קול לובלין
"לובלינער שטימע"

שנתון ארגוני הלובלינאים בישראל ★ יערלעכע אויסגאַבע פון די לובלינער אין ישראל און אין די תפוצות

מס' 33 • חשון-כסלו תשנ"ח • נאָוועמבער 1997 • נומער 33

זכרונות מלובלין

צשה פישר-טרכטנברג

באחד המפגשים של הלובלינאים, העורך "קול לובלין" ביקש שיכתבו משהו לעיתון שלנו. הוצאתי מהמגירה את זכרונותי, אשר ביקשו ממני בזמנו ילדי. כך זה יצא, שאחרי המלחמה עבדתי במערכת החברה של תיירות פנים. הנערים שלי שאלו אותי פעם: "אמא, את כותבת על הנוף, התיירות ועל אנשים שונים, מדוע את לא כותבת על עיר הולדתך?" אז כתבתי "אד הוק" כמה עמודים, אשר הוצאתי מן הזכרון.

נולדתי בעיר לובלין, מלאת ניגודים. השנה חשובה לאירועים היסטוריים. אסטה מן הנורמה (למרות שנשים לא אוהבות לדבר על זה) ואודה שהיתה זאת שנת 1919. שנה של חוסר שקט, אבל עם תקוה, אחרי סיום מלחמת העולם הראשונה.

כפי שציינתי בפתיחת דברי, היתה עירי תרכובת של מעמדות שונים. היתה כאן ישיבה, אחת משתי הישיבות המפורסמות בעולם. היה בית-ספר לחשמנים, אוניברסיטה קתולית (אשר לא קיבלה יהודים בין שורות התלמידים שלה). עיר של "אנדקים", עיר של יהודים עם פאות, קומוניסטים וציונים. עיר של "פלוסים" ו"מינוסים". למרות המראה של "ראשי החתול" (סוג של ריצוף רחובות שהיה מקובל אז), העיר היתה מושב של מלכי פולין, עיר ארכאית, עיר של בתי כנסת וכנסיות. עיר אשר הרבה ביקורת הועלתה נגד המבנה הארכיטקטוני שלה. אבל בכל זאת היתה העיר שלי. אהבתי את העיר. אנחנו לא אוהבים את הארכיטקטורה, אלא את האנשים אשר היו עדים לחיינו, שבהם לקחו חלק פעיל.

היטלר, לצערי, השתדל שבשנת ה-20 לחיי, הכל יהפך לזכרון. אחרי הפתיחה הארוכה, המשמשת חיקוי עלוב לשלום עליכם, אני עוברת הלאה. במקום הזה אני רוצה להזכיר בכבוד את הורי האהובים, שחינכו אותי ברוח של סובלנות. הם העבירו לי את ניסיון החיים שלהם. הם הקדימו בדעותיהם את תקופתם. הם ערכו לי היכרות על המוסיקה, האמנות והתרבות. תמיד הזינו אותי במילה: "האדם". לא גזע ולא מעמד. ואולי בגלל חינוך זה, הצלחתי לשרוד. את "הגיהנום של דנטה" ולעזור לאחרים. למרות שתמיד שננתי את המילים שהופיעו בשם ספרו של ויסטקובסקי: "סליחה על שאני חיה". אני לא מתאימה למציאות העכשווית, של חיים כוחניים. אבל האופטימיות היפה שלמדו אותי להרגיש, עוזרת לי להתגבר על אכזבות שונות.

←

התוכן - אינהאַלט

צשה פישר-טרכטנברג / זכרונות מלובלין	1
רבקה לרמן-גולדברג / הבית והשואה	3
אסתר לנגלבן-קלוויר / הילד והשואה	5
דוד שטאָקפיש / צוויי ביכלעך וועגן לובלינער פאַרגאַנגענהייט	6
ישראל אייזענבערג / צום פּריזיוו און אויף א... "זעעכץ"	8
אדאם געלדמאַן / אויפן ראַנד פון מיין געבוירן-שטאָט	11
שמחה בינעם וויס / יידן אין לובלין ערב דער צווייטער וועלט-מלחמה	15
קאָפּל מיזריצקי / א בינטל זכרונות פון "יונגבאָר" אין לובלין	19
חנה וואַסאַנג / מיט 50 יאָר צוריק	21
שיע טשעטשעוווער / אויך **דאָרט** טאָר מען נישט פאַרגעסן...	23
אירית גוטליב / היחסים בין לובלינאים בישראל לפולנים	23
דוד שטאָקפיש / כמעט די זעלבע פּראָבלעמען...	24
אירית גוטליב / מפגשים עם ראש העיר של לובלין	25
אירית גוטליב / מה קורה בלובלין	26
הזמנה מלובלין - איינלאַדונג פון לובלין	27
Ryszard Wasita / Spotkanie po 27 latach	28
נחת פון לובלינער... (לובעלסקי - שטאָקפיש)	29
...און לובלינער קינדער (יצחק אורטמן)	31
בריוו פון לובלינער	33
תרומות - באַשטייערונגען	38
לזכרם - צום אָנדענק	39
להזכיר - צום דערמאָנען	45
Robert Kuwaek - Podzamcze	46
Stefan Krakowski - Lublin	48

"קול לובלין"

שנתון ארגוני הלובלינאים בארץ ובחו"ל

המערכת - רעדאַקציע:
מרק אורטמן, אירית גוטליב, צשה פישר-טרכטנברג

העורך - רעדאַקטאָר: דוד שטוקפיש

כתובת המערכת - אַדרעס פון רעדאַקציע:
"קול לובלין", תל-אביב, דיזנגוף 158
"Kol Lublin" Tel-Aviv, Dizengof 158, Israel

דפוס שלמה לוי בע"מ, תל-אביב, טל' 03-6881727

אמא שלי שרה יפה מאוד. לאחד מאחי ניבאו עתיד גדול. ברצוני להוסיף כמה מילים על משפחתי. סבי היה יהודי עמיד. עובדיה פלד ז"ל שאל תמיד האם אני זוכרת את ה"רוסלקה" בלובלין, אשר היתה שייכת לסבי. לצערי, אני לא זוכרת. רק ידוע לי שסבי אהב תיאטרון. האהבה הזאת עברה אל שלושת בניו. דודי ורעיתו השקיעו את כוחותיהם ואת חסכונותיהם בתיאטרון היהודי. דודי היה מנהל התיאטרון. הביא אמנים מכל פולין וגם מחו"ל. אני זוכרת אמנים חשובים יותר, וגם פחות. אני זוכרת את האוירה של התיאטרון היהודי, אשר השפיעה כמו צרי, בעיקר לאנשים אשר עבדו קשה בכל ימות השבוע. התיאטרון היוה עבורם מקור של התפרקות. המהנדס שריפט מזכיר תמיד את דודי, אשר היה מעניק לבני הנוער כרטיסי חינם לתיאטרון.

אחיו הבכור של אבי היה מנהל חשבונות, אבל גם הוא נפגע בחידק התיאטרון. הוא נהג לכתוב מחזות: היה אדם מאד אינטליגנטי. אבי שימש כאמרגן בתיאטרון הפולני. אם דודי לא הצליח להשיג רשות להציג מחזה מסויים, היה אבי מסדר זאת עבורו עקב קשריו. אמא נולדה במשפחה בעלת מסורת יהודית. וכל האידיליה המשפחתית היפה נותקה בגלל הכובשים הנאציים.

שמחה אחת עוד הצלחתי לחוות באותה תקופה: זאת היתה החתונה שלי, שהורי, אחי וידידי זכו להשתתף בה. אחרי שבוע היתה ה"אקציה" הראשונה. עברתי את תקופת הכיבוש כפולניה. הסתרתי את בעלי ומשפחתו, גם מספר יהודים מגיטו ורשה. מעטים מהם עדיין בחיים. לצערי, לא הצלחתי להציל את משפחתי. על התקופה הזאת של בעלי ושלי כתבנו רבות ל"יד ושם". כאן אני חייבת להדגיש, שלמרות המראה ה"ארי" שלי, לא הייתי יכולה לשרוד בלי העזרה של הפולנים. וגם לא הייתי יכולה לעזור לאחרים. אחד מאלה שעזר לנו, הגיע לישראל. הוא זכה כאן לכבוד ועבד בוועדה היסטורית. הוא קבור בקיבוץ יד-מרדכי. כבוד לזכרו!

חבל רק שהאנושות לא הולידה אנשים רבים כאלה.

מפולנית: **אירית גוטליב**

הודות לתרומה של בן-עירנו
מרדכי מנדלסון מתל-אביב,
מופיע גליון זה, "קול לובלין" מס' 33
לזכרם של הוריו
שמואל צבי מנדלסון ז"ל
קריינדל מבית ווקסמן ז"ל
האחים: אברהם ז"ל, משה ז"ל, אחותו מלכה ז"ל
שניספו בשואה
יהי זכרם ברוך

teatrnn.pl

הכית והשואה*

רבקה לרמן-גולדברג

זכור לי אירוע בגימנסיה של קוניצקי בלובלין.

קוניצקי היה מחבריו הקרובים של פילסודסקי, שליט פולין. יוזף פילסודסקי היה מצביא מדינאי פולני, מהפכן וסוציאליסט מימי עלומיו, מראשי הלוחמים לתקומת פולין העצמאית. הוא נאשם בהתנקמות בחיי הצאר אלכסנדר השלישי והוגלה לחמש שנים לסיביר. אחרי שובו הוציא את העתון הסוציאליסטי החשאי "רובוטניק". קוניצקי היה מקורב לשליט הפולני בתקופת מהפכנותו הסוציאליסטית. פילסודסקי גם עמד בראש אגף טרוריסטי במפלגתו וביצע כמה פעולות של התקפה מזויינת על הצאריסם ובכלל זה שוד כסף ממשלתי לטובת המפלגה. במלחמת העולם הראשונה אירגן את הלגיון הפולני לצידה של אוסטריה וב-1917 סרב להשבע שבועת אמונים לגרמניה ואוסטריה ונכלא במצודת מגדבורג. השלטון המהפכני בגרמניה שיחרר אותו. אחרי תקומת פולין העצמאית נבחר לנשיא המדינה ומרשל. קוניצקי, כחבר קרוב לו, הקים גימנסיה בלובלין וידע לספר לנו הרבה דברים על מעלליו של חברו.

בגימנסיה של קוניצקי עשיתי את לימודי עד 1939, עד פרוץ המלחמה.

לקוניצקי היו שתי אחיות. אחת מהן נישאה ליהודי משומד גולדפינגר. הוא היה איש הפ.פ.ס., המפלגה הסוציאליסטית הפולנית. האחות השנייה היתה המורה בגימנסיה שלו. זכורה לי שביתה בגימנסיה של קוניצקי, הייתי מעורבת בה. בעצם היתה זו שביתה נגד האנטישמים הפולנים שהרימו ראש, התחילו להתעלל ביהודים, להפריע לתלמידים יהודים וגם באוניברסיטאות, לארגן חבורות פולניות שהתנכלו ליהודים. צעירה הייתי. חינוכי בבית חייב אותי להיות פעילה בשביתת התלמידים נגד החוליגנים הפולניים. השמאל ניהל את השביתה.

כשנקראתי לסדר, עניתי, כי גם אני אהיה פעם סטודנטית ואלמד באוניברסיטה ואם לא אתנגד עכשיו לאנטישמים, לא יהיה לי בעתיד כל סיכוי לעשות את לימודי באוניברסיטה פולנית. גם הגימנסיה של קוניצקי היתה מלאה אנטישמים, מלבד קוניצקי, אשר ניסה להטביע את חותמו על הגימנסיה, ולא הצליח.

* קטע מתוך הספר, שערך י. ח. בילצקי. הספר הופיע בהוצאת ה. לייוויק, תל-אביב.

אירגון יוצאי לובלין בישראל * תל-אביב, דיזנגוף 158

ערב זכרון לקדושי עירנו

יתקיים ביום ראשון 30.11.97 (א׳ כסלו תשנ"ח), בשעה 19:00
באולם בית לייוויק, רח׳ דב הוז 30, פינת גורדון, תל-אביב

בתוכנית:

הרצאה של **אברהם כהן**
מזכ"ל ארגון החיילים והפרטיזנים נכי המלחמה בנאצים

החזן **אריה בראון** — הדלקת 6 הנרות
לזכר הנפטרים — פרקי קריאה

תחבורה: כל אוטובוסי "דן" ו"אגד" העוברים ברחובות דיזנגוף ובן-יהודה
חנייה (בתשלום): רח׳ פרישמן-דב הוז

בגלל השביתה הוצאתי מהגימנסיה והיתנו תנאי שעלי להביע חרטה. החרטה צריכה להיות בכתב. לא יכולתי להסכים לבקש סליחה על המעשה שעשיתי בתום מצפון וכיהודיה גאה. לאבא שלי היתה אז קונצסיה של טבק, שרכש אותה מיהודי אחר. זכורים לי חששותיו של אבא, שמא בגלל בתו השובתת ישללו את הקונצסיה והמשפחה תהיה נתונה למחסור. קשה היה עליו לבקש ממני כי אחזור בתשובה וכי אבקש סליחה. אם גם, זכור לי, הוא ביקש זאת ממני בעדינות רבה וזאה מתוך חשש לרווחת המשפחה, לפרנסתה.

הסברתי לאבא שלא ילחץ עלי. הרי סוף סוף קיבלתי את החינוך הזה מביתי. היו אלה ימים קשים לאבי. ימי מריבה עם עצמו. אין זה דבר קל להפסיד קונצסיה של טבק אשר בה תלויה בעצם פרנסת המשפחה. אולם מאידך: היתכחש לחינוך שהוא מקנה לבתו.

מאושר היה אבי, שלאחר בירורים קשים, החליטו לקבל אותי לגימנסיה, אם גם לא מלאתי את טביעת חבר המורים ולא חזרתי בתשובה ולא ביקשתי סליחה ומחילה. הימים היו סמוך לפרוץ המלחמה. הגימנסיה הפסיקה את קיומה בתוקף תביעה גרמנית, שלושה חודשים אחרי פרוץ המלחמה. הגימנסיה פעלה עד דצמבר 1939. הגימנסיה נסגרה ואני כבר נשאתי את הטלאי הצהוב בפקודת הגרמנים. אינני פטורה מלספר על המורה הנפלאה להיסטוריה בגימנסיה קוניצקי, בלה מנדלסברג. היה זה כבוד גדול להיות תלמידה של בלה מנדלסברג.

היא היתה ילידת לובלין, תלמידה של פרופ׳ קוכנובסקי באוניברסיטת ווארשה. גמרה את לימודיה בתואר מוסמכת בשנת 1927. היתה חברה פעילה בחוג הסטודנטים פועלי ציון שמאל ואחר-כך במפלגה. פרסמה מחקרים רבים בעיקר על יהודי לובלין, לתולדות יהודים בעיר זו, מקורותיה והתפתחותה. היא שמשה מורה בבית ספר תיכוני. מגמתה במחקר היתה לאסוף כל חומר הניתן לאיסוף כדי להשלים מונוגראפיה מקיפה ויסודית על תולדות יהודי לובלין. מספרים ידידיה וחבריה בקובץ שהוצא לזכרה ע״י חוג מוקירי שמה, כי בלה מנדלסברג מילאה את תפקידה לא רק כעובדת מקצועית בתחום ההוראה, אלא השתוקקה להקנות להם דעת גם מחוץ למסגרת תכנית הלימודים, להתחלק אתם בידיעותיה הרחבות, להעמיק את כוח חשיבתם ולהרחיב את אופקיהם. היא ראתה את ההוראה כיעוד בחייה. נחמן בלומנטל מעיד על בלה מנדלסברג-שילדקרויט, שהיא היתה בעלת השקפת עולם מעוצבת. היא היתה חברה להשקפה ציונית לד״ר ריגנבלום, לפרופ׳ מאהלר ולהיסטוריונים אחרים שנתפרסמו אחר-כך. בלה מנדלסברג השתתפה בכמה וכמה מוסדות חברתיים, ישבה בהנהלת בתי הספר של ציש״א בלובלין, נתנה עזרה ממשית למורים בעבודתם הפדגוגית בידע שלה, בנסיונה, בספרייתה הפרטית. כאשר הוקמה בלובלין ב-1930 וועדת ארגון לייסוד חברת שוחרי ייוו״א היתה בלה אחת משלושת חבריה ולסוף שנתיים של הכנות אמנם נוסדה החברה. בלה היתה גם מרצה קבועה להיסטוריה באוניברסיטה לעם, שמוסדות שונים ארגנו בלובלין. היתה מומחית גדולה לידע העיר לובלין לעתיקותיה היהודיות ובכל טיול הקנתה למשתתפים חוויות רבות. אחת מתכניותיה היתה להוציא לאור תכנית למורה דרך לעתיקות היהודיות בעיר לובלין. אספה חומר, עיבדה את הערכים, כתבה פרקים מיוחדים, אולם התכנית לא הגיעה למימוש בגלל מצוקת הימים שפקדה את יהדות פולין. זו היתה רק חלק קטן מתכניותיה הגדולות. בכל עבודותיה של בלה מנדלסברג-שילדקרויט בא לידי ביטוי המוטיב הלאומי כשהוא שזור בעמדה הסוציאלית. קטעים מחיבוריה על תולדות יהודי לובלין פירסמה בלה בכתב העת ״יונגער היסטאָריקער״, ובצורה פופולארית יותר גם בעתון היהודי הלובלינאי ״לובלינער טאגבלאט״ וכן בכתב העת הפולני "Wiadomosci Krajoznawcze" אחרי המלחמה נתפרסמו קטעים מן החיבור הגדול ב״ביולטין המכון ההיסטורי היהודי״ בווארשה, בפולנית וכן ב״בוך פון לובלין״ ביידיש ובספר ״לובלין״ באנצקלופדיה של גלויות בעברית. הקטעים האלה עוררו הדים חיוביים ועניין אצל ההיסטוריונים היהודיים והם מצוטטים על ידיהם, ביניהם ד״ר י. שאצקי, פרופ׳ ב. מארק, מג״ר י. טרונק, מ. הורן ועוד. אחיה שמואל, הגר בתל-אביב, מספר על כוח ההתמדה של בלה, התמדה משולבת בכושר ריכוז עצום, רצון עז לדעת, ללמוד, לחקור עד שורש דבר, ונוסף לזה זכרון מופלא. בלבה קינן רגש עמוק לצדק, ליושר ולאהבת הזולת. לכן גם לא מילטה את נפשה עם כניסת הנאצים ללובלין, אלא נשארה שם עם בעלה, אחותה וילדיה ז״ל.

בלה הקדישה הרבה מזמנה לתנועה הציונית הסוציאליסטית העמידה תלמידים הרבה והיתה מורה מוכשרת למדעי ההיסטוריה. שאול בתופת הנאצית לא פסקה מלחקור, מלאסוף ומלכתוב על חורבן יהדות פולין בידי זדים. בפרוץ המלחמה נמלט בעלה לברית המועצות ובלה נשארה עם אחותה החולה ושני בניה, ללא אמצעי מחיה. לא ניתן לה לעבוד במקצועה בימי הכיבוש. מעתה עבדה בוועד לעזרה עצמית שבלובלין הכבושה, ללא שכר. היתה עליה פרנסתה של כל המשפחה. באפריל 1942, כנראה, הועברה יחד עם שארית יהודי לובלין ומשם בנובמבר 1942, למחנה הריכוז מאידנק. שם עבדה בפרך עד 3 באפריל 1943. באותו יום הובא חלק מיהודי לובלין אל היער קרמפץ ושם הומתו ביריה; בינהם היתה גם בלה. אכן, כבוד היה להיות תלמידה שלה, וללמוד ממנה פרקי היסטוריה.

אני זכיתי.

הילד והזמיר

אסתר לנגלבן-קלוויר

על עץ גבוה זמיר צעיר
התבונן ביקום - נתן קולו בשיר
על שמיים כחולים נקיים מכל עב
על שמש זהובה, על הירוק הרב

הוא שר על ירח על מיצמוץ כוכבים
על שקט הלילה על ימים הטובים
על זריחת השמש מאחורי ההרים
על אנשים שמחים על אנשים עצובים

פתאום בין רגע קולו נדם
ראה תחתיו המוני אדם
הלכו עצובים צמודים לאי-שם
נבהל הזמיר, נחרד ליבו הקטן

בצידי הדרך יחד עם ההמון
נסחב ילד קטן בכיוון הקרון
הסתכל בשמיים דבר נדיר
וראה על עץ את הציפור-זמיר

הביט הילד הקטן אל-על
אל הזמיר הקטן ואותו שאל
הגיד לי ציפור יפה חמדתי
אולי ראית את אמא שלי?

אמא שלי יפה בין גבירות
חכמה וטובה מכל האמהות
אני לא יודע מה פתאום קרה
שכך משום מה אותה שכחה?

אולי אותה ראית, זה דבר נדיר
שאמא שלי הטובה הצטרכה אותי להשאיר
אולי בדרך אני אותה עוד אפגוש
אני כה רעב, כואב לי הראש!

קיבל הילד דחיפה - המשיך ללכת
בעיניו פחד - בליבו שלכת
בעקבותיו מהר הזמיר הצעיר
בעניו דמעה, לילד המשיך לשיר

הילד הולך וחולם ונזכר
שאמא הבטיחה כבר מחר
יבוא השלום ויונה עם זית
תחכה להם בשמחה ליד דלת הבית

אז מה לדאוג, להתגעגע והכל
כשאמא בקרוב תבוא אבל הוא לא יכול
אמא תעשה לו חביתה וקציצה
אך הציפור רואה, משתנקת ובוכה

רעב ועיף המשיך ללכת הילד
וחשב שיגיע למפתן הדלת
את אמא הטובה בטח יפגוש
אבל אין לו כוח, כואב לו הראש

אחרי הליכה בלילה בין הדרכים
פגש בין הנדודים אחד השכנים
איפה אמא שאל הילד האחרון
שם השיב השכן, בתוך הקרון

והילד לא ידע איך פתאום מצא
את אמו הטובה יושבת בפינה
פניה חיוורות הכחילו פתאום
בדוחק, צפופות בתוך הקרון

הילד בחיקה שם ראשו הכואב
לא הרגיש כבר כלום נדם לו הלב
על פניו הקטנים שקט ושלווה
הוא מאושר, מצא את אמא

ראה זאת הזמיר ממקום מחבואו
דמעה חמה נפלה מעינו
נתן קולו בשיר במלוא הגרון
היה זה שירו האחרון.

צוויי ביכלעך וועגן לובלינער פאַרגאַנגענהייט

דוד שטאָקפיש

הײַנטיקס יאָר, 1997, זענען אין לובלין דערשינען 2 ביכער אין פּויליש, וואָס דערגאַנצן, בעצם, די רומפּולע געשיכטע פון ייִדיש לעבן אין דער שטאָט, ווען די ערשטע ייִדן האָבן זיך דאָרט באַזעצט מיט העכער 600 יאָר צוריק.

דאָס ערשטע בוך וואָס איך האָב באַקומען, איז באַטיטלט אויפן שערבלאַט מיט צוויי אויפשריפטן: אין ייִדיש "לובלינער ייִדן" און פּויליש "Zydzi Lubelscy". אויבן - א מגן דוד, אונטן-דער הערב פון דער שטאָט, אביסל געענדערט. דאָס ביכל - 160 ז"ז, 114 טעקסט, 46 ז"ז אילוסטראַציעס, זענען צונויפגעשטעלט פון מאַטעריאַלן פון דער סעסיע, געווידמעט דעם לובלינער ייִדנטום, וועלכע איז פאָרגעקומען דעם 14, 15 און 16 דעצעמבער 1994. די אַרויסגעבער זענען: דער פאַרלאַג "דאַבאַר" און דער "צענטער גראָדזקע טויער", טעאַטער נ.נ.

לייענען מיר דעם בוך אַן אַרײַנפיר פון גזשעגאָזש לינקאָווסקי, וועלכער ברענגט אין אָנהייב די ווערטער פון מאיר באַלאַבאַנס "די ייִדן-שטאָט לובלין": "מיר מוזן אויפוועקן די גייסטער פון גרויסע מענטשן, וואָס האָבן אַמאָל דאָ געלעבט און געוווּן טעטיק, אַרויסרופן אין געדאַנק זייערע מעשים און לײַדן, צוזאַמען מיט זיי באַזוכן די געסלעך, הײַזער, שילן". דערנאָך פאָלגט אַן אַרבעט פון מאָניקאַ אַדאַמטשיק-גאַרבאָווסקאַ "דער בונד פון ייִדישער שרײַבער מיט לובלין און לובלינער געגנט", ווו ס'ווערן דערמאָנט: יעקב גלאַטשטיין, יצחק באַשעוויס-זינגער, יצחק לייבוש פּרץ, שלום אַש און אַנדערע. רענאַטאַ באַרטניק דערציילט וועגן דער קאָלעקציע בילדער פון לובלינער מאָלער אין לובלינער מוזעאום: שמחה טראַכטער, הענריק לעווענשטאַט און יהודה ראַזגור. וועגן "די סאָציאַל-קולטורעלע ענדערונגען אין דער סביבה פון לובלינער ייִדן אין 19טן און 20סטן יאָרהונדערט" שרײַבט דער יונגער היסטאָריקער ראָבערט קובאַלעק. "לובלינער ייִדן צווישן דער שטאָט באַפעלקערונג פון 16 טן ביזן 20 סטן יאָרהונדערט" שילדערט טאַדעאוש ראַדזשיק. דאַקעגן אַנדזשעי טשטשישינסקי באַשרײַבט די היסטאָרישע, רעליגיעזע און אַרטיסטישע ווערטן פון אַלטן ייִדישן בית הקברות און לובלין.

שמחה ווײַס באַשרײַבט די גוט באַקאַנטע אונדזער דור "ייִדן און לובלין פאַר דער צווייטער וועלט-מלחמה". הגם דאָס זענען בלויז פראַגמענטן פון דערינערונגען, האָבן מיר פאַר זיך אַ קאָמפּאַקט בילד פון יענע פאַר-מלחמהדיקע "ייִדישע ייִדן" פון אונדזער היימשטאָט, מיט זייערע פּאַרטייען, אָרגאַניזאַציעס, בתי-מדרשים, שטיבלעך, וווילטעטיקע אינסטיטוציעס און אַלץ וואָס האָט אַרומגענומען דאָס ייִדישע לובלין. דערנאָך קומט אַן אינדעקס פון נעמען (אַן ערך 300), וועלכע מ'האָט אויסגערעכנט אינעם בוך. מיר וועלן בלויז דאָ דערמאָנען אַ דרײַ צענדליק נעמען פון די ייִדן, וואָס האָבן פאַרנומען אַ בכבודיק אָרט אינעם געזעלשאַפטלעכן לעבן: שמואל אײַכענבוים, אַדוו׳ אַלטען, אַדוו׳, באַך, אינזש. בעקער, פּראָפ׳ בלומענטאַל, פּרעזעס בראָמבערג, פּסח בריקמאַן, ד"ר צינבערג, בעלאַ דאָבזשינסקאַ, דובינסקי, ערליכמאַן-באַנק סויקאַ, דירעקטאָר גלאַזבערג, ד"ר הערשענהאָרן, לערער יובעל, דוד קעלער, שלמה קעסטענבערג, פּראָפ׳ נחמן קאָרן, בעריש קרעמפּעל, לייבל לערער, ד"ר מאַנדעלבוים, די שול-דירעקטאָרין לאה מאַנדעלקערן, היסטאָריקערן בעלאַ מאַנדעלסבערג, רעדאַקטאָר יאַנקל ניסענבוים, ד"ר פּלאָטקין, רײַכענשטיין, רעדאַקטאָר סטופּניצקי, הרב שאַפּיראָ, טעאַטער-דירעקטאָר טראַכטענבערג, סענדער זילבער און פיל פיל אַנדערע.

דאָס ביכל פאַרענדיקט זיך מיט 41 בילדער, אילוסטראַציעס און פאָטאָגראַפיעס פון ייִדישן לובלין. דער אַרײַנפיר איז אויך איבערזעצט אויף ענגליש. אַן אינטערעסאַנט, באַלערנדיק בוך, פון וועלכן ס'איז אַ סך צו לערנען.

*

דאָס צווייטע בוך איז פון אונדזערע גוט באַקאַנטע קאַראָלינאַ ווײַס און שמחה ווײַס (אויך אין פּויליש) "פאַקטן און געשעענישן פונעם לעבן פון די לובלינער ייִדן". אַרויסגעגעבן דורכן פאַרלאַג פון אוניווערסיטעט מאַריאַ קירי-סקלאָדאָווסקאַ, לובלין, 1997. 80 ז"ז און 12 ז"ז אילוסטראַציעס און פאָטאָגראַפיעס.

מיר האָבן אין דעם ביכל אַ היסטאָרישן איבערזיכט פון ייִדישן ישוב אין לובלין - פון יאָר 1317. די מחברים גיבן אונדז צומערשט אַ מין היסטאָרישן קאַלענדאַר, וועלכער הייבט זיך אָן מיט די ווערטער: "אויפן סמך פון אַ פּריווילעגיע פון קיניג וולאַדיסלאַוו

לאָקעטעק, האָט לובלין באַקומען שטאָטישע רעכט; א טייל היסטאָריקער פאַרבינדן די דאַטע מיטן באַוויזן זיך פון יידן אין לובלין, צום ערשטן מאָל. אין יאָר 1521 האָט דער פוילישער קיניג זיגמונט דער ערשטער פאַרבאָטן לובלינער יידן איינצוקויפן תבואה אויסער דער שטאָט און באַשטימט קאָמיסאַרן צו באַטראַכטן די אָנקלאַגעס, וועלכע מען טראָגט אַריין קעגן יידן. אין 1567, לויט א פּריווילעגיע פון קיניג, האָט מען אויפגעבויט אין לובלין די גרויסע מהרש"ל-שיל א"נ פון שלמה לוריה. נאָך א ריי יאָרן, האָט מען דאָרט אויפן ערשטן שטאָק, אויפגעבויט די מהר"ם-שיל.

ווייטער דערוויסן מיר זיך פון דעם געניוועס "קאַלענדאַר", אז אין 1587, האָט דער זון פון מרדכי יופע געעפנט א דרוקעריי אין לובלין, וועלכע האָט במשך א סך יאָרן געדרוקט געבעט-ביכער און ספרים. אויפן סמך פון א פּריווילעגיע פון קיניג סטעפאַן באַטאָרי, איז אין יאָר 1580 אנטשטאַנען דער ועד ארבע ארצות, וועלכער האָט אָפּגעהאַלטן זיינע צוזאַמענטרעפן ביזן יאָר 1764. א גרויס אומגליק פאַר די יידן אין לובלין איז געווען די אינוואַזיע פון טאָטערן, וועלכע האָבן חרוב געמאַכט דעם יידישן קוואַרטאַל און אויסגעמאָרדעט כמעט אלע יידן. אין 1829 האָט מען אויפגעעפנט דעם בית-הקברות אויף דער אוניצקע (הײַנט-וואַלעטשניך), וואָס איז געווען טעטיק ביזן יאָר 1942. גערופן האָט מען דאָס "דער נייער בית-עולם". אין 1886 האָט מען אויפגעשטעלט דאָס יידישע שפּיטאָל, מיט 56 בעטלעך פאַר קראַנקע. פאַרן אויסברוך פון דער מלחמה, איז דאָס שפּיטאָל דערגאַנגען צו 100 בעטלעך און עטלעכע אָפּטיילונגען. אין 1891 איז געבוירן געוואָרן בעלא שאַפּיראָ, פירערין פון "בונד" און לאַווניק אין מאַגיסטראַט.

דער איצטיקער יאָרהונדערט הייבט זיך אָן מיט דער דערעפענונג פון רוטקאָווסקיס צוקערניע און מיטן איינפירן די ערשטע טעלעפאָנען אין שטאָט (1900). די ערשטע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס זענען אנטשטאַנען אין יאָר 1915. אין 1916 ווערן געבוירן צוויי יידישע גימנאַזיעס, אונטער דער אָנפירונג פון שמעון שפּער (ייִנגלעך) און רוזשע שפּער (פאַר מיידלעך). די טאָג-צייטונג "לובלינער טאָגבלאַט" האָט זיך באַוויזן אין 1918 און דערשינען נאָרמאַל ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה. אין דעם זעלבן יאָר איז געגרינדעט געוואָרן דער ערשטער יידישער ספּאָרט-קלוב "שמשון", וואָס האָט געגעבן א שטויס צו דער אנטשטייאונג פון נאָך ספּאָרט-קלובן אין די שפּעטערדיקע יאָרן: "יאַרדניה", "הכוח", "הפועל", "גוויאזדא-שטערן", "מכבי", "וויעניאַוואַ", "יוטשניא" און אַנדערע. אין 1920 לייענען מיר, האָט מען געגרינדעט די פּאָלקס-שול פון "בונד" און דערנאָך ביי לינקע פועלי-ציון, אָנגעשלאָסענע אין ציש"אָ. און 1924 האָט מען געלייגט דעם גרונטשטיין אויפצושטעלן די ישיבת חכמי לובלין. דעם זעלבן יאָר איז אנטשטאַנען די רעליגיעזע מיידל-שול "בית יעקב" און די ציוניסטישע יוגנט-אָרגאַניזאַציע "השומר הצעיר".

לויט סטאַטיסטישע אָנגאַבן, האָט דעם 1טן יאַנואַר 1929, לובלין געציילט 116 טויזנט 314 איינוווינער: 61.5% פּאָלאַקן, 38.5% יידן. דעם 24סטן יוני 1930 איז פאָרגעקומען די פייערלעכע דערעפענונג פון דער ישיבת חכמי לובלין. אין 1936 האָט מען אנגעהויבן בויען דאָס פּרץ-הויז אויפן טשאָטעק. אין די וואַלן צום שטאָטראַט (1938), האָט דער בונד באַקומען 8 מאַנדאַטן פון די 10 יידישע ראַטמענער. 1 די ציוניסטן, 1 אגודה.

אין יאָר 1939 האָט לובלין געציילט 120 טויזנט איינוווינער, דערפון 42 טויזנט יידן. דעם 21 סטן מאַי, צו די שטאָטראַט-וואַלן, האָט פּ. פּ. ס. באַקומען 11 מאַנדאַטן, בונד 8, סאַנאַציע 19, ענדעציע 8, אָרטאָדאָקסן און ציוניסטן צו איינעם. דעם 18טן סעפּטעמבער 1939 זענען די דייטשן אריין קיין לובלין. דעם 9 טן נאָוועמבער דעם זעלבן יאָר זענען אלע יידן באַזייטיקט געוואָרן פון דער הויפּט-גאַס קראַקאָווסקע-פּשעדמיעשטשע און ארומיקע געסלעך. מ'האָט אויך אדורכגעפירט א רשימה פון די יידן - 35 טויזנט.

אין 1940 באַשטימען די דייטשן א יודענראַט. פּרעזעס-אינזש. בעקער, וויצע-פּרעזעסן - שלמה קעסטענבערג און אדוואָקאַט אלטען. דער יודענראַט איז באַשטאַנען פון צען מיטגלידער: קערשמאַן, קופּערמינץ, ווינטער, תיכּף, קעלנער, קאַצנעלענבויגן, לערנער, האָכגעמיין, בראָדט, הופנאַגעל. אין 1941 האָט מען באַשטימט דעם יידישן קוואַרטאַל: די לינקע זייט לובאַרטאָווסקע, קאָוואַלסקע, שעראָקע, צירולניטשע, זאַמקאָווע, נאַדסטאַוונע, קראַוויעצקע, פּאָדזאַמטשע, טשוואַרטעק און יאַטעטשנע.

אין די יאָרן 1941-1943 איז געווען טעטיק די מאָרד-פאַבריק מיידאַנעק אין א פאָרשטאָט פון לובלין, ווו ס'זענען אומגעקומען 350 טויזנט פערזאָן, צווישן זיי ארום 130 טויזנט יידן. אין חודש מערץ 1942, האָט זיך אָנגעהויבן די ליקווידאַציע פון לובלינער יידנטום. מיידאַנעק, פּאָניאַטאָוו, טראַווניק - זענען די גרעסטע פאַרניכטונג ערטער אין לובלינער געגנט. די שטאָט איז געוואָרן באַפרייט דורך דער סאָוועטישער ארמיי דעם 22סטן יולי 1944. צומערשט איז באַפרייט געוואָרן מיידאַנעק.

אין יאָר 1947 האָט דער יידישער קאָמיטעט אין לובלין אָרגאַניזירט א לאַנד-צוזאַמענפלי פון לובלינער יידן אין פוילן. און 1963 איז צווישן די גאַסן נאָווע און שווינטאָדוסקע אויפגעשטעלט געוואָרן א דענקמאָל, מיט אן אויפשריפט אין יידיש און פויליש: "אין יעדער בערגל אש זוך איך מיינע נאָענטע". אָנדענק-

(המשך אויף ז' 10)

צום פּריזיוו און אויף אַ... ״זעעכץ״

ישראל אייזענבערג /לאָס-אַנזשעלעס

הגם אַ געבוירענער אין וואַרשע, האָב איך מיינע קינדער-און יונגט-יאָרן אַדורכגעמאַכט אין לובלין, די עיר ואם בישראל, וואָס איז אין דער יידישער וועלט געקרוינט געוואָרן מיט דעם שטאָלצן, פּיל-זאָגנדיקן נאָמען ירושלים דפּולין, פּונקט ווי די יידישע ווילנע האָט מען גערופן ירושלים דליטא. פון די 120 טויזנט איינוווינערס אין לובלין, איז בלויז אַ דריטל געווען יידן, דאָך האָט די רומפּולע פאַרגאַנגענהייט און די ברויזנדיקע קעגנוואַרט (ביז דעם חורבן) געלייגט דעם עכט-יידישן חותם אויף דער דאָזיקער שטאָט, וועלכע האָט געאָטעמט מיט תורה און חכמה, מיט אַרבעט און מסחר, מיט גאָט זוכעניש און געיעג נאָך אידעאַלן. ״די יידן שטאָט לובלין״ הייסט דאָס בוך פון היסטאָריקער, פּראָפעסאָר מאיר באַלאַבאַן - און טאַקע אַזאַ איז זי פאַרבליבן איינגעקריצט אין מיין זכרון.

דעם 9טן נאָוועמבער 1942, מיטן ליקווידירן דעם קליינעם געטאָ אין מיידאַן טאַטאַרסקי, האָבן די דייטשע רוצחים אַ סוף געמאַכט צו דעם יידישן ישוב אין לובלין. ווי כמעט דער איינציק ניצול געוואָרענער פון יענער גרויזאַמער שחיטה, וויל איך דערציילן מיינע איבערלעבונגען אין די יאָרן 1937-1945, איבערלעבונגען וואָס זענען נישט מער ווי א טראָפּן ״אין דעם געזאַלצענעם ים פון מענטשלעכע טרערן״...

*

אין חודש פעברואַר 1937 בין איך גערופן געוואָרן אין דער פּוילישער אַרמיי. הגם איך האָב זיך ״געצערט״ אין משך פון אַ האַלב יאָר צייט, נישט געגעסן און נישט געשלאָפן כדי וואָס מערער צו פאַרלירן פון דער וואָג, אויסזען קראַנק און שוואַך, ווי אויך אַדורכגעמאַכט פּיל קילאָמעטערס צופוס, אפילו זיך געלאָזט מאַרשירן פון לובלין קיין ראַדזין, צום דאָרטיקן רבין ר׳ שלמהלע זצ״ל, ער זאָל מיר אָנווינטשן באַפרייט צו ווערן פון מיליטער - האָט אָבער דאָס אלץ נישט געהאָלפן. די פּאָבאָר-קאָמיסיע, צונויפגעשטעלט פון אָפיצירן און דאָקטוירים, האָבן דאָך באַשלאָסן, אַז כ׳בין דינסט-פעיק. אגב, האָט דער רבי פאָרויסגעזאָגט, אַז מ׳וועט מיך נישט באַפרייען. פרייטיק-צו-נאַכטס, ביים טיש, האָט ער מיר באַפוילן: ״עס, עס,דאָס עסן וועט דיר נישט קאַליע מאַכן״...

מיין טאַטע האָט אויך באַצאָלט דעם ״מאַכער״ יונה בחור, וואָס האָט געזאָלט אונטערקויפן דעם דאָקטער פון דער קאָמיסיע ער זאָל מיך באַפרייען. נאָר ערגעץ-ווו איז דאָס געלט אַוועקגעקומען און מיין פּריזיוו ענדיקט זיך מיטן ווערן אַ זעלנער אין דער פּוילישער אַרמיי, ווו דער אַנטיסעמיטיזם איז געווען שטאַרק פאַרוואָרצלט סיי ביי די סאָלדאַטן, סיי ביי די אָפיצירן פון נידעריקן און הויכן ראַנג - די עיקרדיקע סיבה, הלמאי יידישע בחורים האָבן געזוכט אַ וועג אויסצומיידן מיליטער-דינסט.

אַ קורצע צייט פאַרן צושטעלן זיך אין די קאָשאַרן, האָט מען מיינע פרומע עלטערן פאָרגעשלאָגן אַ שידוך פאַר מיר, ווי דער שטייגער אין יענע צייטן. איך האָב זיך געגרייט צו פאַרלאָזן די היים מאָנטיק. נאָר מיט 3 טעג פריער, פרייטיק, זענען פון בילגאָריי, אַ שטעטל נישט ווייט פון לובלין, געקומען די כלה מיט אירע טאַטע-מאַמע און איינגעשטאַנען ביי אונדזערע בשותפותדיקע פריינד. דער ערשטער צונויפטרעף פון די צוקונפטיקע מחותנים, וואָס האָבן זיך געקאָנט נאָך פון פריער, איז פאָרגעקומען פרייטיק צו-נאַכטס. וואָס אַן אמת, האָבן מיינע עלטערן געזען די כלה אַ סך פריער, אַפילו ספּעציעל געפאָרן קיין בילגאָריי אָנקוקן די צוקונפטיקע שנור. דאַקעגן פאַר מיר איז באַשטימט געוואָרן מוצאי-שבת צו באַטייליקן זיך אינעם אָפיציעלן ״זעעכץ״, ווי מ׳האָט דאָס גערופן ביי יידן.

נאָך דער הבדלה בין איך מיט טאַטע-מאַמע אַוועק כאַפּן אַ בליק אויף די וואָס האָט באַדאַרפט זיין (און טאַקע געוואָרן) מיין באַשערטע. דאָס שיינע, שוואַרץ-חנעוודיקע מיידל איז מיר גלייך געפעלן געוואָרן. נאָך דעם ערשטן ווערטער-אויסטויש, האָב איך אויך געהאַט אַ געפיל, אַז כ׳בין פאַרליבט...

צומאָרגנס, זונטיק, האָבן די מחותנים פאַרהאַנדלט וועגן נדן, אויסשטייער, אַ דירה, מעבל און אויך געוועבט צוקונפט-פּלענער פאַר זייערע קינדער. דעם זעלבן אָוונט האָט מען געטרונקען ״לחיים״ מיט פאַרבעטענע קרובים און פריינד. אויפן צווייטן טאָג, מאָנטיק גאַנץ פרי, האָב איך מיט אַן אָפּגעגאָלטן קאָפּ, זיך צוגעשטעלט אין מיין פּאָלק, וועלכער האָט סטאַציאָנירט אין בראָנאָוויץ, אַ פאָרשטאָט אין לובלין.

די ערשטע זעקס חדשים פון שטרענגן קאַזאַרמע-רעזשים און מיליטערישער דיסציפּלין, זענען אַדורך נישט שלעכט. מיר אַליין איז געווען אַ וווּנדער, וואָס נאָך דער דאָזיקער צייט, האָט מען מיך געשיקט אין אַן אונטעראָפיצירן-שול וועלכע איז בדרך-כלל נישט געווען צוטריטלעך פאַר יידישע סאָלדאַטן. נאָך 3 חדשים לערנען די זעלנערישע תורה, באַקום איך אַ ״בענדעלע״, וואָס לויטן ראַנג הייסט עס ״סטאַרשי שערעגאָוויעץ״ (עלטערער זעלנער). דווקא איך, דער ישיבה-בחור, האָב אַוואַנסירט, הגם אין אונדזער

איינהייט האָבן געדינט פיל יידישע סאָלדאַטן, אויסגעאיבטע ספּאָרטלער. אויסער אַלע אַנדערע אויפגאַבן פון אַן "איינבענדלדיקן", האָב איך יעדן פרייטיק-צו-נאַכטס באַדאַרפט פירן אין שיל אַריין די סאָלדאַטן פון משה רבינוס גלויבן.

נאָכן ענדיקן די אונטעראָפיצירן-שול, האָב איך באַקומען אַן אורלויב אויף עטלעכע טעג. מיטן "בענדעלע" אויף די פּאַגאָנעס און אַ לאַנגער שווערד ביי דער זייט, האָב איך זיך אַוועקגעלאָזט קיין בילגאָריי, צו מיין כלה, וואָס האָט מיך אָפּגעוואַרט אויף דער אויטאָבוסן-סטאַציע. בעת יענער באַגעגעניש האָבן מיר זיך אַפילו צעקושט - און דערפאַר האָט בילגאָרייער קהל באַשלאָסן מיך צו באַשטראָפן אויף זייער שטייגער: אַז כ'בין שבת געקומען דאַוונען מיט מיין צוקונפטיקן שווער אין גערער שטיבל, האָט מען נישט געוואָלט מיך אויפרופן צו דער תורה און געבן אַן "עליה". דער שווער האָט דערפון געהאַט גרויס עגמת-נפש. אין שטעטל האָבן זיך אַפילו געשאַפן צדדים - פאַר און קעגן דעם, אַז חתן-כלה זאָלן זיך קושן בפרהסיא...

סוף זומער 1938 האָב איך געענדיקט מיין מיליטער-דינסט, זיך אומגעקערט אַהיים, צו טאַטע-מאַמע, ווו ס'האָט אויך געוואַרט מיין כלה באַלטשע. דערנאָך האָבן זיך אָנגעהויבן די צוגרייטונגען צו דער חתונה, וועלכע איז באַשטימט געוואָרן אויפן 9טן סעפּטעמבער 1938.

יענעם אָוונט זענען מיר אין דעם יידישן שטעטל בילגאָריי געשטאַנען אונטער דער חופה, אונטערן פרייען הימל, אין אַ הויף. די משפחות פון קראַשניק און וואַרשע, פון לובלין אין אַנדערע ערטער, זענען זיך צונויפגעקומען צו דער שמחה. די חתונה-פייערונגען האָבן זיך געצויגן אַ גאַנצע וואָך, מיט שבע ברכות יעדן טאָג, ווי עס האָט זיך געפירט אין די אָרטאָדאָקסישע קרייזן.

איך בין שוין געבליבן ביי די שוויגער-עלטערן ביז נאָך די יום-טובים. דערנאָך בין איך און באַלטשע אַוועק פון בילגאָריי קיין לובלין און דערוייל זיך געדונגען אַ צימער ביי אַ משפחה, ביז מ'וועט אַריינגיין אין א דירה, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט גרויסע מאַטעריעלע אָנשטרענגונגען. מיין פאָטער האָט מיך אַריינגענומען צו זיך אין געשעפט, אין וועלכן כ'האָב אַריינגעלייגט אַ טייל פון באַקומענעם נדן און אַזוי אַרום זיך פאַרזיכערט פרנסה פאַר מיין פרוי און מיר.

די אַנטיסעמיטישע העצע קעגן יידישן ישוב אין פוילן מצד דער רעגירונג, אין סיים, פּרעסע און פּאַרטייען, האָט דערפירט צום בויקאָטירן יידישע סוחרים. אויך אונדזער געשעפט פון שניט-סחורה, וואָס האָט געהאַט אַן אָנגעזעענע צאָל קריסטלעכע קונים, איז געפאַלן אַ קרבן פון יענער יידן-פיינדלעכער פּאָליטיק. דאַקעגן האָט דאָס געשעפט פון מיין שווער אין בילגאָריי נישט שלעכט פּראָספּערירט. ער האָט מיך געבעטן צו באַזעצן זיך שטעטל, העלפן אים אין דער קראָם און אַפילו פּלאַנירט צו שיקן קיין ווילנע, ווו ער האָט געהאַט בדעה צו עפענען אַ פיליע פון זיין מסחר - פאַרשידענע דראַט-נעצן, וועלכע עס פלעגן פאַר אים אויסאַרבעטן שטעטלדיקע בעלי-מלאכות און פויערים. איך בין אָבער געווען שטאַרק צוגעבונדן צו מיין פאָטער, נישט געוואָלט אים פאַרלאָזן אין דער שלעכטער צייט און דערפאַר נישט אָנגענומען דעם פאָרשלאַג פון שווער.

צום יאָר פון אונדזער חתונה-טאָג, איז היטלער-דייטשלאַנד באַפאַלן פּוילן און צונישט געמאַכט אַלע שיינע חלומות פון מיליאָנען מענטשן. ס'האָט זיך אָנגעהויבן די צווייטע וועלט-מלחמה און די אויסראָטונג פון אונדזער פאָלק.

אויפן פראָנט

אין דער נאַכט פון 31סטן אויגוסט 1939 ווער איך מאָביליזירט אין דער אַרמיי. צומאָרגנס, דעם ערשטן סעפּטעמבער, האָבן מיר שוין געוווּסט פון דער היטלעריסטישער אינוואַזיע. איך באַקום דעם מונדיר, אַ ביקס, אַ רוקזאַק מיט די נייטיקע זאַכן און נאָכן צוטיילן מיך צום פּאָלק, שיקט מען אונדז אין פריער צוגעגרייטע אָקאָפּעס נישט ווייט פון לובלין. די דייטשן האָבן מיט זייער בליץ-אַטאַקע אַזוי איבערראַשט די פּוילישע באַוואָפנטע כוחות, אַז זיי זענען נישט געווען מסוגל צו שטעלן אַן עפעקטיוון ווידערשטאַנד און אויך נישט געווען צוגעגרייט און אויסגעשטאַט צו שלאָגן זיך מיט דער באַוואָפנטער און אויסגעשולטער אַרמיי פון דריטן רייך. אונדזער איינהייט האָט געהאַט בדעה צו שטעלן אַ ווידערשטאַנד, נאָר די אָפּטע באָמבאַרדירונגען פון דער לופט האָבן אַריינגעברענגט דעמאָראַליזאַציע און שרעק צווישן די זעלנער, ווי ביי דער ציווילער באַפעלקערונג. מיין פראָנט-ליניע איז געווען אין די אָקאָפּעס צווישן די שטעטלעך מאַרקישאָוו און קאָריוו, הגם דער שונא האָט זיך נישט געפונען אויף דער ערד, נאָר - איבער אונדזערע קעפּ, אין הימל. אַ סך קרבנות זענען געפאַלן נישט ווייט פון מיר. די מיליטערישע לערע אין משך פון יאָרן האָט פאַרלוירן איר ווערט און באַדייטונג, אַנטקעגן די פאַלנדיקע באָמבעס. אויך דער טרוים פון אַ יידישן בחור פון לובלין אויפצושטעלן אַ פאַמיליע-נעסט און אָנגיין מיט זיין יידישן לעבנס-שטייגער - איז געוואָרן אויסגערונען...

באַזונדערס שווער האָט זיך געלייגט אויף אונדזער געמיט די זיך דערנענטערנדיקע ימים-נוראים. די שטימונג - אַ דערדריקטע, דער מאָרגן - אין שוואַרצע פאַרבן. דעם טאָג ראש-השנה האָבן די דייטשן מיט אַ באַזונדערן אייפער אַטאַקירט אונדזערע פּאָזיציעס

פון האַרמאַטן, טאַנקן און עראָפּלאַנען. אין אָוונט, אַז די שרעקלעכע קאַנאָנאַדע האָט זיך איינגעשטעלט, איז מיר געלונגען צונויפצושטעלן אַ מנין פון יידישע זעלנערס און דאַוונען בציבור. איך בין געווען דער חזן און ווי אַן עמוד האָט געדינט אַ דיקער בוים. מיר האָבן געגלויבט, אַז אויך דער דאָזיקער אַלטער דעמב ווערט מיטגעריסן מיט אונדזער תפילה און געוויין. מיין "ונתנה תוקף" האָט געקענט אַ שטיין רירן. צווישן דעם מנין האָט זיך אויך געפונען דער לובלינער זעלנער אברהמטשע ערליכמאַן (פון "זאַמד").

די מלחמה מיט פוילן האָט נישט געדויערט לאַנג. די וואָס זענען נישט אַריינגעפאַלן אין דייטשער געפאַנגענשאַפט, זענען זיך צעלאָפן אין די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך, כדי זיך אויסבאַהאַלטן פון די מונדירטע רוצחים פון דער ווערמאַכט. איך בין אָנגעקומען אין דעם שטעטעלע גליסק, נישט ווייט פון לובלין און ביי אַ גאַסטפריינדלעכער יידישער משפחה זיך איבערגעטאָן אין ציווילע מלבושים, זייערס אַ מתנה. דעם מונדיר האָב איך באַגראָבן אין פעלד. פאַר דער צייט פון מיין זיין אין גליסק האָב איך נישט אויפגעהערט טראַכטן קיין איין מינוט ווי אַזוי זיך דערשלאָגן צוריק קיין לובלין, ווו מיין פרוי, עלטערן און משפחה האָבן אַוודאי מיט ציטער און זאָרג געטראַכט וועגן מיין גורל און אַליין געלעבט אין כסדרדיקער שרעק פאַרן דייטשן אָקופּאַנט, וואָס האָט אין די ערשטע טעג פון באַצווינגען לובלין, אַרויסגעוויזן זיינע פינצטערע כוונות לגבי דער יידישער באַפעלקערונג.

אַ געוויסע נאַכט האָב איך זיך געלאָזט אין וועג אַריין און דערגאַנגען ביז דעם שטעטל פּיוסק. איך בין אַוועק אין שיל, ווו כ'האָב צו מיין גרויסער פרייד און איבערראַשונג געטראָפן מיין שוואָגער שמואל. זיין פאָטער (און מיין שווער) האָט אים ספּעציעל געשיקט קיין לובלין זיך דערוויסן, צי איז פאַראַן פון מיר אַ ידיעה, ווייל זיי האָבן געוווּסט וועגן די שווערע פאַרלוסטן פון פוילישן מיליטער.

דער צונויפטרעף שפּעט ביינאַכט מיט אַ היימישן, נאָענטן מענטשן האָט מיך זייער דערמוטיקט. איך באַשליס זיך לאָזן אין ווייטערדיקן וועג, הגם פול מיט געפאַרן, ווייל פּויערים, ווי אויך דייטשע זעלנער האָבן געלויערט אויף וואַנדערנדיקע יידן און זיי געדראָט מיט טויט, רויב אָדער אַרעסט. נאָר דער ווילן צו זיין מיט די נאָענטסטע האָט גובר געווען אַלע פּחדים. מיין ציל איז - דערגיין קיין לובלין.

(פונעם בוך "פאַר וואָס גראָד איך")

צוויי ביכלעך (סוף פון ז' 6)

טאָוולען צו די 55 סטע יאָרצייט פון עפענען די ישיבת חכמי לובלין (1985) און צו די 100 יאָר פון דער אנטשטייאונג פון יידישן שפּיטאָל, (1986) זענען אויפגעקלאפּט געוואָרן אויף די געביידעס פון דער איצטיקער מעדיצינישער אקאדעמיע און גינעקאָלאָגישן שפּיטאָל. אין יאָר 1991 איז רעסטאווריר‌ט געוואָרן דער יידישער בית הקברות, א דאנק דער פונדאציע פון דער פאמיליע פרענקעל פון בעלגיע.

דער דאָזיקער וויכטיקער היסטאָרישער איבערזיכט פון ייִדיש לעבן אין לובלין, פאַרענדיקט זיך מיט צוויי געשעענישן, וועלכע זענען אזוי כאראקטעריסטיש פארן היינטיקן פוילן: דעם 27סטן מאי 1995 האָבן אומבאוווּסטע פארברעכער אויפגעבראָכן די שיל און דעם אָנדענק-צימער אויף לובאַרטאָווסקע 10, ארויסגעגנבעט אלע עקספּאָנאטן און תשמישי קדושה. ס'איז אָנצונעמען, אז די גניבה אין אָנדענק-צימער האָט געהאט נישט נאָר קרימינעלע כוונות, נאָר אויך אנטיסעמיטישע אספּעקטן, ווי עס פּאסט פאר אזא לאנד ווי פוילן. מ'קאָן אָבער נישט פארזען דעם פאקט, אז אין דעם זעלבן פוילן, און גאנץ באזונדערס אין לובלין, דערשיינט א פארהעלטנישמעסיק רייכע, היסטאָרישע ליטעראטור, וועלכע באשעפטיקט זיך מיט יידיש לעבן, יידישער קולטור, ליטעראטור, רעליגיע - און אלץ אין פּאָזיטיוון זין. ס'זענען אויך פאראן פּאָלאקן, וואָס גיבן זייער ביישטייער צו שילדערן דעם פילפארביקן יידישן ביי‌טראג צו פוילן.

אומקערנדיק זיך צום ביכל פון פּאָרפּאָלק ווייס, וויל איך נאָך צוגעבן, אז אויסער די 37 זייטן מיט היסטאָרישע פאקטן און געשעענישן, זענען דאָרט נאָך פאראן 20 ז"ז אַנעקסן, וועלכע קלערן אויף צ"ב, וואָס איז אזוינס דער קראָקעווער טויער, דער גראָדזקע טויער, דער אלטער, יידישער בית הקברות, די שילן און בתי מדרשים, דער חוזה פון לובלין, יידישע טעאטערס, די פּראָפעסיאָנעלע פאראיינען, פּאָליטישע פארטייען, די יידישע פּרעסע, פּויליש-יידישע באציאונגען, די ישיבת חכמי לובלין און 5 טאבעלעס, וויפל יידישע דאָקטוירים (מיט די נעמען) די שטאָט האָט פארמאָגט (32), סטאָמאטאָלאָגן (29) און אנדערע פּראָפעסיעס און פאכן. דערנאָך גייט אן אויסטייטשונג וועגן דער באדייטונג פון יידישע יום-טובים, א ווערטערבוך (וואָס מיינט ארון הקודש, עשרת הדברות, ציצית - און נאָך און נאָך). צום סוף איז נאָך דא א רשימה פון ביכער וועגן לובלין, פון פוילישע און יידישע מחברים, אין די לעצטע יארן. מיט איין וואָרט - א מיני לעקסיקאָן פון כל טוב וועגן דער עיר ואם בישראל, און וועלכן יעדער לייענער, נישט נאָר א לובלינער, וועט געפונען אינטערעסאנטן, באלערנדיקן מאטעריאל וועגן לובלין.

אויפן ראַנד פון מיין געבוירן-שטאָט

אדאם געלדמאַן, סאַן-פראַנציסקאָ

מאַידאַנעק - לאַגער פון מאַסן-פאַרניכטונג אין א פאָרשטאָט פון לובלין. געשאַפן געוואָרן דורך די נאַציס אין האַרבסט 1941. די ערשטע קאַצעטלער זיינען געווען די סאָוויעטישע קריגס-געפאַנגענע...

1

אין 1942 האָבן פון פאַרשידענע עקן אייראָפּע אָנגעהויבן אָנקומען טראַנספּאָרטן מיט יידן, פאַראורטיילטע אויף מאַסן-אויסראָטונג. ...פון 130 טויזנט יידן, וואָס זיינען דעפּאָרטירט געוואָרן אין דעם קאָנצענטראַציע-לאַגער אין 1942-1943, זיינען 78 טויזנט געטויט געוואָרן גלייך נאָכן אָנקומען אהין. חוץ יידן, זיינען קיין מאַידאַנעק געשיקט געוואָרן פוילישע פויערן און סאָוויעטישע בירגער... אינגאַנצן זיינען אין מאַידאַנעק אומגעבראַכט געוואָרן אַרום 200 טויזנט יידן און 100 טויזנט פּאָליאַקן... די סאָוויעטישע אַרמיי האָט באַפרייט דעם לאַגער אין יולי 1944...

(פון דער ״קורצער יידישער ענציקלאָפּעדיע״ אין רוסיש)

...אין א פראָסטיקן יאַנואַר-טאָג 1991, אַדורכמאַכנדיק א מהלך פון טויזנטער מייל בין איך אָנגעקומען אין מיין היים-שטאָט לובלין. שוין אויף מאָרגן אינדערפרי האָב איך זיך אָוועקגעלאָזט אויפן ראַנד פון שטאָט, אינעם ״מלוכישן מוזיי פון אומקום און גבורה אין מאַידאַנעק״, אַן אוניקאַלער מוזיי אונטערן אָפענעם הימל, געשאַפן אויף דעם זעלבן פּלאַץ, וווּ מיט מער ווי א האַלבן יאָרהונדערט צוריק, האָבן די נאַציס אויסגעבויט א טויט-פאַבריק. דאָס איז א מוזיי, וואָס היט אָפּ דעם אָנדענק פון די אומגעהייערע פאַרברעכנס און חייִשער באַרבאַרישקייט, זיינע ״עקספּאָנאַטן״ זיינען - שטעכלדראָט און וואַכטורעמס, גאַז-קאַמער און אויוונס פון קרעמאַטאָריום, בערג אַש פון פאַרברענטע מענטשלעכע קערפּערס און בלעכענע פּלעשלעך פון טויט-גאַז...

אריינגייענדיק אין מוזיי, בין איך אַראָפּגעגאַנגען עטלעכע טרעפּלעך אויף דעם ״וועג פון כבוד און אָנדענק״, וואָס איז ענלעך אויף א מין תהום און אויסגעלייגט פון ביידע זייטן מיט שטיינער, אויף וועלכע ס׳זיינען אויסגעקריצט סימבאָלן פון יענע טראַגישע געשעענישן. אין סוף פון אָט דעם וועג האָט זיך דערהויבן א מאָנומענט אין פאָרם פון א טויער, געבויט פון ריזן-שטיינער.

עס איז געווען גאַנץ פרי, און איך בין געווען דער איינציקער באַזוכער אין מאַידאַנעק. אַרום איז געווען שטיל, בלויז קוים צו הערן, ווי דער שניי האָט געסקריפּעט אונטער די פיס. ער האָט ווי א ווייסער ליילעך אַרומגעוויקלט די ערד, ממש ווי ער וואָלט געוואָלט באַהאַלטן פון זייטיקע אויגן אַלץ, וואָס איז פאָרגעקומען אויף אָט דער ערד אין יענע שרעקלעכע פערציקער יאָרן.

דורך דעם לאַגער-טויער פלעגן אַדורכגיין טויזנטער און טויזנטער מענטשן - יידן פון פאַרשיידענע לענדער פון אייראָפּע, וואָס מען פלעגט זיי ברענגען אויפן לובלינער וואָקזאַל אין די איבערגעפּולטע לאַסט-וואַגאָנען, און דערנאָך האָט מען זיי געטריבן, אונטער א שטרענגער וואַך, פינף קילאָמעטער אויפן שאָסיי, וואָס האָט געפירט צו מאַידאַנעק. מיט טשעמאָדאַנען און זעק, אונטער דער וואַך פון עס. עס-לייט מיט הינט, פלעגן זיי זיך קאָלאָנענווייז דערנענטערן צו קליינע באַראַקן, לעבן וועלכע די פאַשיסטן פלעגן אַדורכפירן די סעלעקציע פון ניי-אָנגעקומענע. די, וואָס מען האָט געהאַלטן פאַר פיזיש אומפעיקע צו דער שווערער אַרבעט, פלעגט מען דעם זעלבן טאָג אומברענגען אין דער גאַז-קאַמער. א פאַרביילויפיקער בליק פון א תליין, א לייכטע באַוועגונג פון זיין האַנט אויף לינקס, איז געווען געגליכן צו א טויט-אורטייל. אין א סך פאַלן פלעגט מען זיך באַגיין אָן סעלעקציע. א גאַנצן טראַנספּאָרט האָט מען גלייך געשיקט אין קרעמאַטאָריום. ... *אין פרילינג 1943 פלעגן אין דער גאַז-קאַמער טאָגטעגלעך אומקומען אַרום 1000 יידן.*

2

... דער ״שוואַרצער״ וועג (אַזוי האָט מען אָנגערופן דעם פונעם טויער ביז דער גאַז-קאַמער) איז איצט געווען ליידיק. איך בין לאַנגזאַם געגאַנגען מיטן נידעריק אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ אויף דער פאַרפרוירענער סטעזשקע. אין מיינע געדאַנקען האָב איך זיך דערמאָנט די עלטערן, דעם ברודער, די שוועסטער, וואָס איך ווייס נישט ביז היינט, ווען און וויאַזוי זיי זיינען אומגעקומען אין יענע ביטערע יאָרן. אפשר האָט דער בייזער גורל זיי אויך געבראַכט אויף אָט דעם פּלאַץ, וואָס איז אינגאַנצן א פּאָר טויזנט מעטער פון דער אייגענער היים? אפשר האָבן זיי געמאַכט זייערע לעצטע טריט אויף דער פאַרפרוירענער ערד פון מאַידאַנעק, וואָס איך טרעט איצט אויף איר? אפשר

וועל איך דאָ געפינען וועלכע-ניט-איז שפורן פון זייער אומקום? איך בין דאָך צוליב דעם געקומען אהער.

דער דירעקטאָר פונעם מוזיי, פאַן טשעסלאַוו רייצא, וועלכן איך האָב דערקלערט דעם ציל פון מיין באזוך, האָט מיך געבראכט אין א צימער מיט אן אויפשריפט אויף דער טיר: ״ארכיוו״. א טרויעריקע גניזה פון פרעמדע גורלות. לענגאויס די ווענט - קעמערלעך מיט די נעמען פון קאצעטלער. איך האָב זיך אריינגעלייענט אין יעדן בלעטל פון דער קארטאָטעק. אין בין געווען זיכער, אז שוין אויף דער נעקסטער זייט פון דער רשימה וועל איך געפינען כאָטש איינעם פון די טייערע פאר מיר נעמען. אָבער ליידער... נאָך לאנגע זוכענישן, האָב איך פארשטאנען, אז אין די רשימות פון מאידאנעק פיגורירן נישט מיינע אייגענע. פאן רייצאַ האָט מיר דערקלערט, אז א וועזנטלעכן טייל פון ארכיוו האָבן די נאציס פארניכטעט, אז די, וועלכע מען פלעגט שיקן אין דער גאז-קאמער, האָט מען בכלל ניט פארשריבן. חוץ דעם, אין מאידאנעק האָט מען געשיקט בלויז א טייל פון לובלינער געטאָ. די מערהייט איז אומגעקומען אין אנדערע טויט-לאגערן, וואָס זיינען ליקווידירט געוואָרן לאנג פארן סוף פון דער מלחמה. קיין שום ארכיוון פון דאָרט זיינען ניט געבליבן.
איצט בין איך ווידער אויף דעם פארשנייטן פעלד פון מאידאנעק. רעכטס פונעם ״שווארצן וועג״, אין די באראקן, ווו עס האָט זיך געפונען די ווירטשאפטלעכע אָפטיילונג פונעם לאגער, איז צונויפגעזאמלט אלץ, וואָס דערמאָנט וועגן דער געשיכטע פון מאידאנעק, וועגן דעם שוידערלעכן גורל פון זיינע קאצעטלער. דאָ זיינען זאכן פון די ארעסטאנטן, פאָטאָס, פלאקאטן... דורכגיין אינגאנצן אָט די מוראדיקע אויסשטעלונג איז איבער די מענטשלעכע כוחות...

אין איינעם פון די באראקן, הינטער די גראטעס, זיינען אויסגעשטעלט שיך, וואָס זיינען געבליבן פון די קאצעטלער. טויזנטער פאָר שיך, סאנדאלן, שטיוול. פארטריקנטע, צונויפגעשרומפענע און פארטונקלטע שיך... איך קאָן נישט אָפרייסן די אויגן פון א פאָר פרויישע שיך, וואס ליגן גלייך פאר מיר, ממש ביי די גראטעס. אמאָל זיינען זיי געווען ווייס. די פאָדעשווע איז ניט ביזן סוף אָפגעריסן (געזוכט גאָלד און צירונג). איך באמי זיך פאָרצושטעלן די פרוי, וועמען געהערן אָט די שיך. זי האָט זיי איבערגעלאָזט אונטער דער באנק, געהאָפט זיי ווידער אָנטאָן נאָך דער באָד. מער האָט זי זיי ניט געזען. זי איז אוועק אויף יענער וועלט באָרוועס. פון איר איז גאָרנישט ניט פארבליבן, חוץ אָט די אָפגעטראָגענע שיך... *נאָכן באפרייען דעם לאגער, האָט מען דאָרט געפונען 820 טויזנט פאָר שיך פון די אומגעבראכטע קרבנות...*

קעמלעך, בערשטלעך, שערלעך... די נאציס האָבן אריבערגעשיקט אין זייער ״פאָטערלאנד״ דאָס אייגנטום פון אומגעבראכטע דורך זיי מענטשן אויף מיליאָנען מארק... קעמלעך און בערשטלעך זיינען ניט געווען ווערט. האָט מען זיי איבערגעלאָזט אין מאידאנעק. זיי זיינען געבליבן דאָ, כדי צו דערמאָנען וועגן דעם גורל פון געבראכטע אהער מענטשן, וועגן דער פרעצעדענטלאָזער בארבארישקייט פון איינע און וועגן אומדערטרעגלעכע ליידן פון אנדערע. איך האָב אויך געזען די געפאסטע היטלעך - א טייל פון דעם ארעסטאנטן-״אנצוג״, וואָס מען פלעגט עס רופן ״פאסיאקי״. ס׳איז נישטאָ קיין סוף צו זיי. וואָס איז דער גורל פון די קאצעטלער, וואָס האָבן געטראָגן אָט די היטלעך? צי האָבן זיי לאנג געליטן פאר דעם, ווי זיי האָבן שוין מער ניט באדארפט האָבן די היטלעך? און אפשר האָט זיך עמעצער פון זיי געראטעוועט?

3

און דאָ זיינען פאמיליע-פאָטאָס פון די ארעסטאנטן. א שמייכלענדיק מיידל. א יונג פאָרל. א יינגל אין א זשאקעטל מיט מעטאלענע קנעפלעך. א גאנצע משפחה. א קינד... ווער פון די דאָזיקע מענטשן, וואס האָבן פאָזירט פארן פאָטאָגראף פאר דער מלחמה, האָט געקאַנט זיך פאָרשטעלן, אז ער וועט אָנקומען אין אזא גהינום, וואָס אפילו דער גרויסער דאנטע האָט ניט געקאָנט זיך אזוינס פאָרשטעלן. איך האָב געזוכט אין די פאָטאָס באקאנטע שטריכן...

אין אן אנדער באראק - אויך פאָטאָס... פון באנדיטן און רוצחים אין די עס.עס.-מונדירן. זיי פלעגן פארנעמען אין מאידאנעק פארשיידענע שטעלעס - פון לאגער-קאָמענדאנטן ביז אויפזעער. דעם לאגער האָבן ״באדינט״ 1200 פאשיסטן. בלויז 130 פון זיי זיינען געמשפט געוואָרן. אין מאידאנעק האָבן זיך געביטן פינף קאָמענדאנטן. דריי פון זיי האָט מען פארמשפט אויף טויט, צוויי האָבן די דייטשן אליין דערשאָסן, ווייל זיי האָבן צופיל געגנבעט פון דעם צוגערויבטן פארמעגן פון די קרבנות. איינער פון זיי איז געווען דער ערשטער קאָמענדאנט פון דעם לובלינער קאָנצענטראציע-לאגער, אָטאָ קאָך, וואָס האָט, פונקט ווי זיין פרוי אילזא קאָך (״מכשפה פון בוכענוואלד״) באקומען א שוידערלעכן ״שם״ פון א בארבאר און סאדיסט, זייענדיק קאָמענדאנט אין בוכענוואלד.

אויף די פאָליצעס - ליידיקע בלעכענע פלעשלעך (ווי פון פארב). אויף אייניקע פון זיי קאן מען איבערלייענען אויף דייטש: ״טויט-גאז ״ציקלאָן״. אין אָט די פלעשלעך איז געווען דער טויט-סם ״ציקלאָן ב״, וואָס האָט אין משך פון א פאָר מינוט געקאָנט אומברענגען הונדערטער מענטשן. *די דאָקומענטן באווייזן, אז אין מאידאנעק האָט מען געבראכט 7700 קילאָ פון אָט דעם סם.*

עקספּאָנאטן אין אנדערע באראקן דערציילן וועגן דעם, וויאזוי מען האָט די קאצעטלער געמוטשעט, געשלאָגן, געטריבן מיט הינט. וויאזוי מען האָט זיי

געהאָנגען, געטרונקען אין פעסער מיט וואסער, געשטעלט צווישן צוויי רייען שטעכלדראָט, איבער וועלכן מען האָט געלאָזט אן עלעקטרישן שטראָם פון הויכער שפאנונג... וויאזוי מען פלעגט צווינגען אויספירן אומנוצלעכע, אומזיסטע ארבעט - שלעפן אויף וועגעלעך שווערע שטיינער פון איין עק פעלד אויפן אנדערן, און דערנאָך זיי אומקערן צוריק. צענדליקער, הונדערטער ”עקספּאָנאטן”, וואָס זאָגן עדות וועגן דער אנטפלעקונג פון די נידעריקסטע אינסטינקטן, וואָס זיינען אומבאגרייפלעך פארן מענטשלעכן פארשטאנד, וועגן חייישער שינאה און שוידערלעכער בארבארישקייט.

שטילקייט האָט געהערשט אין אָט דער ריזיקער גניזה פון מענטשלעכע ליידן און צרות. מיר האָט זיך געדאכט, אז דורך אָט דער שטילקייט האָבן זיך דורכגעשלאָגן שטילע אָנקלאגעס און ביטעס פאר הילף, תפילות פאר רעטונג און קללות אויף די פייניקער. קיינער אין דער וועלט האָט ניט געהערט אָט די שטילע געשרייען, צו קיינעמס אויערן זיינען ניט דערגאנגען אָט די תפילות. קיינער האָט ניט אויסגעשטרעקט די האנט פאר הילף...

אויסגעפייניקטע און הונגעריקע מענטשן הינטערן שטעכלדראָט האָבן זיך קעגנגעשטעלט די רוצחים, ווי ס'איז נאָר געווען מעגלעך. אונטערגעהאלטן און געהאָלפן איינער דעם אנדערן. איינשטעלנדיק דאס לעבן, פלעגן זיי קריגן שפּייז-פּראָדוקטן, רפואות, קליידער, זיך געטיילט מיט די חברים. געפּרוווט אנטלויפן פונעם לאגער. אן ערך 300 קאצעטלער זיינען מצליח געווען צו אנטלויפן, צווישן זיי - 100 סאָוויעטישע קריגס-געפאנגענע.

איינער פון די קאצעטלער אין מאידאנעק איז געווען דער לעגענדארער גענעראל דמיטרי קארבישעוו, וועלכן די נאציס האָבן פארפייניקט אין 1945 אינעם טויט-לאגער מאטהאוזען.

4

א פלאץ, וואָס איז ארומגערינגלט מיט שטעכלדראָט, מען האָט עס גערופן ”פעלד”. דאָ זיינען געווען באראקן, אין וועלכע עס האָבן געוווינט די קאצעטלער. אויף אזעלכע פלעצער פלעגט מען די קאצעטלער אויסשטעלן יעדן טאָג אויף קאָנטראָל. שעהן-לאנג זיינען זיי געשטאנען... אויך אויפן רעגן, אין די פרעסט. איך קוק אריין אין איינעם א באראק, וואָס איז ענלעך אויף א שטאל, מיט קליינע פענצטערלעך אונטערן דאך און מיט א ריזיקן טויער אנשטאט די טיר. דריישטאָקיקע נארעס. האלב-צעפוילטע מאטראצן און קאָלדרעס. דאָ האָבן זיי ”געוווינט”, די ארעסטאנטן פון מאידאנעק, אין שוידערלעכער ענגשאפט, אָן עלעמענטארע מענטשלעכע לעבנס-באדינגונגען. דאָ פלעגן זיי שטיל אויסגיין פון הונגער, קראנקייטן, קלעפּ...

איך שטיי פארן מאזאָלעום. עס איז א מאָנומענט אין פאָרם פון אן איבערגעקערטן בעכער, אין וועלכן מען פלעגט צונויפשיטן דעם אש פון די פארברענטע אין מאידאנעק מענטשלעכע קערפּערס. א ריזיקע קופּע אש. דריי יאָר פלעגט מען אויסגראָבן פון דער ערד און ברענגען אהער אָט דעם אש. זייער לאנג בין איך געשטאנען אונטערן קופּאָל פון דעם מאזאָלעום, פאר דעם אָפענעם קבר פון די קרבנות פון לובלינער קאָנצענטראציע-לאגער. שרעקלעכע געדאנקען זיינען געקומען אויפן זינען. פון וויפל מענטשלעכע לעבנס באשטייט אָט דער בעכער מיט אש? וויפל פון זיי זיינען געווען דערשאָסן? וויפל - דערשטיקט? עס האָט זיך געוואָלט גריבלען צווישן די אנאָנימע שטויבלעך און פרוּוון אָפּזוכן די רעשטלעך פון מיינע אייגענע. איך האָב געפילט, אז איך פארליר די חושים. די ליפּן האָבן שטיל געשעפּטשעט ”קדיש”. איך האָב זיך ארומגעקוקט, א זוך געטאָן א שטיינדל און אים אוועקגעלייגט אויפן ראנד פונעם בעכער. אזוי ווי דער מינהג איז... נאָר דעמלט האָב איך באמערקט די אויסגעקריצע אויפשריפט אויף דעם בעכער פונעם מאזאָלעום אין פּויליש: ”זאָל אונדזער גורל אייך וואָרענען”...

א ביסל אין א זייט פונעם מאָנומענט - ניט-פארשאָטענע גריבער. דאָ האָבן די נאציס דעם 3טן נאָוועמבער 1943 דערשאָסן 18400 יידן. יענעם טאָג האָט דאָ פון אינדערפרי ביז ביינאכט געדונערט די שיסעריי. און עס האָט געשפּילט מוזיק... צו פארקלאפן די געשרייען פון גוססדיקע מענטשן. אָט די פארברעכערישע אקציע האָבן די תליינים אָנגערופן ”יום-טוב פון גרעטעניש”. דער טויט אליין האָט געשניטן אָט די בלוטיקע גרעטעניש.

גאז-קאמער. א געביידע, וואָס איז פונקט ענלעך אויף א באָד, מיט דושן, הילצערנע גראטעס אויפן דיל. גאָרניט דערמאָנט נישט דאָ דאָס, וואָס איז דאָ פאָרגעקומען מיט פינף יאָרצענדליקער צוריק. בלויז א קליינע לאָך אין דער סטעלי! דווקא דורך אָט דער לאָך פלעגט דער טויט אומדערוואַרט אָנפאלן אויף מענטשן, וואָס זיינען געווען זיכער, אז זיי גייען זיך באָדן. אנשטאט וואסער, פלעגט אויף זייערע קעפּ זיך שיטן פּראָשעק, פון וועלכן ס'האָבן זיך אויסגעטיילט שטראָמען פונעם טויט-גאז. אין געציילטע מינוטן פלעגן מענטשן זיך דערשטיקן מיט אָט דעם גאז.

גאלינא בירענבאום, וואס איז געבראכט געוואָרן קיין מאידאנעק פון ברענענדיקן ווארשעווער געטאָ, זייענדיק 14 יאָר אלט, דערציילט, אז איינמאָל האָט מען זי אינאיינעם מיט אנדערע פרויען פארשפּארט אין דער גאז-קאמער. זיי זיינען געזעסן אויף בענק, ווארטנדיק, אז אָט-אָט קומט דער טויט... אזוי זיינען זיי דורכגעזעסן א גאנצע נאכט, על-פּי נס לעבן געבליבן. אינדערפרי האָט מען אלעמען אומגעקערט אין באראק. עס האָט זיך ארויסגעוויזן, אז יענע נאכט האָט מען ניט באוויזן ברענגען דעם גאז...

איבער דער געביידע פון קרעמאטאָריום - זייער א הויכע קוואדראטנע רער, און לעבן איר - אָפענע לעכאלעך פון פינף ריזיקע אויוונס. פון אָט דער רער פלעגט דאן בייטאָג און ביינאכט גיין א שווארצער, געדיכטער רויך. אין אָט די אויוונס פלעגן זיך פארוואנדלען אין אש צונויפגעלייגטע אין אייזערנע גראטעס מענטשלעכע קערפּערס. צי האָט מען אין די דאָזיקע אויוונס פארברענט בלויז טויטע קערפּערס?

5

אויפן לעצטן משפט קעגן די פארברעכער פון מאידאנעק, פּאָרגעקומען אין דיסעלדאָרף אין 1975, האָט איינער פון די באשולדיקטע דערציילט: "איינמאָל האט מען געבראכט צום קרעמאטאָריום 10 מענער און איין פרוי. לויטן באפעל פונעם שעף פון קרעמאטאָריום, מוספעלד, האָבן די מענער זיך אויסגעטאָן, און מען האָט זיי גלייך דערשאָסן. דערזעענדיק דאָס, האָט די פרוי זיך אָפּגעזאָגט אויסצוטאָן. דאן האָט מוספעלד באפוילן זי בינדן און אריינוואַרפן אין ברענענדיקן אויוון".

אמאָל, אין ווייטן מיטלאלטער, אין טאָלעדאָ און אין אנדערע שטעט פון פירענייער האלב-אינדזל, פלעגן די אינקוויזיטאָרן פארברענען אויף שייטערס יידן, אָנגעטאָענע אין שווארצע סוטאנעס. און אין דער מיט פון געבילדעטן צוואנציקסטן יאָרהונדערט האָבן דייטשן, אָנגעטאָענענע אין שווארצע מונדירן, אין מאידאנעק און אין אנדערע פלעצער פון אָקופּירטן פּוילן, גענוצט פאר דעם די מעכטיקע אויוונס פון קרעמאטאָריומס.

דער קורצער ווינטערדיקער טאָג, האָט געהאלטן ביים אויסלאָזן זיך. איך בין געגאנגען צום ארויסגאנג פון מוזיי אויף דעם זעלבן "שווארצן וועג", פארביי די זעלבע באראקן, טרעטנדיק אויף דעם זעלבן סקריפּענדיקן שניי, פרוּוונדיק באהערשן דאָס אייגענע הארץ, וואָס האָט זיך געשלאָגן אין א משוגענעם ריטם, פּרוּוונדיק באקעמפן דאָס געפיל פון אומבאהאָלפנקייט, וואָס האָט מיך ארומגעכאפּט נאָך אלץ, וואָס איך האָב דאָ געזען, אויף אָט דער הייליקער און פארשאָלטענער ערד פון מאידאנעק. איך האָב דאָ ניט געפונען קיין שפּורן פון מיינע אייגענע, אָבער פון איצט אָן וועל איך האלטן פאר זייער קבר יענץ אָרט, ווו אונטער דעם קופּאָל פונעם מאזאָלעום, ווו עס זיינען "צו קבורה געבראכט" די קרבנות פון לובלינער טויט-לאגער.

... עס איז געווען א טיפער אָוונט, ווען איך בין צוריקגעקומען אויף דער צענטראלער גאס פון לובלין - קראקאָווסקע פּזשעדמיעשטיע. עס האָבן ליכטיק געגלאנצט די שויפענצטער פון געשעפטן. לאנגזאם זיינען געפאָרן די שטאָט-אויטאָבוסן, פארבייגעגאנגען מענטשן, וועגן עפּעס-וואָס לעבהאפטיק גערעדט. איך בין געגאנגען פארביי די פלעצער, וואָס איך קען פון קינדהייט אָן. אָט איז דער פלאץ ליטעווסקי, ווו מיר פלעגן אָפט שפּאצירן מיט דער מאמען. אָט איז דאָס הויז נומער 8 אויף דער גאס פון 3טן מאי, וואָס האָט געהערט צו מיין מומע. אָט איז בראמא קראקאָווסקא, וועלכע איך פלעג פארבייגיין, גייענדיק אין חדר... אלץ איז דאָ געווען פונקט ווי מיט א האלבן יאָרהונדערט צוריק. אין איינער א רגע האָב איך אָנגעהויבן צווייפלען, צי איז בכלל געווען מאידאנעק? אפשר האָב איך בלויז געזען א שוידערלעכן חלום?

ליידער... מאידאנעק, וואָס האָט אוועקגענומען הונדערטער טויזנטער יידישע לעבנס, איז געווען. עס זאָגט עדות וועגן דעם די יידישע שפּראך, וואָס איז אויף תמיד פארשוואונדן פון לובלינער גאסן... די פערציקטויזנטדיקע יידישע קהילה פון אָט דער שטאָט, וואָס איז כמעט אינגאנצן פארניכטעט געוואָרן... פרעמדע מענטשן, וואָס לעבן שוין לאנג אין דער דירה נומער 20 אויף דער פּראָבאָסטוואָ-גאס 19, ווו פאר דער מלחמה האָט געוווינט מיין משפחה...

אין דעם טויט-לאגער, וואָס די דייטשן האָבן אָנגערופן "לובלינער לאגער", און די גאנצע וועלט קען אים אלס "מאידאנעק", זיינען געווען קאצעטלער פון א סך פעלקער, אָבער בלויז יידן פלעגט מען נעמען אין דער גאז-קאמער, גלייך אינעם טאָג פון אָנקומען אינעם לאגער...

צעשא און לייבל אובליגנהארץ פארן קרעמאטאָריום אין מיידאנעק בעת זייער באזוך אין לובלין היינטיקס יאָר
צשה ואריה אובליגנהרץ ליד משרֵפַת המתים במאידנק בעת ביקורם בלובלין השנה

האזכרה ביום 30.11.97, בבית לייוויק
רח' דב הוז 30 (פינת גורדון)
תחבורה: כל הקווים העוברים ברחובות דיזנגוף ובן-יהודה

יידן אין לובלין ערב דער צווייטער וועלט-מלחמה

שמחה בינעם ווייס / וואַרשע

1

נאָך 55 יאָר, איז שווער, אָן געריכטקייט, צו שילדערן די טראַגישע פאַרגאַנגענהייט פון דער שטאָט, ווו מ׳איז געוואָרן דערצויגן, ווו מ׳האָט פאַרבערענגט די יוגנט און ווו מ׳האָט קובר געווען אַלע נאָענטע מענטשן. מיינע דערינערונגען קאָנען דעריבער זיין עטוואָס בלייכע, אָדער איבערגעטריבענע. זיי רירן דאָך אָן מיינע סאַמע פּערזענלעכע און ווייטיקלעכע איבערלעבונגען און דעם גורל פון מיין באַליבטער שטאָט.

לובלין, וועלכע איך האָב פאַרלאָזט אין יאָר 1939, איז נאָכן צוריק קומען אין יאָר 1946, פאַרוואַנדלט געוואָרן פאַר מיר אין א בית-הקברות פאַר די איבערגעבליבענע דאָרט יידן. כ׳האָב שוין נישט געטראָפן דאָרט די מיט וועלכע איך האָב געלעבט, געוווינט און אַדורכגעמאַכט טרויער, ווי פרייד. מ׳האָט אויסגעמאָרדעט א פאָלק.

קאַצענעלנסאָן האָט געשריבן: ״אָט איז ער שוין אין ערגעץ נישטאָ, געשטאָרבן און נישט באַגראָבן״. נישטאָ אפילו די גאַסן, צו וועלכע כ׳בין אַזוי געווען צוגעבונדן. ס׳זענען אַנטשטאַנען נייע, אפשר שענערע?... און כאָטש זיי זענען מיר נישט פרעמד, בענקט זיך נאָך זיי. איך טרעף שוין נישט די, וועלכע האָבן דאָ געלעבט, געגאַנגען אין שול, צו דער אַרבעט, שפּאַצירן, דאַווענען. איך גיי אַדורך די נאָווע גאַס און באַגעגן נישט קיין איין ייד. זיי זענען אויך נישטאָ אויף לובאַרטאָווסקע, קאָוואַלסקע, רוסקע, די וואָליע, טשאָטשעק אָדער פּורמאַנסקע. נישט קיין זקנים, נישט קיין יינגע. גאָר פּשוט, נישטאָ קיין שפּור נאָך דער יידישער לובלין. מ׳האָט אַלעמען אומגעבראַכט אויף א גרויזאַמען אופן. און דאָס אַלץ איז נאָך נישט דערגאַנגען צו מיין באַוווסטזיין און איך זוך נאָך אַלץ דאָ די 40 טויזנט מענטשלעכע באַשעפענישן. א דריטל באַפעלקערונג פון דעמאָלטדיקן לובלין האָט מען פּשוט אויסגעמאָרדעט. ס׳איז שווער זיך היינט פאָרצושטעלן, וויפל טרערן, לײדן, הונגער און דערנידערונג האָבן באַגלייט די מאָרדן, דעם גרויזאַמען טויט מיט א קויל אין קאָפּ, אָדער אין גאַזקאַמער. געווען זענען דאָס יידן, וועלכע האָבן געלעבט אין דער שטאָט און זיך באַטייליקט אין איר אַנטוויקלונג הונדערטער יאָרן. אָט די יידישע לובלין האָט אויפגעהערט עקזיסטירן. הונדערטער יאָרן האָבן יידן איבערגעחזרט ״דור הולך ודור בא״ (״א דור פאַרגייט, א דור קומט״). אָבער איצט נישט. ער וועט שוין נישט קומען. אַלץ איז געוואָרן אויסגעריסן מיט די וואָרצלען. די שיינע שטאָט, מיט אַזעלכע רייכע יידישע טראַדיציעס, די שטאָט וואָס פון 16טן יאָרהונדערט האָבן יידן זי באַצייכנט ״ירושלים דפּולין״, אָדער ״די מאַמע פון ישראל״ - עקזיסטירט נישט מער.

2

דאָס יאָר 1939 איז פאַר יידן געווען דער אָנהייב פון סוף. פאַר די היטלעריסטישע רוצחים זענען געווען 3 יאָר אומצובריינגען לובלינער יידן, צוזאַמען מיט זייער גאַנצע דערגרייכונג פון א פיל יעריקער קולטור, בלויז דערפאַר ווייל זיי זענען געווען יידן.

נאָך דעם, אפשר געגנוג לאַנגן אַריינפיר, וויל איך זיך טיילן מיט איניקע דערינערונגען, וואָס האָבן א שייכות צו יידן אין לובלין ערב דער צווייטער וועלט-מלחמה. נאַטירלעך, אַז מען קאָן נישט פאָרשטעלן דאָס פילפאַרביקע און פולסירנדיקע לעבן אין שטאָט און פון די יידישע איינוווינער וואָס האָבן דאָ געלעבט פון 16טן יאָרהונדערט.

גרייכנדיק מיטן זכרון צו יענע צייטן אַלס ייד און איינוווינער פון דער שטאָט, וויל איך בקיצור איבערגעבן די אַמיינסטן כאַראַקטעריסטישע פראַגמענטן פונעם לעבן פון לובלינער יידן ערב זייער ענטגילטיקן טויט. ביזן יאָר 1939 האָבן אין לובלין געלעבט אַרום 43 טויזנט יידן, אויף אַן אַלגעמיינע צאָל איינוווינער פון 130 טויזנט. אַזוי אַרום איז יעדער דריטער איינוווינער פון דער שטאָט, געווען א ייד. זיי האָבן אין גרעסטן טייל געוווינט אין אַזוי גערופענעם ״יידישן קוואַרטאַל״. ער האָט זיך געפינען אין א דרייעק, וועמענס שפּיץ איז באַשטאַנען דער קראָקעווער טויער, דער לינקער אָרעם פון דעם דרייעק איז געווען די נאָווע גאַס, צוזאַמען מיט איר פּאַראַלעלע גאַס שוויענטאָדוסקע, וועלכע האָבן ביי דער קאָוואַלסקע זיך פאַראייניקט מיט דער לובאַרטאָווסקע מיט אירע זייטיקע גאַסן צירולניטשע, רוסקע, טשוואַרטעק, ביז דער א״ג לעווערטאָווער ראָגאַטקע. דאַקעגן דער רעכטער אָרעם, איז די בראַמאָווע גאַס, צוזאַמען מיט עטלעכע זייטיקע געסלעך, ווי: אָלעינאַ, ריבנאַ, יעזויצקאַ, שאַמבעלאַנסקאַ, גראָדזקאַ, קראַוויעצקאַ, שעראַ, ביז דער ביאַלקאָווא גוּרא. דער פונדאַמענט פון דעם דרייעק איז געווען די אוניצקע גאַס און קאַלינאָווטשיזנע, כמעט ביז טאַטאַרסקע. דער הויפּט-טייל פון דעם דרייעק, איז געווען די שעראָקע גאַס, וועלכע מ׳האָט אַמאָל גערופן די יידן-גאַס. זי האָט זיך אָנגעהויבן ביי דער קאָוואַלסקע און געענדיקט ביי דער רוסקע. דער טייל פונעם קוואַרטאַל איז כמעט אינגאַנצן געווען באַוווינט פון יידן.

מ׳דאַרף דאָ אויך דערמאָנען וועגן 3 פאָרשטעט, וואָס זענען אין א באַדייטנדיקן טייל געווען באַוווינט פון יידן. דאָס זענען געווען: זאַמד, וואָליע-קאַלינאָווטשיזנע און וויעניאַווע (טשעכיוו). דאָ איז די צאָל יידן געווען א פאַרהעלטניסמעסיק גרויסע.

3

די יידישע איינוווינערס פון לובלין האָבן געהערט צו עטלעכע עקאָנאָמיש-סאָציאַלע שיכטן. די צאָלרייכסטע גרופּע זענען געווען אַרבעטער, קליינהענדלער, קרעמער און אַזוי גערופענע

"נישט באוווסט פון וואָס זיי לעבן". א באדייטנדיקער טייל פון זיי האָט באלאנגט צו די אָרעמסטע איינוווינער פון שטאָט. ווייטער קומט די גרופּע פון האנטווערקער און אייגנטימער פון קלענערע ווארשטאטן. און צום סוף די גרויסע סוחרים, פאבריקאנטן און אינטעליגענץ. די פאבריק אייגנטימערס און די מערהייט ווארשטאטן האָבן באשעפטיקט צענדליקער ארבעטער. גענוג צו דערמאָנען, אז נאָר דריי גארבערייען אויף דער וואָליע, האָבן באשעפטיקט 300 יידישע ארבעטער. די יידישע אינטעליגענץ, פאבריקאנטן, אייגנטימער פון גרעסערע ווארשטאטן און הייזער, האָבן נישט געוווינט אין דער יידישער געגנט, נאָר דער עיקר אויף קראָקעווער פּאָרשטאָט, שאָפּענא גאס, 3טער מאי, טשיכע, נארוטאָוויטשא, קרולעווסקע. די דאָזיקע צעטיילונג, אין עקאָנאָמישן ווי אין קולטורעל-געזעלשאפטלעכן געביט, איז געווען א באדייטנדיקע. אין אלגעמיין, זענען קיין אנאלפאבעטן נישט געווען. פיל יידן פון די נידעריקע שיכטן האָבן, וואָס אן אמת, נישט געקענט קיין פויליש, נאָר כמעט די מערהייט, אזוי אין ריידן ווי אין שרייבן, האָט זיך באנוצט מיטן יידישן לשון.

אזויווי אין אנדערע שטעט, אזוי אויך אין לובלין, זענען געוויסע גאסן געווען פארבינדן מיט א וועלכער ס'איז ספּעציפישער האנדלס-בראַנזשע צי מלאכה. אזוי צ. ב. איז די נאָווע גאס געווען באוווּסט פון פארקויף פון אָנטאָן. די פארקויפער - די אייגנטימער פון די געשעפטן, האָבן הויפּטזאכלעך געהאט אייגענע שניידערײ-ווארשטאטן, גערופן האָט מען זיי "טאנדייטערס". דאָ האָט מען בוכשטעבלעך געקעמפט פארן קליענט. די קאנקורענץ איז געווען גרויס. די קונים, דער עיקר פויערן, אָדער די אָרעמע, מערסטנטייל די מיטלמעסיק פארמעגלעכע שיכט יידן און פּאָלאקן. אויף דער קאָוואלסקע גאס האָבן זיך איינגעאָרדנט די לעדער-געשעפטן. געווען דאָ הורטאָווניקעס און דעטאליסטן. די גאסן צירולניטשע און פורמאנסקע זענען געווען באהערשט פון טרעגערס און פורמאנעס. דאָ זענען געווען באוווּסט צוויי בארימטע הייף, צו וועלכע ס'זענען געקומען סוחרים פון די ארומיקע שטעטלעך. זיי האָבן געבראכט פּארטיקע אויסארבייטונגען און ארויסגעפירט רוישטאָפן און אנדערע סחורות. איינער פון די הייף האָט פארבונדן די צירולניטשע 5 און קאָוואלסקע 4 און מ'האָט אים גערופן "פייגאלע אברהם לייזערס הויף", און דעם צווייטן, אויף צירולניטשע 4, "ביַי באָרענשטיינען".

מאטעריאלן פון באקליידונג, ביינוול, וואָל און אנדערע סחורות, האָט מען געקענט קויפן אין די געשעפטן אויף לובארטאָווסקע גאס, אָנהייבנדיק פון נר. 2 ביז 14.

4

לובלין איז נישט געווען קיין הויך אינדוסטריעלע שטאָט, און אין די פוילישע פאבריקן האָט מען נישט באשעפטיקט קיין יידן. אזוי האָט אויך אויסגעזען די יידן-פראגע אין די אינסטיטוציעס און מלוכהשע אמטן. דערפאר האָט אַן אָנגעזעענער טייל פון דער יידישער באפעלקערונג זיך באשעפטיקט מיט האנדל און מלאכה. אין לובלין זענען אין יאָר 1939 געווען 2588 האנטווערקער-ווארשטאטן, וואָס האָבן פארמאָגט די "קאַרטאַ זשעמיעשלניטשא". פון זיי - 1065 קריסטלעכע אונטערנעמונגען און 1523 יידישע.

אין געוויינלעכע טעג, אויף די גאסן, באזונדערס פון האנדל, איז די באוועגונג געווען א גרויסע. נישט נאָר פון די שטענדיקע, לובלינער איינוווינער, נאָר פון אן אָנגעזעענעם טייל צוגעפאָרענע פויערן, אפילו פון די ווייטערע דערפער, וואָס האָט דערפירט צו פארפולטע גאסן, א גערעדעריי, געלעכטער און אויך קליינע מחלוקתן. אזוי איז געווען א גאנצע וואָך, מיטן אויסנאם פון שבתים און יום-טובים. אין די יום-טוב טעג האָט דער גאנצער יידישער קווארטאל אָנגענומען אינגאנצן אן אנדערן אויסזען. די געשעפטן, ווארשטאטן - פארמאכט. די טרעגערס און פורמאנעס האָבן געיִומטובט. די קרעמער און דער א. ג. "האנט"-האנדל איז אינגאנצן פארשוווּנדן. יידן - יום-טובדיק אָנגעטאָן. די מענער אין שווארצע, אלאפּאגענע אָדער זיידענע קאפּאָטעס און סאמעטענע היטלען, די פרויען אין יום-טובדיקע קליידער, זענען געגאנגען אין די שילן און בתי-מדרשים, ווי אויף א שבתדיקן שפּאציר, אָדער מיט א וויזיט צו קרובים און באקאנטע. די קינדער האָבן זיך געשפּילט אויף די גאסן און פלעצער. א גרויסער טייל לובלינער יידן האָבן זיך אָנגעהערט צו דער קהילה (גמינע), וועלכע האָט אויסער רעליגיעזע ענינים, געפירט אויך א סאָציאל-קולטורעלע און כאריטאטיווע טעטיקייט. וועלכע האָט ארומגענומען די תלמוד-תורה, שפּיטאָל, יתומים הויז און מושב זקנים, טאָז, קינדער-באשפייזונג, מיקוואות און בתי-הקברות. די דאָזיקע הילף האָט מען אָנגעווענדעט כסדר, אָדער ספּאָראדיש.

צו די אמיינסטן באוווּסטע, כאריטאטיווע אינסטיטוציעס, האָבן געהערט: פת לאורחים, הכנסת כלה, הכנסת אורחים, לינת הצדק, אחיעזר, תומכי נופלים.

די סובווענצן באשטימט פאר דעם ציל זענען נישט געווען קיין גרויסע. לאָמיר דערמאָנען, אז אין די יאָרן 1936-1937 האָט דער יערלעכער בודזשעט פון דער קהילה באטראָפן 250 טויזנט זלאָטיס.

צו דער קהילה-פארוואלטונג אין יאָר 1936 האָט מען אויסגעוויילט 14 פּערזאָן. שלמה הערשענהאָרן, אדוו' באך, אוריש צימערמאן און אנדערע. צו יענער צייט איז פּרעזעס פון דער גמינע געווען האלבערשטאט, און וויצע-פּרעזעס שלמה קעסטענבערג.

געבעט-הייזער (שילן, בתי-מדרשים, שטיבלעך) איז געווען כמעט 100. באזונדערס הינטערן שלאָס. די גרעסטע און אמיינסטן באקאנטע שיל איז געווען די מהרש"ל-שיל און מהר"ם שיל, וועלכע האָבן געקאָנט אריינעמען העכער 330 מתפּללים און א 500 פרויען. ווייטער איז געווען די א. ג. "לויפער-שיל", הינטערן שלאָס, ווו ס'האָבן געדאוונט די קירזשנער. איינע פון די באקאנטע שילן איז געווען פארבינדן מיט נאָמען שאול וואהל, דער לעגענדארער, איינטאָגיקער קיניג. מ'דארף אויך דערמאָנען די אלטע שיל אויף שעראָקע 2, ווו ס'האָבן געדאוונט דער עיקר, קאָטליארעס, און פונדאנען שטאמט דער נאָמען די קאָטליאר-שיל. זי איז געוואָרן אויפגעבויט אויפן סמך פון א פּריווילעגיע פון פוילישן קיניג ווּלאדיסלאוו דער פערטער, אין יאָר 1641. אויסער דעם זענען געווען א צאָל בתי-מדרשים, וואָס מיר וועלן נאָר אויסרעכענען די גרעסערע: פון חוזה, אויף שעראָקע 28, די פּארנאס-שיל אויף שעראָקע 44, אויפגעבויט פון אברהם האלפערן אין 18טן יאָרהונדערט און דאָס בית

המדרש פון דער חברה נושאים אויף לובארטאווסקע 4 (היינט 10), ווו ס'איז היינט אָפּן דער "אָנדענק-צימער". מ'דארף דערמאָנען, אז ס'זענען אויך געווען "שטיבלעך" פון גערער חסידים, ראדזינער, קאָצקער, טשאָרטקאָווער און אנדערע. אזעלכע "שטיבלעך" זענען געווען א 15.

שטענדיק אין די שבתים און יום-טובים, זענען די געבעט-הייזער געווען איבערפולט. עטלעכע ווערטער דארף מען ווידמען דער עלטסטער און גרעסטער שיל אין לובלין, ווי ס'איז געווען די מהרש"ל- און מהרם-שיל, וועלכע איז אויפגעשטעלט געוואָרן אין יאָר 1567. אייניקע מאָל געוואָרן איבערגעבויט, צוליב אויסגעבראָכענע שריפות, איז געווען דער שטאָלץ פון יידישן לובלין. ביי דער געלעגנהייט איז כדאי צו דערמאָנען דוד קעללער, וועלכער האָט געהאט דעם בכבודיקן אמט פון א בעל-קורא. זיין שיין קול און דיקציע, האָבן פייערליך אָפּגעקלינגען אין דעם ריזיקן, אקוסטישן זאל און פיל לובלינער יידן געדענקען אויסגעצייכנט די צערעמאָניעס מיט גערירטקייט און צויבער. צווישן די פיל חזנים אין דער שיל, דארפן דערמאָנט ווערן ישראל רודניצקי, וואָס איז געקומען פון זאמאָשטש. (דער זון פון רודניצקין, פּראָפּ' אראד, איז געווען דירעקטאָר פון יד ושם אין ירושלים).

5

די עקאָנאָמישע באדינגונגען פון די ארבעטער און אָנגעשטעלטע אין די יידישע געשעפטן, ווי די ארבעטער אין די גרעסערע ווארשטאטן, זענען געווען דער מאָטיוו פאר דער אנטשטייאונג און אנטוויקלונג פון יידישן פּראָלעטאריאט, וועלכער האָט אָנגעהויבן א קאמף מיט זיינע "ברויטגעבערס". צו די גרעסטע פּראָפעסיאָנעלע פאראיינען האָבן באלאנגט: דער טראנספּאָרט-פאראיין (טרעגערס), דער האנדלס-אָנגעשטעלטער פאראיין מיט עטלעכע סעקציעס. נאָך איין לעדער-פאראיין האָט געציילט העכער 550 פּוילישע און יידישע ארבעטער, באשעפטיקטע אין די גארבערייען אויף קאלינאָווסטשיזנע. דער דרוקער-פאראיין האָט ארומגענומען ארבעטער, באשעפטיקטע אין דער יידישער צייטונג "לובלינער טאָגבלאט" און אין עטלעכע דרוקערייען. באוווסטע טוערס אין דעם פאראיין: רייכענשטיין, שטאָקפיש, גאָלדבערג, בינשטאָק און אנדערע.

דער פאראיין פון יידישע האנטווערקער איז אנטשטאנען אין יאָר 1926 און געפירט א ברייטע געזעלשאפטלעך-פּאָליטישע און קולטורעלע טעטיקייט. די גרינדערס פון דעם פאראיין זענען געווען: בעריש קרעמפּעל, הערצמאן, וואסערשטרום און אנ"ד. אין 1928 איז ביי דעם פאראיין געשאפן געוואָרן די א.ג. כאלופּניקעס-באנק. דער פאראיין האָט זיך געפונען אויף קראקאָווסקע פשעדמיעשטשע 26, און די באנק אויף לובארטאָווסקע.

די פּראָפעסיאָנעלע פאראיינען זענען הויפּטזעכלעך געווען געשטיצט דורך דעם יידישן ארבעטער-בונד "בונד" און דער לינקער ציוניסטישער אָרגאניזאציע "פּועלי-ציון". פאָרשטייער פון די פּארטייען זענען אָפט געווען פארטרעטן אין שטאָטראט און אקטיוו זיך באטייליקט אין די ארבעטן פון דער יידישער גמינע. אין אלגעמיין, זענען אלע פּראָפ. פאראיינען געווען פארבונדן מיט דעם א.ג.קולטור-ראט. פון די טוערס דארף מען אויסרעכענען: קרעמפּעל, לערער, דובינסקי. די לובלינער פּראָפ.-פאראיינען האָבן א רייכע געשיכטע און פארדינען א ספּעציעלע אָפּהאנדלונג, ווייל זיי שפּיגלען אָפּ אין אַ גרויסער מאָס דאָס לעבן פון א באדייטנדיקן טייל פון דער ארבעטנדיקער באפעלקערונג פון שטאָט.

א וויכטיקע, געזעלשאפטלעכע ראָל האָט אין לובלין דערפילט דאָס יידישע שפּיטאָל. ער האָט פארמאָגט עטלעכע יסודותדיקע אָפּטיילונגען, מיט הונדערט בעטלעך פאר קראנקע. איר לאנגיאָריקער דירעקטאָר און אָרדינאטאָר איז געווען ד"ר צינבערג, וועלכער איז אין שפּיטאָל געווען טעטיק פון יאָר 1898 ביז 1936. אין דעם שפּיטאָל האָבן געארבעט באוווּסטע אין לובלין דאָקטוירים: טענענבוים, זיגעלוואקס, פלאָטקין, קאגאן, זיפער, פרוסאַק, זיידמאן און פיל אנדערע. ד"ר מאנדעלבוים איז געווען שפּיטאָל-דירעקטאָר פון יאָר 1936.

ס'איז אויך צו באמערקן די טעטיקייט פון טאָז און ד"ר הערשענהאָרן, וואָס איז געוואָרן בארימט מיטן אָרגאניזירן האלב-קאָלאָניעס פאר אָרעמע, יידישע קינדער פון לובלין (1200 קינדער יעדעס יאָר). מ'האָט אים גערופן "קאָרטשאַק". מ'דארף אויך נישט פארגעסן די אינסטיטוציע "ביקור חולים", וועלכע האָט זיך פארנומען מיט אויפזיכט איבער קראנקע און אלטע לייט אין די היימען. די אינסטיטוציע איז געווען טעטיק אין כמעט יעדן קווארטאל פון שטאָט.

ס'איז נישט געווען אין פוילן קיין פּאָליטישע פּארטיי, וואָס זאָל נישט האָבן איר פיליע אין לובלין. צו די גרעסטע האָבן געהערט, ווי שוין דערמאָנט, דער "בונד" און "אגודת ישראל", וועלכע האָט ארומגענומען רעליגיעזע יידן, מיטן סיים-דעפּוטאט הרב מאיר שאפּיראָ - ראש-ישיבה פון דער "ישיבת חכמי לובלין".

אן ערנסטע ראָל אינעם געזעלשאפטלעך-פּאָליטישן לעבן פון יידן אין לובלין, האָבן געשפּילט די ציוניסטישע פּארטייען, אָנהייבנדיק פון די עקסטרעם רעכטע, די רעוויזיאָניסטן און ענדיקנדיק מיט השומר הצעיר און לינקע פּועלי-ציון. ס'איז אויך געווען טעטיק די אומלעגאלע קאָמוניסטישע פּארטיי, צו וועלכער ס'האָבן געהערט ארבעטער און פּאָרגעשריטענע יוגנט. ס'איז באקאנט פון דער תקופה דער גרויסער פּאָליטישער פּראָצעס פון מעיערסאָנען. די טעטיקייט פון די פּאָליטישע אָרגאניזאציעס האָט געהאט א גרויסע ווירקונג אויף דער אנטוויקלונג פון געזעלשאפטן און אָרגאניזאציעס. צו זיי האָט געהערט צ.ב. די קולטור-ליגע". די דאָזיקע אָרגאניזאציעס האָבן פארמאָגט אייגענע ביבליאָטעקן מיט א גרויסע צאָל ביכער און צייטשריפטן, פּוילישע און יידישע. ס'זענען דאָרט פּאָרגעקומען ליטעראַרישע אָוונטן, דיסקוסיעס און ארטיסטישע אָוונטן, אינטערעסאנטע רעפעראטן, נישט נאָר מיט אָרטיקע רעדנערס. די אָרגאניזאציעס האָבן אָפּט אויך באזיצט אייגענע כאָרן און אָרקעסטערס.

6

לובלין האָט פארמאָגט איר טעאטער, אין דער געביידע פון קינאָ פאנטאַזיאָן, אויף דער יעזואיצקע גאס. דאָרט האָט מען פאָרגעשטעלט 2-3 מאָל אין וואָך, באקאנטע פּיעסן. מיטן

אנטייל פון אזעלכע ארטיסטן, ווי אידא קאמינסקא, יאָנאס טורקאָוו, מאָריס שווארץ, דינה האלפערין, רודאָלף זאסלאווסקי, דזשיגאן און שומאכער אא״נד. הגם דאָס איז נישט געווען קיין סטאבילער טעאטער, האָט ער דערפילט זיין קולטורעלע שליחות. אלע ארטיסטישע און אדמיניסטראטיווע ענינים האָט אָפּגעהיטן דער דירעקטאָר טראכטענבערג.

אין לובלין האָבן פונקציאָנירט עטלעכע צענדליק חדרים, אמיינסטן אויף דער נאדסטאוונע גאס. אין חדר האָט מען געשיקט קינדער, נאָכן ענדיקן 3 יאָר. מ׳האָט זיי דאָרט געלערנט אויף א זייער פרימיטיוון אופן, מיט א מעטאָד פון ״איינקנעלן״ פון אויסנווייניק געוויסע אותיות, ווערטער און אפילו גאנצע זאצן. פון כמעט אלע טירן און פענצטער אויף דער נאדסטאוונע, האָט מען געהערט די שטימען פון די יונגע תלמידים און זייערע מלמדים. די קינדער פון די גאָר אָרעמע עלטערן, האָט מען געשיקט אין דער תלמוד תורה, וווּ מ׳האָט געלערנט אומזיסט.

דאָס יידישע שול-וועזן אין לובלין האָט שטאָלצירט מיט דריי גימנאזיומס: שפערס אויף דער זאמויסקע גאס, (ליקווידירט אין די דרייסיקער יאָרן), גלאזבערג אויף דער ראדזשיווילאָווסקע (האָט עקזיסטירט בלויז עטלעכע יאָר) און די הומאניסטישע גימנאזיע אויף ניעצאלע. די געביידע אויף ראדזשיווילאָווסקע האָט מען באָמבארדירט אין 1939סטן יאָר. דעמאָלט איז אומגעקומען אונדזער באליבטער דינער (וואָזשני) נייהאוז מיט זיין גאנצער פאמיליע. ער פארדינט אים צו דערמאָנען, ווייל ער איז געווען אן אמתער פריינד פון דער יוגנט. ער האָט אלץ געוווסט פון דער גימנאזיע און פון אונדז. ער האָט איבערגעלעבט אונדזערע זאָרגן און פרייד. מיט יעדן איינעם פון אונדז, האָט ער מיטגעלעבט דעם מאטורע-עגזאמען און ביי דער געלעגנהייט געזאָגט: ״היי-יאָר וועלן מיר נאָר געבן 25 מאטורעס״.

דירעקטאָר פון גימנאזיום איז געווען פאסטערנאק. פון די לערער קאָן איך אויסרעכענען: בלומענטאל, טראונער, יובל, פעצינער, אש, מאנדעלקערן און זיין ווייב.

פאר לערנען אין גימנאזיע, האָט מען באדארפט צאָלן. בלויז א קליינע צאָל יוגנטלעכע, האָט געקאָנט געניסן פון הנחות. א טייל יוגנט האָט געקאָנט לערנען אין די שטאָטישע גימנאזיעס, ווו די אָפּצאָלן זענען געווען ממש סימבאָלישע. די יסודותדיקע לימודים זענען געווען אין די גרונט-שולן (״פּאָוושעכנע״). אין לובלין זענען געווען 2 שולן ווו די אונטעריכט-שפראך איז געווען יידיש: די י.ל. פרץ-שול אויפן טשאָטעק און די באָראָכאָוו-שול אויף רוסקע 18. איין תרבות-שול, ווו די אונטעריכט-שפראך איז געווען העברעיש, געגרינדעט אין יאָר 1927. געווען אויך א רעליגיעזע מיידל-שול ״בית-יעקב״. די מערהייט יידישע קינדער האָבן געלערנט אין די שטאָטישע שולן, ווו די אונטעריכט-שפראך איז געווען פויליש.

ס׳האָבן אויך עקזיסטירט פרעבל-שולן. דער אָפּצאָל דאָרט איז געווען א גענוג הויכער און בלויז א קליינער טייל יידישע קינדער האָט געקאָנט פון זיי געניסן. עטלעכע אזעלכע פרעבל-שולן האָבן געפירט ווילטעטיקע אָרגאַניזאציעס. מיט די יידישע שולן האָט אָנגעפירט די צענטראלע יידישע שול-אָרגאניזאציע - ציש״אָ.

מיטן אנטוויקלען דאָס יידישע וואָרט האָט זיך פארנומען די יידישע פרעסע: די טאָג-צייטונג ״לובלינער טאָגבלאט״ און וואָכן-צייטונג פון ״בונד״ - ״לובלינער שטימע״.

אן אקטיווע טעטיקייט האָבן געפירט אין שטאָט די ספּאָרט-קלובן. דער ערשטער איז געווען ״שמשון״, געגרינדעט אין 1918. די קלובן זענען געווען פאטראָנירט פון די פּאָליטישע פארטייען און פּראָפעסיאָנעלע פאראיינען.

7

מ׳דארף ווידמען עטלעכע ווערטער די יידיש-פוילישע באציאונגען אין לובלין. אין אלגעמיין, האָבן זיי זיך איינגעאָרדנט גינסטיק. ס׳איז נישט געווען קיין פיזישער טעראָר. קיין בוכשטעבלעכע פּאָגראָמען. ס׳האָט זיך אָבער אָנגעזען און שטארק געפילט דער עקאָנאָמישער קאמף צווישן יידישע און פוילישע סוחרים. עס האָבן זיך געלאָזט פילן מיט ווייטיק די פּיקעטן פאר די יידישע געשעפטן אויף קראָקעווער פּאָרשטאָט, און די דערנידערנדיקע לאָזונגען ״קויף נישט ביי קיין ייד״, ״יידן קיין פּאלעסטינע״, ״זשידאָ-קאָמונא״ אאנ״ד, זענען געווען אויפן טאָג-אָרדענונג. דער מער באוווסטזיניקער טייל פון דער פוילישער באפעלקערונג, דערונטער פוילישע ארבעטער, האָבן באקעמפט די אנטיסעמיטישע טענדענצן און פּראָטעסטירט קעגן אזעלכע ארויסטרעטונגען. מ׳האָט אָרגאניזירט בשותפות פויליש-יידישע אויפמארשן און דעמאָנסטראציעס (1טער מאי) פון ״בונד״ און פ. פ. ס.

וועגן די געשעענישן אין לובלין אין דער תקופה צווישן ביידע וועלט-מלחמות, זענען דערשינען פיל מאָנאָגראפיעס, ביכער, באריכטן, ארטיקלען און זכרונות. ליידער, ס׳איז טרויעריק פעסטצושטעלן, אז וועגן א דריטל פון דער לובלינער באפעלקערונג, ווי ס׳זענען געווען די יידן, האָט מען נישט געשריבן צופיל.

און ס׳איז געקומען דער שרעקלעכער טאָג פון 1 טן סעפטעמבער 1939. ארום 10 א זייגער אינדערפר, האָב איך זיך דערוווסט, אז דייטשלאנד איז אָנגעפאלן אויף פוילן. כ׳האָב דעמאָלט נישט אָפּגעשאצט דעם גאנצן פארנעם פון דער דראָענדיקער קאטאסטראָפע. כ׳האָב זיך נישט פאָרגעשטעלט אז אָט הייבט זיך אָן די טראגעדיע פון פוילישן פאָלק און דער טראגישער אָנהייב פון דעם שוידערלעכן גורל פון אומברענג פון די יידן. נאָך 55 יאָר מיר, וואָס לעבן מיט דער טראגישער ירושה - פארגעסן נישט. מיר ווילן, כאָטש אין קליינעם מאסשטאב, פארפעסטיקן דאָס וואָס איז נאָך געבליבן אין אונדזערע הערצער און זכרון. מיר פארשטייען, אז די אלע ערטער, וועלכע זענען פאראייביקט געוואָרן מיט טאָוולען און נעמען, זענען נאָר א סימבאָל פון אונדזער זכרון. דאָס זענען נאָר באשיידענע שטיינער און מצבות פאר 40 טויזנט יידן, דערמאָרדעטע און לובלין בעת דער היטלעריסטישער אָקופּאציע.

איבערזעצט פון פויליש: ד. ש.

א בינטל זכרונות פון "יונגבאָר" אין לובלין

קאָפּל מיזעריצקי / בוענאָס-איירעס

א

"יונגבאָר" - יונגע באַראָכאָוויסטן - איז געווען די קינדער-אָרגאַניזאַציע ביי דער פּאַרטיי לינקע פּועלי-ציון אין פּוילן. אין לובלין האָט דער "יונגבאָר" געפירט א לעבהאַפטע, דערציערישע טעטיקייט. דער באַשטאַנד פון איר מיטגלידער איז דער עיקר געווען - קינדער פון אַרבעטער-משפחות, קליינהענדלער, וועלכע זענען דערצויגן געוואָרן אין היימען, ווו ס'האָט געפעלט דאָס מינימאַלסטע - זיך אָנצוטאָן, און עסן צו דער זעט. דערפאַר האָט די אָרגאַניזאַציע אויפגענומען דאָס קינד מיט א שמייכל און האַרציקייט.

ס'האָבן זיך געשאַפן קרייזן לויט דער עלטער און אויפנאַם-פעיקייטן. די גאָר יונגיטשקע זענען אַריינגעצויגן געוואָרן אין שפּיל און געזאַנג. איינס פון די לידעלעך, וואָס מען האָט דאָרט געזונגען, לאָזט זיך געדענקען נאָר פון אָנהייב:

אין דעם שיינעם בלומען-גאָרטן
וואַקסן בלומען אַלע סאָרטן.

מיט אונדז האָבן זיך אָפּגעגעבן די אינסטרוקטאָרן: גיטעלע שילדקרויט און מיניע גאָלדבוים. די באַגריסונג איז געווען "גרייט!", און דער צווייטער האָט געענטפערט: "שטענדיק גרייט!". דער "יונגבאָר"-הימן איז געווען:

עס זאַמלען זיך, עס זאַמלען זיך יונגע באָראָכאָוויסטן,
זיי זאַמלען זיך, זיי זאַמלען זיך פון נאָענט און פון ווייט,
פון הונדערטער און טויזנטער וואַקסן אויס מיליאָנען,
פון בריקאַלעך און שטויבעלעך - א מעכטיקע אַרמיי.
יונגבאָר - זייט גרייט! די שעה איז ניט ווייט,
דורך אַרבעט און קאַמף וועט איר ווערן באַפרייט.
יונגבאָר - ער שמידט, ער שמידט אויס און שמידט
פון מאָרגן דאָס ליד.
מיר זענען באָראָכאָווס איינקלעך, מיר גייען האַנט ביי האַנט,
מיר יונגע באָראָכאָוויסטן, פון נייעם אַרבעטס-לאַנד.

פון דער צענטראַלע פון וואַרשע פלעגט אָנקומען דער זשורנאַל "קינדער-וועלט", וועלכע האָט דערגאַנצט די דערציונג, וואָס די אינסטרוקטאָרן האָבן אונדז געלערנט אויף די קרייזן - וועגן אונדזער אַלט-ניי לאַנד ארץ-ישראל, וועגן קאַמף פאַר העכערע לוינען, וואָס אונדזערע עלטערן דאַרפן פירן, כדי עס זאָל זיין מער צו עסן אין שטוב. מיר האָבן אויך אַרויסגעגעבן א וואַנט-צייטונג, ווו די פעיקע קינדער האָבן אָנגעהויבן שרייבן זייערע איינדרוקן. איינציקע האָבן געפּרוווט שרייבן לידער. אויך די קעסטל-אָוונטן, ווו די קינדער האָבן געשטעלט פראַגן, אויף וועלכע עס האָט צומייסטנס געענטפערט דער חבר יחיאל שטאָקפיש.

אָנגעפירט האָט דער יונגבאָר-ראַט און אַן אינסטרוקטאָרן-ראַט פון די יוגנטלעכע, וועלכע האָבן זיך באַזונדערס אויסגעצייכנט: דוד שטאָקפיש, לאָזער גאָלדבוים, שמואל שאַפּיראָ.

אחוץ די קרייזן, וואָס מיר האָבן באַקומען אין דער פאָלקס-שול א"נ פון בער באָראָכאָוו אויף רוסקע-גאַס 18, האָבן מיר געמאַכט אויספלוגן אויף די טשעכיווער בערג אָדער אויף די וואָליער לאָנקעס און געפירט שמועסן וועגן אונדזער אָרגאַניזאַציאָנעלן לעבן. ספּעציעל געדענקט זיך, ווי מיר האָבן זיך פאַרזאַמלט אין א שבת אינדערפרי, און געגאַנגען אויף אַן אויספלוג אין דאָרף פּאָטשעכאַ, ווו שטאָקפישעס עלטערן האָבן געדונגען א שטיבל אויף זומער-וווינונג. מיר האָבן דעם טאָג זייער גוט פאַרבראַכט, געמאַכט איבונגען, קרייזן, וואָס האָבן באַוווסטזיניק געמאַכט אונדזערע יונגע קעפּלעך, דערנאָך געגעסן צוזאַמען מיטאָג, געשפּילט פוטבאָל... פאַרנאַכט האָבן מיר זיך געגרייט צו גיין אַהיים, בערך א צען קילאָמעטער. אינמיטן וועג האָבן מיר אָנגעטראָפן שקצים, וועלכע זענען אונדז באַפאַלן מיט שטיינער. מיר האָבן זיי געענטפערט אויף דעם זעלבן אופן... נישט געלאָזט זיך שפּייען אין דער קאַשע.

ב

מיר האָבן געמאַכט א צוזאַמענטרעף מיט דער אָרגאַניזאַציע פון מאַרקושאָוו, א שטעטל ניט ווייט פון לובלין. מיר האָבן זיך געטראָפן אין א וועלדל לעבן א דערפל. באַגריסט זיך: גרייט! - שטענדיק גרייט!

א גרופּע חברים פון "יונגבאָר" אין לובלין, 1934
קבוצת חברים של "יונגבאָר" בלובלין, 1934

אינסטרוקטאָרן און "יונגבאָר"-ראַט צום אָפּפאָר פון ח׳ מיזריצקי פון לובלין, מערץ 1935
מועצת "יונגבאָר" ומדריכים לרגל עזיבתו של לובלין של החי׳ מיזריצקי, מרץ 1935

שפּעטער זיך באַקענט, אָנגעהויבן חברישע שמועסן, שפּילערייען, קרייזן אויף אינטערעסאַנטע פאַר אונדז טעמעס. מיר האָבן זייער גוט פאַרבראַכט א גאַנצן טאָג און געווען צופרידן, וואָס מיר האָבן זיך באַקענט מיט נייע חברים. פאַרנאַכט זענען מיר מידע, אָבער פריילעכע, צוריקגעגאַנגען קיין לובלין.
ווען עס זענען פאָרגעקומען וואַלן, האָבן מיר צוגעהאָלפן דער פּאַרטיי מיט פאַרטיילן די פּראָפּאַגאַנדע ליטעראַטור פאַר דער ליסטע נום. 5, וואָס איז געווען טראַדיציאָנעל די ליסטע פון דער פּאַרטיי, צוגעהאָלפן קלעבן פּלאַקאַטן אויף די ווענט און מאָלן דעם נומער 5. אזוי האָט מען אונדז געלערנט פּראַקטיש פירן די וואַל-קאַמפּאַניע.

ווען מיר זענען א ביסל עלטער געוואָרן, האָבן פינף חברים פון יונגבאָר: שטאָקפיש, קלמן לאַנצמאַן, זלמן קאַרפּענשיף, מרדכי עקהויז, נתן ווינער און איך - געמאַכט א שפּאַציר צופוס, פון 120 קילאָמעטער, באַזוכנדיק, קאָרעוו, קאָנסקעוואָלע, פּילעוו און קוזמיר, ווו מיר האָבן זיך באַקענט מיט די חברים פון די שטעטלעך און מיט זיי גוט פאַרבראַכט. אין פּילעוו און קוזמיר האָבן מיר זיך געבאָדן אין דער ווייסל, נישט ווייט פון ברעג, ווייל קיין גרויסע שווימער זענען מיר ניט געווען. צוריק קיין לובלין האָבן מיר געמאַכט א "קפיצת הדרך", געגאַנגען דורך וואָנוואָליץ, נאַלענטשעוו און מאָטיטש, ווו עס זענען קיין אָרגאַניזאַציעס נישט געווען. קיין לובלין זענען מיר אָנגעקומען זייער מידע. יעדער איינער איז אוועק צו זיך אהיים, געוואָלט זיך אָפּרוען פון אזא לאַנגן וועג.

אין א יאָר ארום האָט דער "יונגבאָר" געדונגען פּלאַטפאָרמעס, געפירט פון פערד און דורכגעמאַכט דעם זעלבן וועג, ווייל אין פּילעוו האָט דער צענטראַל-קאָמיטעט אָרגאַניזירט א צוזאַמענטרעף פון די אָרגאַניזאַציעס פון לובלינער קרייז. ווו צו שלאָפן און עסן, האָט איינגעאָרדנט דער פּאַרטיי-קאָמיטעט פון פּילעוו מיט שיע טאַרטשיץ בראש. עטלעכע טעג האָט געדויערט דער פּראָגראַם פון אָט דער אונטערנעמונג.
רעפערענטן האָבן געגעבן לעקציעס וועגן אונדזערע אידייען, וויאַזוי צו פאַרבעסערן אונדזער עקאָנאָמישע לאַגע, און דער עיקר וועגן עולה זיין קיין ארץ-ישראל.
פון וואַרשע איז געקומען דער חבר פון צ.ק., פּעטערזייל, וועלכער האָט אָנגעפירט מיט דעם פּראָגראַם. פון וואַרשע איז אויך געקומען צו פאָרן אונדזער א ברודער-אָרגאַניזאַציע "דער פרייער השומר", וועלכע איז באַשטאַנען פון שילער פון מיטלשולן און אוניווערסיטעטן, וואָס זענען געווען אונטער דער השפּעה פון לינקע פּועלי-ציון. מיר האָבן אויך געפונען צייט צו לערנען נייע לידער, שפּילן, ספּאָרט-איבונגען און זיך באָדן אין דער ווייסל. עס איז פאַר אונדז געווען אַן איבערלעבונג.
צומאָרגנס זענען מיר ארויסגעפאָרן קיין קוזמיר, ווו מיר האָבן באַזוכט אסתרקעס פּאַלאַץ, פון די פרוי פונעם פּוילישן מלך קאַזשימעזש, וואָס ער האָט פאַר איר ספּעציעל אויפגעבויט, באַזוכט דעם באַרג פון די דריי קרייצן, ווו עס איז געוואַקסן אַן עטלעכע-הונדערטיעריקער בוים, וואָס א צאָל חברים האָבן אים קוים ארומגענומען מיט די הענט. מיר האבן אויך באַזוכט די היסטאָרישע שיל אין קוזמיר, ווי אויך דעם וואַסערפּלומפּ, וואס איז געשטאַנען אינמיטן מאַרק שוין עטלעכע הונדערט יאָר. נאָך דעם - זיך אומגעקערט קיין לובלין.

ג

מיר האָבן אויך געשאַפן א דראַמאַטישן קרייז, מיט וועלכן עס האָט אָנגעפירט יחיאל שטאָקפיש. געשפּילט עטלעכע פּיעסן, אָבער אמערסטן האָט זיך מיר איינגעקריצט אין זכרון י.ל. פּרצעס "דריי מתנות" און "באָנטשע שווייג". מיר האָבן ממש איבערגעלעבט דעם אינהאַלט פון די צוויי דערציילונגען. פון "יונגבאָר" איז עס געווען א גרויסע דערגרייכונג. צו באָראָכאָווס יאָרצייט, (דעם 17טן נאָוועמבער), וואָס מיר האָבן אלע יאָר געפייערט אין קינאָ "קאָרסאָ", איז געשאַפן געוואָרן א כאָר, אין וועלכן ס׳האָבן אנטייל גענומען יונגבאָריסטן. עס זענען אויך געקומען רעדנער פון וואַרשע, כדי אנטייל צו נעמען אין דער אָנדענק-אקאַדעמיע.
דעם אינטערנאַציאָנאַלן יוגנט-טאָג האָבן מיר געפייערט מיט אַן אומלעגאַלער מאַסוווקע. אויף שעראָקע עק רוסקע, איז געשטאַנען א הויז מיט עטלעכע שטיגלעך ארויפצוגיין. דאָס האָט אונדז געדינט ווי א טריבונע. מיך האָט מען באַשטימט צו רעדן עטלעכע מינוט, עס זאָל לאַנג נישט דויערן, און וואָס גיכער פאַרשווינדן, ווייל מען האָט מורא געהאַט פאַר מעגלעכע פּאָליציייאישע ארעסטן. דער צווייטער האָט גערעדט, אין נאָמען פון דער פּאַרטיי, שלמה שטאַקפּיש, וועגן דער באַדייטונג פון אינטערנאַציאַנאַלן יוגנט-טאָג. דער עולם איז זיך פונאַנדערגעגאַנגען און געווען צופרידן, ווייל ס׳האָט זיך אויסגעלאָזט אָן ארעסטן. דאָס איז געווען דער

(סוף אויף ז׳ 22)

teatrnn.pl

מיט 50 יאָר צוריק

דערציילט פון חנה וואסאָנג

פאראיאָרן זומער, האָט מען אָפּגעמערקט די דאטע פון א האלבן יאָרהונדערט פונעם קעלצער פּאָגראָם. צוליב טעכנישע סיבות, זענען די דערינערונגען פון חנה וואסאָנג נישט אָפּגעדרוקט געוואָרן אין פאָריקן נומער "קול לובלין". ברענגען מיר איצט די דערציילונג פון אירע איבערלעבונגען, אויך אין שיכות מיט דעם פּאָגראָם אין קעלץ.

די רעדאקציע

... ס'איז שווער צו גלויבן, אז א מענטש קען אדורכטראָגן אזעלכע שוועריקייטן און פּיין, וועלכע איך האָב אדורכגעמאכט מיט 50 יאָר צוריק. ס'איז אוממעגלעך צו פארגעסן, וואָס יידן האָבן אין יענע טעג איבערגעלעבט - און איך פערזענלעך.

דאָס איז געשען דעם 6טן יוני 1946. איך בין מיטן עשעלאָן אָנגעקומען פון מערב אוקראינע, ווו כ'האָב זיך דערוווּסט, אז מיין מאן משה, וועלכן איך האָב נישט געזען גאנצע 4 יאָר, געפינט זיך אין לובלין אלס פּוילישער זעלנער. אונדזער עשעלאָן איז אָבער אריין געפאָרן קיין קעלץ. מיין שטרעבונג איז געווען קיין לובלין. האָט א ייד פון ווארשע מיך אָפּגערעדט דערפון, ווייל דעמאָלט זענען געווען וואלן אין פּוילן און פאר יידן איז געווען א געפאר צו פאָרן אין די באנען. נאָר אויסער דער געפאר, האָב איך נישט געהאט מיט זיך קיין געלט. פון דעסטוועגן איז מיר געלונגען צו שאפן א קליינע סומע און כ'האָב געקויפט א באן-בילעט קיין לובלין. איינגעשטיגן אין באן, ווידער אין עשעלאָן פון 6 צי 7 וואגאָנען. מיר זענען צוגעפאָרן ביז סקארזשיסקאָ. דאָ האָט זיך די באן אָפּגעשטעלט און מענטשן פון דער אומלעגאלער און אנטיסעמיטישער A.K. האָבן אָנגעהויבן פרעגן און קאָנטראָלירן ווער פון די פּאסאזשירן זענען יידן. אן אנטדעקטן ייד האָבן זיי פשוט געוואָרפן דורכן פענצטער, אָדער געשאָסן אין וואגאָן. דער וואָס האָט זיי אויסגעזען ווי א ייד, האָבן זיי געפּאָדערט דאָקומענטן. איך האָב נאָר געהאט א צעטל, אז מיין מאן דינט און פּוילישן מיליטער. האָט איינער פון זיי זיך אָנגערופן:

- דיין מאן קאָן זיין א פּאָליאק, אָבער דו ביסט א זשידווע. היינט פאָרט קיינער נישט אָן דאָקומענטן. און אז דו ביסט א יידישע, וועט מען דיך פערטיק מאכן...

איינער האָט געזאָגט, מ'זאָל מיך נעמען ביי די פיס, וועל איך ארונטערפאלן הינטער די רעדער, האָט א צווייטער זיך אָנגערופן: "ווארף זי ארויס, זי וועט סיי ווי פּגרן ווי א הונט". און איך בין געשטאנען פאר די רוצחים, ווי א פארמשפּטע צום טויט.

זיי האָבן מיך אויפגעהויבן און ארויסגעוואָרפן דורכן פענצטער פון צוג. מיין גליק איז געווען, וואָס דער ווינט האָט מיך נישט פארטראָגן הינטער דער באן, אויף די רעלסן. איך בין "געפלויגן" אין דער לופטן און נאָך עטלעכע סעקונדן געפאלן אויף דער ערד, נאָר דער רעכטער פוס האָט זיך פארגראָבן אין זאמד און גלייך ווי ער וואָלט געוואָרן צעמאָלן. איך בין געבליבן ליגן מיטן קאָפּ איינגעגראָבן אין דער ערד. גראָד איז פארבייגעגאנגען א פּויערטע, וועלכע האָט געטראָגן 2 ליידיקע באניעס פון מילך. זי האָט זיך אָפּגעשטעלט לעבן מיר, אויפגעהויבן מיין קאָפּ פון דער ערד, אָפּגעווישט דאָס פּנים, זי האָט אוודאי געמיינט, אז איך בין א פּוילישע און א פארזאָרגטע געפרעגט:

- מיין קינד, וואָס איז מיט דיר? פונוואנען קומסטו דאָ אהער? וואָס איז געשען? מ'האָט דיך ארויסגעוואָרפן פון צוג, אָדער ביסטו ארויסגעפאלן?

זי האָט פּרובירט אויסליידיקן איין באניע, אנטדעקט דאָרט א ביסל מילך, מיר געגעבן אויסצוטרינקען און געזאָגט:

- איך קאָן דיר איצט מער גאָרנישט העלפן. איך וויין פונדאנען אן אנדערטהאלבן קילאָמעטער. איך גיי א היים און וועל צושיקן מיינע צוויי זין. זיי וועלן דיך ברענגען צו מיר, איך וועל דיך אויסבאָדן און איבערטוען...

זי איז אוועק און איך האָב אויסגעדרייט מיין פּנים צום באשעדיקטן פוס און אָנגעהויבן זיך דערמאָנען, ווי אזוי מ'האָט מיך ארויסגעוואָרפן פון צוג און דער אומגליקלעכער פאל... דער ביין פונעם פוס איז ארויס פון זיין אָרט, בלוט האָט זיך געגאָסן. איך האָב מיט מיין נאָזטיכל פארבונדן דעם פוס. פּלוצעם האָב איך געזען ווי צוויי מענטשן קומען אָן און דערנענטערן זיך אין מיין ריכטונג. דאָס זענען געווען די צוויי זין פון דער קריסטין, וועלכע האָט פריער מיט מיר זיך פארנומען. איינער פון זיי האָט מיך געפרעגט: "וואָס איז דאָ געשען? ביסט ארויסגעפאלן פון דער באן?" מיין ענטפער איז געווען, אז איך ווייס גאָרנישט. דער אנדערער פּאָליאק רופט זיך אָן: "קוק אויף דעם פוס, מיט אזא פוס ווילסטו זי זאָל געדענקען?"

די צוויי האָבן זיך בּאראטן, צי מיך אָפּפירן צו זיי

אהיים, צי ארויפזעצן אויף דער באַן אין סקאַרזשיסקאַ, וועלכע זאָל מיך אָפּפירן קיין קעלץ, ווייל דאָרט איז פאַראַן אַ שפּיטאָל, אין וועלכן איך נויטיק זיך איצט.

זיי האָבן אָפּגעהאַלטן דעם צוג און דער קאָנדוקטאָר האָט דערציילט, אז אין קעלץ איז געווען א פּאָגראָם, און אז אין צוזאמענהאַנג דערמיט האָט מען ביי דער געלעגנהייט מיך ארויסגעוואָרפן פון דער באַן. די צוויי ברידער האָבן זיך פּאַרעקשנט, אז מ׳זאָל מיך ברענגען אין קעלצער שפּיטאָל, ווייל קיין אנדערע ברירה איז נישטאָ, כּדי מיך צו ראַטעווען. דער קאָנדוקטאָר האָט באַפוילן מיך אוועקלייגן אין דריטן וואַגאָן, נעבן דער טיר, ווייל דאָרט זענען געווען פערד. ווען איך האָב געזען, ווי מען פּאַיעט אָן די פערד, האָב איך אויך געבעטן א ביסל וואסער - און באַקומען אַן ענטפער "זיץ זשידוווא"...

מיר זענען אָנגעקומען אויף דער באַן-סטאַציע אין קעלץ. דער קאָנדוקטאָר האָט געמאָלדן דעם "רויטן קרייץ", אז ער האָט אין צוג א פאַרוואונדעטע פרוי, וועלכע מ׳דאַרף אָפּפירן אין שפּיטאָל. מ׳האָט אים געגעבן א קראַנקן-שוועסטער, וועלכע האָט געבעטן ביי עטלעכע זעלנער, זיי זאָלן איר העלפן איבערטראָגן א פאַרוואונדעטע פרוי פון וואַגאָן אין אמבולאַנס. פון די זעלנער איז אָבער געקומען א קורצער ענטפער: "זאָל זי שטאַרבן ווי א הונט, די זשידוווקע, מיר דאַרפן איר נישט העלפן"... די שוועסטער האָט מיר דערקלערט, אז איך וועל מוזן זיך אָנשטרענגען און אדורכגיין איבער די רעלסן צום אמבולאַנס. זי וועט מיר העלפן.

קוים מיט צרות אָנגעקומען אין שפּיטאָל, ווו מ׳האָט מיך אוועקגעלייגט אויף דער פּאָדלאָגע און געהייסן וואַרטן. דער דאָקטער וועט באַלד קומען. ס׳זענען אדורך גאַנצע 3 שעה ביז ס׳האָט זיך באַוויזן א דאָקטער, ווייל מ׳האָט דעמאָלט געבראַכט אין שפּיטאָל 42 טויטע און עטלעכע צענדליק פאַרוואונדעטע פונעם פּאָגראָם, וואָס איז פּאָרגעקומען אין שטאָט. דערווייל האָבן די מענטשן פון שפּיטאָל-פּערסאָנאַל אַראָפּגעצויגן די פינגערלעך ביי די קרבנות...

ענדלעך האָט א דאָקטער באַטראַכט מיין פוס, אים אריינגעלייגט צווישן צוויי ברעטלעך, פאַרבאַנדאַזשירט און דערקלערט, אז ער קאָן נישט דערווייל מער אויפטאָן. מאָרגן קומט דער הויפּט-דאָקטער - וועט ער דערצידירן.

איין קראַנקן-שוועסטער האָט געזען מיינע יסורים און געמאַכט אַן איינשפּריץ קעגן די ווייטיקן. כ׳בין איינגעשלאָפן. ווען כ׳האָב זיך איבערגעוועקט, איז ביי מיין בעט געשטאַנען א שוועסטער א נאָנע און געפרעגט, צי איך וויל ריידן מיט א גלח. האָב איך געענטפערט, אז כ׳בין א יידישקע - און זי איז אוועק.

צומאָרגנס האָט מען געפרעגט ביי די קראַנקע און פאַרוואונדעטע צי זיי האָבן ערגעץ משפחה אָדער פריינט. איך האָב אָנגעגעבן דעם אדרעס פון מיין מאַנס שוועסטער אין לובלין. זיי האָבן צו איר טעלעפאָנירט און נאָך צוויי טעג זענען צו מיר געקומען מיין מאַן מיט זיין שוואָגער, וועלכער האָט געאַרבעט אין דער פּאָליציי. א דאַנק זייערע באַמיאונגען, איז געלונגען מיך איבערצופירן אין שפּיטאָל אין לובלין, ווו כ׳בין געלעגן 5 חדשים. דאָרט האָט מען מיין פוס אריינגעלייגט אין גיפּס און נאָכן אראָפּנעמען אים, בין איך געגאַנגען מיט דער הילף פון צוויי שטעקנס. אזוי האָט געדויערט דריי יאָר... נאָר פון יענע געשעענישן מיט 50 יאָר צוריק, איז מיר שווער צו באַפרייען זיך פונעם געדאַנק וועגן דעם טיפן אנטיסעמיטיזם, וועלכער איז פאַרוואָרצלט ביי א טייל פּאָליאַקן.

"יונגבאַר" - סוף פון ז׳ 20.

בעסטער סימון, אז צווישן אונדז זענען נישט געווען קיין פּראָוואָקאַטאָרן.
יאָרן זענען פאַרביי, אונדזער גרופּע האָט זיך געגרייט אריבערגייען פון "יונגבאַר" אין דער יוגנט-באַוועגונג. מיר האָבן ארגאַניזירט א פייערונג אין לאָקאַל אויף רינעק 10, ווו עס איז געווען אמערסטן באַקוועם, צוגעגרייט א טריבונע, ווו עס זענען ארויפגעגאַנגען חברים און חברטעס, וועלכע זענען אריבער אין דער יוגנט, טראָגנדיק פּלאַקאַטן מיט לאָזונגען. איך געדענק ביז היינט, אז אויף מיין פּלאַקאַט איז געווען אויפגעשריבן: "מיר שווערן דיר, חבר באָראָכאָוו, צו גיין אין די וועגן, וועלכע דיינע אידייען האָבן אונדז געלערנט". נאָך דער פייערונג, בין איך אויסגעוויילט געוואָרן אלס דעלעגאַט צום צוזאמענפאָר פון דער פּועלי-ציון יוגנט, וואָס איז פּאָרגעקומען אין וואַרשע, ווו עס האָבן רעפערירט די אנפירער פון דער פּאַרטיי: יצחק לעוו, נתן בוקסבוים, עמנואל ריגעלבלום און אנדערע.

*

אזוי איז דער "יונגבאַר" אין לובלין געוואָרן די צווייטע היים פון יידישן ארבעטער-קינד, וואָס האָט דאָרט געפונען א וועלטלעכע דערציונג און אידייען, פאַר וועלכע ס׳איז כּדאי געווען צו לעבן און ארבעטן. לינקע פּועלי-ציון האָבן נישט באַקומען קיין סערטיפיקאַטן צו פאָרן קיין פּאַלעסטינע, אחוץ אויסנאַמען. האָב איך צו 18 יאָר גענומען זוכן נייע האָריזאָנטן פאַר א מאַטעריעלער פאַרבעסערונג פון מיין מצב, ווי אויך פאַר דער ווייטערדיקער גייסטיקער און אידעישער טעטיקייט און עמיגרירט קיין ארגענטינע צו מיינע קרובים, וועלכע האָבן זיך דאָרט געפונען.

אזוי דערמאָן איך זיך די קינדער און יוגנט-יאָרן פון מיין לעבן.

אויך דאָרט טאָר מען נישט פאַרגעסן...

לעצטער פראַגמענט פונעם בוך פון שיע טשעכעוווער [גאָלדבערג] "נשמה-ליכט" [היים און חורבן], וואָס קלינגט ממש ווי א צוואה.

... עד כאן - מיין היים. מיין לעבנס-וועג. גלגולים פון אַ ייִד אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. מאָרד און רציחה. פאַרברענטע היימען. אַ ייִד א נע ונדניק איבער דער וועלט, אַרויסגעריסן פון זיין היים, פון זיין משפחה. אַ ייִד וואָס גיט זיך נישט אונטער און בויט זיין לעבן אונטער אַלע אומשטענדן. אַ סך גויים האָבן געהויבן אויף אים די האַק און ער איז אַרויס פון גיהינום און אָנגעקומען אין מדינת ישראל.

פאַרוואָס האָב איך דאָס אַלץ דערציילט? אין שלאָפלאָזע נעכט האָב איך געטראַכט: יעדער געבליבענער ייִד פון חורבן דאַרף דערציילן. יעדער איינער דאַרף דערציילן דאָס וואָס ער געדענקט פון מיידאַנעק, פון די דייטשע רוצחים, פון זייערע חיהשע מעשים. יעדער איינער פון אונדז איז מחוייב איבערלאָזן עטלעכע אָנגעשריבענע בלעטלעך, וועלכע זענען זיין צוואה. דער זכרון, כל זמן ער ווערט נישט פאַרטושט, וויל מ'זאָל אים נוצן, און אויסשעפּן פון אים אַלץ וואָס מ'קען, כדי עס זאָל פאַרבלייבן פאַר דורי-דורות עטלעכע אָנגעשריבענע בלעטלעך פון די חורבן-טעג.

פאַרוואָס האָב איך דערציילט און געשריבן? כדי באַפרייען זיך פון די קאָשמאַרן, פון די חלומות וועלכע לאָזן נישט צומאַכן אַן אויג. כדי באַפרייען זיך - און ווער קען זיך באַפרייען - פון די מיידאַנעק-טעג? אַ פשוטער ייִד בין איך. איך ווייס אַז איך בין אין מיין דערציילן אַ סטאָליער וואָס קען נישט געניג דורכגיין מיטן הובל איבער די ברעטער. אָבער איך האָב געמוזט העבלעווען. אַזויפיל ביטערע זכרונות ליגן נאָך באַגראָבן דאָרט טיף אין האַרצן. איך רייד, שרייב און דערצייל און אַלץ ווערט באַגלייט מיט אַ קוואַל טרערן.

עפּעס גלויבט זיך מיר נישט, אַז איך בין מיט מיין טייערער פרוי אין מדינת ישראל. אַז איך האָב דערציילט און אָנגעשריבן, האָב איך אָנגעהויבן גלויבן מער: איך בין אין מדינת ישראל. אַ לעבעדיקער ייִד מיט מיידאַנעק אין האַרצן. אַנטקעגן - פוס צו פוס - דער מיידאַנעק-מצבה אין נחלת יצחק האָב איך צוויי פלעצער - פאַר מיר און מיין פרוי נאָך הונדערט און צוואַנציק. אויך אין ישראל, אויך נאָכן טויט קען איך זיך נישט שיידן פון מיידאַנעק. אויף דעם ספר מיינעם: "שיע טשעכעוווער דערציילט" - זאָל מען אַוועקלייגן אויף מיין קבר. איך וועל אויפשטיין אים לייענען טויטערהייט. אויך **דאָרט** טאָר מען נישט פאַרגעסן.

היחסים בין לובלינאים בישראל לפולנים

אירית גוטליב

בשיחות שניהלתי עם יוצאי עירנו רבים ובהם גם חברי הועד של ארגוננו על נושא הקשרים שלנו עם הפולנים, אשר חיים עתה בלובלין, הקדשתי לנושא זה מחשבות רבות. בהיותי אחת האחרונים מניצולי גיטו לובלין והעדה של כל מה שהתרחש בעיר בזמן הכיבוש הנאצי ולחלקה של האוכלוסיה הפולנית בהשמדת יהודי העיר, הרי מטבע הדברים, שאני צריכה להיות זו שמתנגדת לכל צורה של יחסים או שיתוף פעולה עם הפולנים תושבי עירנו. אבל כאן, מתערב ההגיון לרגש. פעמיים בקרתי בלובלין כאזרחית ישראלית גאה. וכאן נתקלתי באנשים צעירים, בעלי רצון טוב, אשר מוכנים לתרום רבות, כדי להנציח את זכרם של קדושינו. ידוע לי שאלה הם יחידי סגולה, כגון: הגב' דנוטה קובייקו, אשה חמה העומדת בראש האגודה לידידות ישראל-פולין, סניף לובלין. על האשה היקרה הזאת נכתב בעתוננו. היא ביקרה בישראל, "בחדר לובלין" ובבית יוצאי לובלין. גם הגב' קריסטינה מדלובה, אשר עובדת במוזיאון של מיידנק. לכולנו מוכר מר רוברט קובלק, אשר התארח, על פי הזמנת הארגון שלנו בישראל בבית חברי הועד, וגם בבתי לובלינאים אחרים. האדם הצעיר הזה מעורה ביותר בתולדות יהודות לובלין במשך הדורות, הוא הדפיס הרבה חומר על הנושא ועדיין עוסק בסוגיה זו. האנשים האלה וגם רבים אחרים נראים בעיני כצדיקים בסדום.

מצד שני, ידוע לי מתוך שיחות עם תושבי לובלין הנוכחית שבעיר חיים אנשים רבים, בעיקר בני הדור הצעיר, אשר בכלל לא יודעים שפעם תססו בלובלין חיים יהודיים. קבלתי אשור על זה מתוך השיחות שניהלתי עם ראש עיריית לובלין, ד"ר ברילובסקי, בזמן ביקורו בישראל. הוא טען שיש אזרחים רבים בעירו, שבכלל לא ידועה להם העובדה שבלובלין חיו אי-פעם יהודים. הוא הביע רצון לשנות את העובדה הזאת. אני התרשמתי שהוא אדם נבון ביותר, משכיל ובעל רצון טוב, שאינו נגוע בחידק של האנטישמיות הישנה, מוכרת כל כך לכולנו.

כדי לקיים את השליחות אשר לקחנו על עצמנו, בהיותנו חברי הוועד הנבחר של ארגוננו, עלינו לעשות לדעתי הכל, כדי לקיים יחסים של תקשורת עם עירית לובלין וכל מוסדותיה. רק בדרך זו נוכל לקדש את יקירנו אשר הושמדו, רק בדרך של הסברה, של קשר מתמיד עם לובלין ותושביה נוכל למנוע את השכחה המוחלטת של יהודי לובלין, אשר תרמו כל כך הרבה להתפתחותה. אנחנו לא יכולים לחיות רק בעבר ועלינו לחשוב על העתיד.

כמעט די זעלבע פּראָבלעמען...

דוד שטאָקפּיש

מיט א יאָר צוריק האָבן מיר שטארק געצווייפלט, צי מיר וועלן מצליח זיין ארויסצוגעבן נאָך א נומער "קול לובלין". די קאסע האָט זיך אויסגעליידיקט, די אפּאטיע און רעזיגנאציע איז געשטיגן. דאָך האָבן זיך געפונען עטלעכע "משוגעים", ווי מיר רופן זיי, און פאָרגעלייגט ווייטער אָנצוגיין מיט דער ארבעט, נישט אויפהייבן די הענט, נישט קאַפּיטולירן, כּל זמן די כּוחות דינען נאָך. הגם זיי זענען באגרענעצט צוליב דער עלטער. באזונדערס האָט מען אונטערגעשטראָכן די וויכטיקייט פון ווייטערדיקן דערשיינען פון דער "לובלינער שטימע", וואָס האלט שוין אָן 32 יאָר אָן איבערייס, און איז אָנגענומען ביי אונדזערע בני עיר ווי א פאמיליען-בלאט, אן אייגענע, היימישע טריבונע פאר לובלינער און פון לובלינער, א צייטונג וואָס באדינט נאָר די מענטשן פון דער זעלבער שטאָט. האָבן מיר דערקלערט א "קאַמפּיין" אָדער "מגבית", און - נישט צום פארזינדיקן - יידן האָבן זיך אָפּגערופן, ווער מיט גרעסערע, ווער מיט קלענערע סומען, און מיר זענען געווען בכּוח אדורכצופירן די געוויינלעכע טעטיקייטן און אויך ארויסצוגעבן דעם איצטיקן, 33סטן נומער "קול לובלין". אפשר וועלן מיר נאָך זוכה זיין צו ווייטערדיקע נומערן. האלעווײַ!

ווי געוויינלעך, האָבן מיר אדורכגעפירט די יערלעכע אזכּרה אין בית המלין אין תל-אביב, אין חודש דעצעמבער פ.י. וועגן דער אמאָליקער יידישער לובלין האָט גערעדט אונדזער בן-עיר דוד רוער. די תפילות אל מלא רחמים און קדיש האָט אָפּגעריכט דער חזן אריה בראון. מיטן אקט פון אָנצינדן די 6 ליכט, האָט אָנגעפירט מארק אורטמן און אירית גוטליב האָט גערעדט וועגן די וואָס זענען געשטאָרבן דעם לעצטן יאָר. געעפנט און געפירט דעם אָוונט, האָט דער שרייבער פון די שורות.

די צווייטע, טראדיציאָנעלע אזכּרה ביים דענקמאָל לזכר די קדושים פון לובלין און מיידאנעק, איז פאָרגעקומען אין מאי 1996, אויפן בית הקברות אין נחלת יצחק. דער חזן אברהם אָבערמאַן האָט געזאָגט קדיש און אל מלא רחמים און דוד שטאָקפּיש האָט גערעדט וועגן דעם בוך "לובלינער יידן", וואָס איז לעצטנס דערשינען אין לובלין, אין פּויליש.

אין די ראמען פון אַן אויפנאמע פונעם שטאָט-פּרעזידענט פון ראשון-לציון פארן שטאָט-פּרעזידענט פון לובלין, ווייל ביידע שטעט זענען צווילינג-שטעט, האָבן חברים פון אונדזער קאָמיטעט, אירית און ירמיהו גאָטליב, מארעק אָרטמאַן און זיין פרוי חיה זיך געטראָפן מיט גאסט פון לובלין אויפן אָפיציעלן קבלת-פּנים אין ראשון-לציון און ביי דער פאמיליע אָרטמאַן אין דער היים. (א גענויער באריכט וועגן דעם - אינעם באריכט פון אירית גאָטליב אויף ז' 25).

אויף דער איניציאטיוו פון משה קאָרן, חנה וואקסמאן און משה זאלצמאַן, איז דעם 15.6.97, אין א קאפע-הויז אין תל-אביב, פאָרגעקומען אן אויפנאמע פארן גאסט פון געטעבאָרג (שוועדן), יצחק שניידמאַן, וועלכער האָט באזוכט ישראל אלס דעלעגאט פון יידיש-צענטער אין שטאָקהאָלם. דער גאסט האָט זיך געטיילט מיט אינטערעסאנטע און נאָסטאלגישע זכרונות פון יידישן לובלין. ס'האָבן נאָך גערעדט משה זאלצמאַן, דוד שטאָקפּיש, אהרון האלבערשטאט.

דעם 26.10 איז אין "לובלינער ווינקל" אויף דיזנגוף 158 אין תל-אביב, פאָרגעקומען א קבלת-פּנים פאר דריי געסט פון טאָראָנטאָ: פעסע סלאָמא, די שוועסטערן טשארנע ווייס און כּעלע טראכטענבערג. נאָך דער באגריסונג פון פאָרזיצער, האָט פעסע סלאָמא זיך געטיילט מיט זכרונות פון לובלין.

ס'איז געווען אן אינטערעסאנטער צוזאמענטרעף, אין וועלכן ס'האָבן זיך באטייליקט די קאָמיטעט-מיטגלידער און איינגעלאדענע געסט.

צוליב דער פינאנסיעלער לאגע אונדזערער און נאָך אייניקע אויפגאבן, וועלכע מיר ווילן אדורכפירן, האָבן מיר פונאנדערגעשיקט א קורץ בריוול צו די לאנדסלייט אין לאנד און אין אויסלאנד - און ס'איז געקומען דער אָפּרוף, ווי דאָס איז צו זען פון דער רשימה פון די באשטייערונגען (ז' 38).

און כּל-זמן פינאנסן וועלן דערלויבן, ווי אויך דער געזונט-צושטאנד און דאָס געפיל, אז מיר זענען שולדיק א מאָראלישן און היסטאָרישן חוב דער שטאָט, "ווו אונדזער וויגל איז געשטאנען", וועט מען זיך באמיען ווייטער אָנגיין מיט דער טעטיקייט און פּרובירן געבן אן ענטפער כּמעט אויף די זעלבע פּראָבלעמען, וועלכע באגלייטן אונדז שוין העכער 50 יאָר.

לאָמיר מצליח זיין.

הײַ-יאָר קומט פאָר די יערלעכע אזכּרה אין בית לייוויק, דב הוז 30, תל-אביב, זונטיק, 30.11.97 א זייגער 7 אָוונט.

אלע אויטאָבוסן פון "דן" און "אגד", וואָס פאָרן דורך די גאסן דיזנגוף און בן-יהודה, האָבן א "תחנה" פאר אָדער נאָך גורדון.
דאָרט דארף מען אויסשטייגן.

מפגשים עם ראש העיר של לובלין

אירית גוטליב

ביי די אָרטמאנס אין שטוב (פון רעכטס): די גאסטגעבערס; ד״ר ברילובסקי, פרוי קראווטשיק, אירית גוטליב, אנא פרוטשביץ׳.
בבית של משפ׳ אורטמן (מימין): המארחים, ד״ר ברילובסקי, גב׳ קרבצ׳יק, אירית גוטליב, אנה פרוטשביץ׳

בחודש פברואר השנה ביקר ראש עיריית לובלין בישראל. התלוו אליו: מנהל התיאטרון, מר תומס פטרושביץ, הגב׳ הנה פרוטשביץ וכן הגב׳ אנה קרבציק, חברת הליגה לידידות ישראל - פולין. המשלחת הנכבדה הוזמנה ע״י עירית ראשון-לציון, עיר תאומה של לובלין. היחסים בין שתי העיריות הם הדוקים אחרי שמשלחות מטעם עירית ראשון לציון ביקרה פעמים אחדות בלובלין, הוזמנה המשלחת מלובלין לביקור גומלין בישראל. כמזכירת ארגון יוצאי לובלין, קיבלתי הזמנה מטעם עירית ראשון לציון לפגוש את המשלחת, התקשרה אלי הגב׳ שיפוני, אשת יחסי ציבור של עירית ראשון לציון והציעה לי לארגן מפגש של ועד הארגון עם המשלחת של לובלין. בגלל סיבות טכניות נבצר ממני, לצערי, לארגן את המפגש. מכיון, שהמפגש היה כבר בשלבי היישום, החלטנו אחרי התיעצות עם סגן יו״ר מר אורטמן לפגוש את המשלחת באופן פרטי. כאשר נודע לנו שהמשלחת הגיעה לישראל ונמצאת בבית מלון בבת-ים, נסענו מר אורטמן ורעיתו ואנוכי לקבל את פני המשלחת. הגענו בערב למלון ושם פגשנו את ראש עירית לובלין, ד״ר פבל ברילובסקי. הוא נתגלה כאדם אינטלגנטי, מקסים ודי צעיר. יתר חברי המשלחת (היותר צעירים) גם הם אנשים משכילים ומעניינים. הגשנו לכל אחד מהם שי, שהכנו מראש. המפגש היה לבבי ביותר. היתה שיחה ערה ומרתקת. העלינו זכרונות מלובלין. האורחים הציגו לנו שאלות על לובלין, שאנחנו הכרנו, ישבנו איתם עד מאוחר בלילה ונפרדנו בלבביות.

חברי המשלחת העלו רצון לפגוש אותנו שנית. מכיון שלא עלה בידי לארגן מפגש של כל חברי הועד, הציעה משפחת אורטמן לערוך את המפגש בביתם בתל-אביב. אני לצערי לא יכולתי להזמינם לביתי (כמו שנהגתי תמיד בזמן ביקור של האורחים מלובלין) עקב מחלתו של בעלי. למחרת בליל שבת נפגשנו בביתם של משפחת אורטמן. המפגש היה מאוד מוצלח, המארחים קבלו את האורחים בלבביות. הוגש כיבוד. מר אורטמן הגיש לאורחים אלבום נאה. ישבנו עד מאוחר בלילה, סיפרנו על לובלין, סיפרנו בדיחות ושרנו שירים פולניים, בליווי של ירמיהו גוטליב על מנדולינה. האורחים התענינו מאד בתקופת השואה בלובלין. עניתי כמיטב יכולתי עקב היותי אחת מאחרוני יוצאי לובלין, אשר היו בעיר בזמן השואה. התברר, שהצעירים יודעים מעט מאד על התקופה ההיא. נפרדנו מהאורחים ומרק אורטמן הסיע אותם חזרה למלונם.

למחרת נפגשנו בקבלת פנים של ראש עירית ראשון-לציון, מר מאיר ניצן. לקבלת הפנים הזאת הוזמן יו״ר הארגון מר שטוקפיש, סגן יו״ר מר אורטמן ואנוכי ובני זוגנו. קבלת הפנים היתה מרשימה מאד. בין המוזמנים היה שגריר פולין בישראל, קונסול פולין בישראל ואשת יחסי הציבור של השגרירות הפולנית. ישבנו על יד השולחן, יחד עם אורחים מלובלין. השיחה היתה לבבית ומענינת, הוגש כיבוד עשיר, כמו כן עיריית ראשון-לציון דאגה לתוכנית אומנתית. בין המוזמנים היו כל חברי מועצת העיר של ראשון-לציון. שגריר פולין ברך את האורחים ואת כל הנוכחים. מר מאיר ניצן ראש עירית ראשון-לציון בירך כלבביות את המשלחת. אחד מחברי מועצת העיר, סיפר על הביקור של המשלחת בישראל. המשלחת ביקרה בארץ 7 ימים. הביקור כלל הרבה מקומות מענינים בארץ, בליווי המארחים מראשון-לציון.

לפני שהמשלחת מלובלין עזבה את הארץ, נפרדנו מהם בהבעת תקווה למפגשים נוספים בעתיד.

עס זיצן פון רעכטס: ד״ר ברילובסקי, בירגערמייטטער פון לובלין; אמבאסאדאָר פון פוילן אין ישראל; בירגערמייסטער פון ראשון לציון מאיר ניצן. עס שטייען: ירמיהו און אירית גוטליב; חיה און מארעק אֶרטמאן.
יושבים מימין: ד״ר ברילובסקי, ראש עיריית לובלין; שגריר פולין בישראל; ראש העיר ראשון-לציון, מאיר ניצן. עומדים: ירמיהו גוטליב; חיה ומרק אורטמן

וואָס קוט פּאָר אין לובלין

מה קורה בלובלין

אירית גוטליב

אחרי שיחה טלפונית עם הגב׳ שיפוני מעירית ראשון-לציון, נודע לי, שראשון לציון, שהיא עיר תאומה של לובלין, שלחה 41 ארגזי שמיכות, שקי שינה, צעצועים ובגדים למחנה ילדים, שהוקם בלובלין, למען הילדים נפגעי השטפונות בפולין. התקיימה בלובלין תערוכה של ציורי ילדים בעלי פיגור נפשי. מראשון לציון נשלחו ציורים של ילדי העיר, לאותה קטגוריה. בלובלין הוצאה חוברת על היחסים בין שתי הערים. בזמן הביקור המשלחת מלובלין בישראל, הגיש ראש עיריית ראשון-לציון, מר מאיר ניצן, המחאה על סך 3,000 דולר לידי ראש עיריית לובלין ד״ר פבל ברילובסקי, להקמת קרן להנצחת יהדות העיר.

השנה תמלאנה ללובלין 680 שנה. לכבוד מאורע, יוצא קומפקט-דיסק בהשתתפות תזמורות מלובלין, ראשון-לציון ומינסטר מגרמניה. חוץ מזה מתוכננים פרויקטים נוספים לרגל החגיגות.

מיר רעכענען אויף אייער הילף!

מיר, אונטן אונטערגעשריבענע, זענען נישט מסכים מיטן פאַרשוועכן דאָס אָרט פון אומקום פון אונדזערע משפחות אויפן שטח פון געווו. לאגער מיידאנעק אין לובלין, דורכן אָרגאַניזירן א יאַרמארק האנדל אויפן באָדן פון דעם מאזאָלעאום. שוין איצט האָט מען פארניכטעט די סטיליזירטע פארצאמאוג און די יארמארק בודקעס, אומאָרדענונג און מיסט פאראומרייניקן דאָס אָרט וואָס איז פאר אונדז אזוי טייער. נאָך ערגער, מיר דערוויסן זיך, אז דער האנדל דאָרט וועט ווערן פונאנדערגעבויט.

ווי איז מעגלעך, אז דאָס מיניסטערױם פאר קולטור און קונסט, דער קאָנסערוואטאָר פון אייגנטימלעכקייטן און די אָרטיקע מאכט-אָרגאנען האָבן נישט ארויסגעצויגן קיין שום מסקנות פון אן ענלעכער געשעעניש אין אוישוויץ און דערלויבן אויף נאָך ערגערס אין לובלין.

צי זענען דאָ נישט פאראן קיין מענטשן, פאר וועלכע האָנאָרירן אָנדענק-ערטער, איז א הייליקע זאך?

מיטגלידער פון קולטור-
געזעלשאפטלעכן
פארבאנד אין לובלין.

Liczymy na waszą pomoc!

My, niżej podpisani, nie zgadzamy się na bezczeszczenie miejsca śmierci naszych rodzin na terenie byłego obozu Majdanek w Lublinie, poprzez organizowanie jarmarcznego handlu na terenie tego mauzoleum. Już obecnie zniszczono stylizowane ogrodzenie, a jarmarczne budy, nieporządek oraz śmieci uwłaczają temu tak drogiemu dla nas miejscu. Co gorsze dowiadujemy się, że handel tam będzie dalej rozbudowywany.

Jak to możliwe, że Ministerstwo Kultury i Sztuki, Konserwator Zabytków oraz lokalne władze nie wyciągnęły żadnych wniosków z podobnego zdarzenia w Oświęcimiu i pozwalają na jeszcze gorsze w Lublinie.

Czyż nie ma tu ludzi, dla których szacunek dla miejsc pamięci to rzecz święta?

**Członkowie TSKŻ
z Lublina**

TOWARZYSTWO PRZYJAŹNI POLSKO-IZRAELSKIEJ
אגודת ידידות פולין ישראל
SOCIETY FOR POLISH-ISRAELI FRIENDSHIP
CENTRUM KULTURY W LUBLINIE
20-007 LUBLIN, ul. Peowiaków 12, tel./fax 287-00

Lublin 17 września 1997 r.

Towarzystwo Przyjaźni Polsko - Izraelskiej Koło nr 5 w Lublinie przesyła zaproszenia na uroczyste odsłonięcie Tablicy Pamiątkowej poświęconej CHOZE z Lublina. Z prośbą o wzięcie udziału w tej uroczystości oraz o przekazanie załączonych zaproszeń osobom zainteresowanym.

Z wyrazami szacunku

Zarząd TPPI

→

איינלאַדונג פון דער פריינטשאפט געזעלשאפט פוילן-ישראל צו דער פייערונג פון אנטהילן אן אָנדענק-טאָוול, געווידמעט דעם חוזה פון לובלין, וועלכער האָט געוווינט אויף שעראָקע 28 מיט 250 יאָר צוריק (זע ז׳ 27).

←

אויף ז׳ 28 ברענגען מיר א פאָטאָ-קאָפּיע פון דער ווארשעווער צווייוואָכנשריפט ״דאָס יידישע וואָרט״, ווו ס׳ווערט געברענגט א באריכט פונעם באזוך פון אונדזער בן-עיר נאטעק אקערמאן אין לובלין, געוו. שילער אין דער סטאשיץ-גימנאזיע, וואָס איז געקומען פון שוועדן, כדי צו באקומען א דיפלאָם פון דער באנייטער מאטורע.

LUBLIN

JAKOW ICCHAK HOROWIC

zwany „CHOZE" (WIDZĄCY)
urodził się w Józefowie nad Wisłą.
W 1745 r. zamieszkał w Lublinie,
przy ul. Szerokiej nr 28.
Był jednym z tych, którzy budowali
zręby chasydyzmu w Polsce.
Miał wielu zwolenników, którzy
uważali, że potrafi! przepowiadać
przyszłość, gdyż obdarzony był
„szóstym zmysłem" – zabiegali
więc o jego błogosławieństwa.
Jakow Icchak zmarł 9 Aw 1815 r.
i pochowany został na Starym
Cmentarzu Żydowskim w Lublinie.
Grób jego odwiedzany jest do dziś
przez chasydów z całego świata,
którzy wierzą w cudowną moc
Rebego. Modlą się do swojego
wielkiego cadyka, „Widzącego" –
Choze.

ZAPRASZAMY

do wzięcia udziału w uroczystości odsłonięcia
Tablicy Pamiątkowej
poświęconej CHOZE z LUBLINA,
która odbędzie się 6 października 1997 o godz. 12.00
przy Placu Zamkowym 10

מיר טרעפן זיך דעם 6.X.1997 אויף לובארטאווסקי-גאס 10,
א זייגער 11.00 אין דעם „אנדענק-צימער"
אויף א תפילה לזכר די יידן אין לובלין.
וועלכע זענען אומגעקומען אין שואה 1939-1945.

דער אנדענק-טאוול וועט אנטהילט
ווערן דעם 6.X.1997
12 אזייגער אין לובלין אויף דעם
פלאץ זאמקאווי 10.

PROGRAM UROCZYSTOŚCI:

11.00 • Modlitwa w „IZBIE PAMIĘCI"
11.30 • Składanie wieńców przy pomniku Ofiar getta
12.00 • Odsłonięcie Tablicy Pamiątkowej
13.30 • Zwiedzanie Starego Cmentarza Żydowskiego

לובלין

דער חוזה פון לובלין
ר׳ יעקב יצחק האראוויץ
איז געבוירן געווארן
אין שטעטל יוזעפאוו ביי
דער ווייסל נישט ווייט פון לובלין
אין 1745 יאר ער׳ האט געוווינט די
לעצטע יארן - אין לובלין אויף
שעראקא-גאס 28. דער חוזה האט
געהערט צו די איינציקע וועלכע האבן
געבויט דעם חסידיזם-איינער פון די
גרונטשטיין-לייגער פון דער חסידישער
באוועגונג אין קעניגרייך פוילן.
דער הוזה האט געהאט פיל אנהענגער
וועלכע האבן געגלויבט אז ער האט
געקענט פארזען די צוקונפט. ווייל
ער האט געהאט א״ג זעקסטן חוש.
צו אים זענען געקומען טויזנטער
חסידים נאך א ברכה. יעקב יצחק -
דער גרויסער רבי - איז נפטר
געווארן דעם 9 אב תקע״ו און מקבור
געווארן אויף דעם אלטן יידישן
ביתעולם אין לובלין. צו זיין קבר
קומען עד היום פיל חסידים פון
דער גאנצער וועלט, וועלכע גלויבן
אין דעם, אומטענטשלעכן כוח פון דעם
גרויסן צדיק החוזה מלובלין.

Spotkanie po 27 latach

Ewa Akerman była moją koleżanką redakcyjną - sympatyczną, lubianą, ale nie więcej niż inne osoby z zawodowego kręgu. Dopiero nasze przypadkowe spotkanie w Teatrze Żydowskim, jeszcze na Królewskiej, w tym mało reprezentacyjnym budyneczku, w miejscu gdzie dziś znajduje się hotel "Victoria", na wieczorze jubileuszowym Idy Kamińskiej, zawiązała się pomiędzy nimi mocna nić porozumienia. Poznałem męża Ewy - Natana (Anatola) i dwójke ich dzieci. Włodek studiował elektronike na politechnice a Elżbieta romanistykę na stołecznym uniwersytecie.

Antoni Słonimski mówił, że polski kalendarz ma takie same miesiące jak francuski czy węgierski, a jednak trochę inne: trzeba je pisać z dużej litery. Polski Listopad, Polski Grudzień... Właśnie się zbliżał Polski Marzec. Aktywność antysemicka przybierała różne formy. Mnie na przykład ktoś podrzucił do biurka kopię maszynopisu z listą prawdziwych nazwisk i prawdziwych imion ludzi, którzy w rzeczywistości nazywali się tak "brzydko", wcale nie po szlachecku i słowiańsku.

Czerwcowego dnia 1969 roku na zatłoczonym peronie Dworca Gdańskiego żegnałem rodzinę Akermanów. Jechali na północ - do Szwecji. Potem już tylko jakieś pozdrowienia przez osoby trzecie, jakieś wiadomości, że wszystko ułożyło się nieźle i... długo, długo nic.

I nagle telefon - Natan Akerman jest w Warszawie. Spotkanie i liczenie lat. Tak, to nie pomyłka - minęło ich dokładnie 27 od ostatniego spotkania na smutnym peronie.

Ewa i Natan są oboje rodowitymi lublinianami. Natan jest absolwentem słynnego gimnazjum imienia księdza Stanisława Staszica. Przyjechał ze Sztokholmu na uroczystość niecodzienną - 410 rocznicę szkoły. Przynosi mi na spotkanie wielką tekę z księgą jubileuszową, kopiami dokumentów, fotografii pojedynczych i zbiorowych. Opowiada o nauczycielach, kolegach. Jest dumny ze swojego lubelskiego gimnazjum.

Pytam, jak dziś, po tylu latach, widzi Polskę. Czy zatarła się gorycz Marca? Natan uśmiecha się, mówi bardzo spokojnie - to

Natan (Anatol) Akerman.

Z okazji Dnia Patrona i 410 rocznicy tradycji szkoły

Dyrekcja
i Rada Pedagogiczna
I Liceum im. Stanisława Staszica w Lublinie
nadaje niniejszy

DYPLOM

ODNOWIENIA MATURY

Panu Anatolowi Akermanowi
(rocznik 1936)

W rocznicę zdania egzaminu dojrzałości, dołączając do niego najserdeczniejsze życzenia wielu lat zdrowia, wszelkiej pomyślności osobistej i dalszych poczynań ku chwale naszej szkoły.

Jerzy Jaroszek

Lublin, dnia 2 września 1996 r.

przecież mój kraj, tu się urodziłem, tu obok tradycji żydowskiej chłonąłem kulturę polską. Doznałem teraz wiele serdeczności. Mój polski kolega z klasy udzielił mi gościny w swym domu. Występowałem nawet w lubelskiej telewizji.

Oboje państwo Akermanowie są już na emeryturze. Natan przez dwanaście lat był pracownikiem naukowym wydziału germanistyki uniwersytetu w Sztokholmie. Prowadził badania nad tą częścią literatury niemieckiej, która po dojściu Hitlera do władzy musiała stać się literaturą emigracyjną.

Dochowali się trzech wnuczek. Sporo podróżują. Parokrotnie odwiedzili Izrael. Tam Natan wydał napisane po polsku i przetłumaczone na jidisz przez Davida Sztofkisza "Wspomnienia lubelskie". W Erec działa prężnie Ziomkostwo Lublinian, które właśnie jest wydawcą książki.

- Zastanawialiśmy się w Tel-Aviwie - mówi mi autor - czy przekładać na hebrajski czy na jidisz. Po namyśle stwierdziliśmy, że jidisz obejmie większy krąg czytelników. I tak się stało - książka miała swe echa nie tylko w Izraelu, ale także wśród lublinian osiadłych w USA, Argentynie, Australii.

Zapytałem Natana, czy możliwe jest wydanie polskie i dowiedziałem się, że owszem, trwają właśnie rozmowy na ten temat. Prof. Andrzej Wąsek z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej działającej wespół z dr Simchą Wajsem z Warszawy w Towarzystwie Opieki nad Zabytkami Kultury Żydowskiej w Lublinie, jest dobrej myśli. Może nawet "Wspomnienia lubelskie" wyda w wersji polskiej uniwersytecka oficyna.

Książka powinna zainteresować różne środowiska - mówi Natan. Dużo w niej o życiu żydowskim w Lublinie przed Zagładą, ale dużo też i o moim wspaniałym gimnazjum.

A zatem czekamy na książkę. I na kolejną wizytę w Polsce już razem z żoną.

Ryszard Wasita

נחת פון לובלינער...

צום דערשיינען פון בנימין לובעלסקיס ניי בוך
"אויף גאָטס באַראָט"

דאָ נישט לאנג איז דערשינען דאָס פינפטע בוך פון אונדזער בן-עיר בנימין לובעלסקי "אויף גאָטס באַראָט". די קריטיס האָט ווארעם אויפגענומען די יצירה. מיר באַגריסן הארציק דעם מחבר און ברענגען עטלעכע פראַגמענטן פון דעם באַוווּסטן ליטעראַטור-קריטיקער, פראָפ' פּנחס ערליך.

איך האָב מיט גרויס הנאה געלייענט דאָס בוך "אויף גאָטס באַראָט" און זיך געקוויקט מיט דער קלאָרקייט פון וואָרט, מיט דער עקזאַקטקייט פון דער שילדערונג און עמאָציאָנעלער קרעפטיקייט. ווי אַ לייענער האָב איך דערפילט, אַז נישט נאָר איך זע בחוש דעם געשילדערטן מענטש, נאָר אַז ער שטייט פאַר מיינע אויגן, אַז איך קען אים אָנטאַפּן און הערן זיין שטים. למען האמת, איז בשעת מיין הנאה-פולן לייענען דאָס בוך אויך געשטאַנען פאַר מיינע אויגן דער אייגנאַרטיקער מחבר - בנימין לובעלסקי, מיט זיין פאָריקן בוך: "יידן אין שפּאַנישן בירגערקריג", אין וועלכן ער שילדערט די גרוילן פון יענעם בירגערקריג אין אַ ברייטן פאַרנעם, אַ בוך, וואָס האָט דעם מחבר אַוועקגעשטעלט אין מיינע אויגן צווישן "די גרויסע" וואָס האָבן זיך באַשעפטיקט מיט דער טעמאַטיק, און איך בין זיכער, אַז דאָס ווערק האָט אים געבראַכט רום און כבוד און אַ רייכן אָפּרוף נישט נאָר פון מיין זייט, נאָר אויך פון דער אַלגעמיינער ליטעראַטור קריטיק.

דאָס בוך "אויף גאָטס באַראָט", שיין אַרויסגעגעבן דורך דעם ה. לייוויק פאַרלאַג. ישראל 1996, מיט אַ צוגעפּאַסטע הילע געצייכנט פון הערש וואכליס, פאַרמאָגט 192 זייטן. פאַרזען מיט אַ פּאָרטרעט פון מחבר. דער מחבר ב. לובעלסקי, ווי דער נאָמען, איז טאַקע געבוירן אין לובלין (פּוילן). היינט, זינט 1965 אין ישראל. האָט אוניווערסיטעט-בילדונג. געלערנט יוריספּרודענץ אין וואַרשעווער אוניווערסיטעט און אין פאַקולטעט פאַר ביבליאָטעקערייַ ביים ירושלימער העברעישן אוניווערסיטעט. ביז 1979 דאָרט געאַרבעט. געוויס וועט דאָס דאָזיקע בוך, וואָס איז אָנגעשריבן פון אַ געלערנטן מייסטערהאַפטן שרייבער, אָן צווייפל געפינען פיל לייענער, וועלכע וועלן פּונקט ווי איך, זיך קוויקן מיט דעם פאַרכאַפּנדיקן שטאָף און אינטערעסאַנטן אינהאַלט...

אין זיין "אַ וואָרט פריער" שרייבט לובעלסקי: "אַ פייער פון פאַרניכטונג האָבן צעבלאָזן די היטלעריסטישע חיות. זיי האָבן אַרויסגעריסן מענטש, משפּחות, פעלקער מיט די וואָרצלען, אומגעבראַכט זיי, אָדער צעטראָגן זיי איבער פיר עקן וועלט, וועמען אין די היצן פון אוזבעקיסטאַן, וועמען אין די שנייען פון סיביר, מיך - אויף די זאַמדן פון סאַהאַראַ. און לסוף באַפרייטע דורך די אַליאירטע אַרמייען, וועלכע האָבן אין נאָוועמבער 1942 געלאַנדעט אין צפון-אַפריקע, זענען מיר צוריק געקומען - הונדערטער קילאָמעטער אויף צפון, קיין אַלזשיר אין אַ לאַגער. כ'האָב אין די דאָזיקע לאַגער-באַדינגונגען געלעבט 5 יאָר. זיי האָבן זיך איינגעקריצט טיף אין מיין זכרון.

בנימין לובעלסקי איז אויך געווען פאַרבונדן מיט דער קינסטלערישער וועלט. ער האָט אין יענער צייט באַזוכט די אויסשטעלונגען פון די בעסטע מאָלערס און באַקאַנטסטע מוזעומסט. ער דערמאָנט מיט באַגייסטערונג זיין יידישן חבר מאָנדזען ווי אַ באַרימטן קונסטמאָלער, וועלכער איז געווען באַפריינדעט מיטן גרויסן מאָדיליאַני, דערמאָנט די פּאָרטרעטן פון דערען.

•

די יידישע קולטור געזעלשאַפט אין ירושלים דאנקט זייער אונדזער ליבן פריינט, דעם שרייבער בנימין לובעלסקי פאַר שאפן א פאנד ביי דער געזעלשאַפט אין אָנדענק פון זיין ליבער פרוי דידא ז"ל. מיט זיין הילף האט ער דערמעגלעכט, אז מיר זאָלן זיך קענען טרעפן אין דעם שיינעם, ווארעמען לאָקאַל פון מועדון, און אָנהאַלטן אונדזערע וועכנטלעכע, אינטערעסאנטע און באלערנדיקע פּראָגראַמען אין דער צוקונפט.

די פארוואלטונג

ווען דער זשורנאַל האָט שוין באַדאַפט אריינגיין אין דרוק, האָבן מיר באַקומען די ידיעה, אז אין פאריז איז נפטר געוואָרן אונדזער בן-עיר, דער הארציקער ייד און טאַלאַנטפולער פּען-מענטש בנימין לובעלסקי. ער איז זונטיק, דעם 12 ד. ח. געבראַכט געוואָרן צו קבורה אין ירושלים.

א טרייסט דער משפּחה

ליטעראַטור-פּרייז פון דער שטאָט-פאַרוואַלטונג תל-אביב-יפו פאַר דוד שטאָקפּיש

פייערלעכע פאַרטיילונג פון דעם פּרייז

דעם 14 טן יאַנואַר 1997, איז אין קבלת-פּנים זאַל פון דער עיריית תל-אביב פאָרגעקומען די פייערונג פון צוטיילן דעם ליטעראַרישן פּרייז פאַר יידיש-שאַפונג אײַנ מענדעלע מוכר ספרים פון דער תל-אביבער שטאָט-פאַרוואַלטונג - דער דיכטערין רבקה באַסמאַן, דעם שרייבער צבי אייזנמאַן און דעם זשורנאַליסט דוד שטאָקפּיש.

צוגעטיילט די פּרייזן, האָט דער שטאָט-פּרעזידענט רוני מילוא. געפירט דעם אָוונט האָט די בינע-קינסטלערין ענת עצמון. די זשורי איז באַשטאַנען פון מרדכי צאַנין, אברהם ליס און יצחק ארצי.

ביי אַ פול-געפּאַקטן זאָל, מיט פיל ״שטיי-ערטער״. האָט רוני מילוא אין זיין רעדע באַדויערט, וואָס די פייערונג קומט נישט פאָר אין דעם גרויסן זאָל ״עינב״, ווו אַלע וואָלטן געהאַט ״זיץ-ערטער״. רבקה באַסמאַן האָט אין איר אַרויסטריט גערעדט וועגן מענדעלען, דער זיידע פון דער יידישער ליטעראַטור און באַדאַנקט אין נאָמען פון אַלע לאַורעאַטן. ענת עצמון האָט געלייענט צבי אייזנמאַנס אַ דערציילונג ״דאָק״ און יעדער חבר פון דער זשורי האָט געלייענט די מאָטיוון פאַר יעדן לאורעאט.
ס׳איז געווען אַן איינדרוקספולע פייערונג, וואָס האָט די פיל פאַרזאַמלטע יידיש-ליבהאָבער פאַרשאַפן גייסטיקן און מאָראַלישן געניוס.

מאָטיוון פון דער זשורי

דוד שטאָקפּיש, דער פּובליציסט, שרייבער און לאַנגיעריקער רעדאַקטאָר פון דער צייטשריפט ״ישראל שטימע״, געהער צו דעם דור יידישע פען-מענטשן, וואָס האָבן פּערזענלעך מיטגעמאַכט און אָפט געוואָרן פּערזענלעך אַריינגעצויגן אין די היסטאָרישע פאַרלויפענישן, וואָס האָבן פולשטענדיק געענדערט דאָס לעבן פון יידן סיי אין ארץ-ישראל און סיי אין די תפוצות אין דער צייט פון ראַדיקאַלע ענדערונגען, וואָס זענען פאָרגעקומען אין דער וועלט בכלל. דוד שטאָקפּיש, ווי אַ פּובליציסט מיט אַ פרייהייטלעכער וועלט-אַנשויונג, דער-שיינט אין זיינע אַרטיקלען און עסייען ווי אַ מין סייסמאָגראַף, וואָס רעאַגירט אויף יעדער היסטאָרישער און יידישער וויבראַציע. אין די יאָרן פון זיין שרייבערישער אַקטיווויטעט זייט 1945, האָט דוד שטאָקפּיש פאַרעפנטלעכט אין דער ישראלדיקער און אין דער יידישער פּרעסע אין דער וועלט הונדערטער פּובליציסטישע אַרטיקלען, רעפּאָרטאַזשן, עסייען און ליטעראַרישע קריטיק. דער דיאַפּאַזאָן פון זיינע פאַראינטערעסירונגען איז אַ וועלט-אַרומנעמענדיקער, ווי די טעמע ישראל, אירע שכנים און אין דער וועלט, פאַרלענדונג פון דעם שפּעטערישן יידישן פאָלק אין מזרח-אייראָפּע, ציוניזם און סאָציאַליזם, דער חשבון מיט דעם פאַרעטערישן

קאָמוניזם אין מאָסקווע, קולטור-פּראַגן און שרייבערישע פּערזענלעכקייטן. און וואָס אַנדערש קען עס נישט זיין: מער ווי אַ צענדליק אַרבעטן האָט ער געווידמעט זיין היים-שטאָט לובלין, אַ שטאָט וואָס האָט אין דער יידישער געשיכטע אַריינגעשריבן וווּנדערלעכע בלעטער. ווי דער רעדאַקטאָר פון דער ״ישראל שטימע״ באַציט זיך דוד שטאָקפּיש צו די באַטייליקטע אין דער צייטונג אַזוי ווי ער וויל, אַז די רעדאַקטאָרן פון צייטונגען אין דער יידישער וועלט אין וועלכע ער באַטייליקט זיך, זאָלן זיך באַציען צו אים...

פאַר אַלע זיינען פאַרדינסטן אויפן געביט פון זיין שרייבערישער שאַפונג און ווי דער לאַנגיעריקער רעדאַקטאָר פון דער ״ישראל שטימע״, האָט די זשורי פונעם מענדעלע מוכר ספרים פּרייז איינשטימיק באַשלאָסן צוטיילן צו דוד שטאָקפּיש דעם פּרייז פאַר דעם יאָר תשנ״ו - 1996.

די זשורי:
מרדכי צאַנין, פאָרזיצער
יצחק ארצי
אברהם ליס

היי-יאָר קומט פאָר די אזכּרה (30.11.97)

אין בית לייוויק, דב הוז 30 (פינת גורדון)

צווישן די גאסן דיזנגוף און בן-יהודה.

צופאָר: אלע אויטאָבוסן וואָס פאָרן אדורך דיזנגוף

און בן-יהודה

teatrnn.pl

...און לובלינער קינדער

יצחק אורטמן נבחר ליו"ר מועצת הפועלים של מרחב דן צפון החדש

לילך רון

טקס הכרזת מרחב דן צפון של ההסתדרות נערך ביום חמישי שעבר באולם מופת ברמת גן, בנוכחות למעלה מ-400 איש. בטקס הוכרז יצחק אורטמן כיו"ר מועצת הפועלים של מרחב דן צפון. אורטמן, שעד כה שימש בתפקיד מזכיר מועצת הפועלים גבעתיים, נבחר לתפקיד במסגרת מהלך הצמצום והייעול בו נמצאת ההסתדרות בשנים האחרונות, ובמסגרתו אף עברה ל-28 מרחבים. הוועדה שבחרה באורטמן לתפקיד, כללה את יו"ר ההסתדרות, עמיר פרץ, יו"ר האגף לאירגון ומרחבים, פיני שומר, ויו"ר חבר המזכירות, פיני קבלו.

בעקבות ההחלטה שנפלה בתחילת השנה, החלה ההסתדרות במהלך של התייעלות וצמצום תקנים בכל הארץ, שזכה לכינוי "הסתדרות קטנה וחכמה". במסגרת המהלך, הצטמצם מספר מועצות הפועלים והוכרזו מועצות פועלים מרחביות. מרחב דן צפון, שהוכרז לפני שבוע, כולל את: רמת גן, גבעתיים, בני ברק, קרית אונו, אור יהודה, וכן את גני תקוה, גבעת שמואל ורמת אפעל. במרחב דן צפון, המרחב הרביעי בגודלו בארץ, המונה כ-80 אלף חברי הסתדרות, צומצמו התקנים ל-40 תקנים בכל המרחב. "אנחנו מחפשים מענה למקצועיות והתמקצעות", אומר אורטמן, יו"ר מועצת הפועלים מרחב דן, "כואב הלב על כל אדם מעובדי ההסתדרות המסורים שעוזב, אבל המציאות חייבה זאת. במשך הרבה שנים המערכת הסתאבה והשמינה. מהתהליך הזה של הייעול, נצא חזקים יותר. זה צעד שמאפשר לנהל מאבקים הסתדרותיים בצורה רחבה יותר, כך שאני רואה זאת גם כמשימה ואתגר ניהולי, במצב בו ההסתדרות נמצאת".

במועצת הפועלים גבעתיים נותרו שלושה אנשים בלבד בתקנים: גזבר מועצת הפועלים, המזכירה ומנהל מחלקת הצעירים, התרבות, הקהילה והדובר, אלי הולצמן. הולצמן: "הפעילות לא רק שלא הצטמצמה אלא שהיא אף תוגברה. העובדים חסרים אומנם, אבל אורטמן יזם יוזמות חדשות, כמו חבירה לגופים פרטיים ושילוב של שותפות בין גוף פרטי להסתדרות. דוגמא לכך הוא מועדון הזמן 'אדום כמו יין' עם גבי ברלין. דוגמא נוספת: 'מכלל מללי', שנותנת השתלמויות. הגוף הפרטי ירוץ לכל מקום וירוויח את אחוזיו, ולכן השיטה הזו הגבירה מאוד את הפעילויות שלנו, למרות שנשארנו רק 3 עובדים שמקבלים משכורות. אורטמן יודע איך להפיק את המקסימום מהעובדים, ובניגוד להרבה פוליטיקאים שנכנסים ללחצים ולוקחים אנשים שלהם שיקדמו אותם ויריצו אותם, הוא לקח אנשים על פי מכרז וכישורים נטו. הוא אמין ועם קבלות בעבודה ובהישגים שהשיג בשתי ידיו, ואלה הן גם הסיבות שבזכותן נבחר ליו"ר המרחב".

"גולת הכותרת שלנו הוא האיגוד המקצועי", אומר אורטמן, "הוא לב ליבה של ההסתדרות. קיים קשר שוטף, עדכונים ושיתוף פעולה תמידי בין ועדי העובדים במפעלים גדולים

צווישן די וואָס זענען געקומען באַגריסן איציק אורטמאַן (זיצט אין צענטער), זענען געווען אויך עמיר פּרץ, אפי שטנצלר, כנסת-דעפּוטאַטן רענן כּהן און יוסי ביילין. בין אלה שבאו לברך את איציק אורטמן (יושב במרכז) היו: יו"ר ההסתדרות עמיר פרץ, אפי שטנצלר, ח"כ רענן כהן ויוסי ביילין

והעובדים במפעלים קטנים יותר לבין מועצת הפועלים, על מנת להביא לטיוע בפתרון בעיות. הרבה עובדים רגישים לזכויותיהם, אבל אינם יודעים בדיוק מה מגיע להם וכיצד לדרוש זאת. אנחנו מוכרחים לעזור לאנשים האלה, על מנת שלא יווצר חלל ריק בין המעביד לעובד. אנחנו נמצאים לעזרתם כדי לגשר על הפערים האלה. יש לנו יעוץ משפטי ושירותים שניתנים לעובדים בייצוגם. על פי רב, משתדלים להגיע לפשרות והסברים ולא להגיע לבתי משפט. אנחנו נותנים שירותים והנחות לחברי הסתדרות, מעונות דרך נעמ"ת ופעילות ספורט דרך הפועל. התפיסה שלי רואה את האדם כמכלול. אנחנו דואגים ללחם ולפרח: לתנאי ההעסקה ושכר העבודה ולשעות הפנאי קרי: גמול השתלמות, הכשרה מקצועית, קורסי העשרה, חוגים, טיולים, והכל במחירים עממיים השווים לכל כיס.

"המרחב החדש שלנו, שהוכרז זה עתה, כולל אזור תעשייה מאוד גדול, אזור תעשייה מתפתח בבני ברק, קוקה קולה, התעשייה האווירית, יהלומים רמת גן, כל המוסכים שבאיזור - קטנים יותר וקטנים פחות", אומר אורטמן, "המרחב גם מונה את המספר הגבוה ביותר של מועצות פועלים מקומיות. אנחנו צריכים, יחד עם כל עובדי המרחב, להוות את חוד החנית במאבק היומיומי למען ההגנה על העובדים ותנאיהם ולמען ייצוגם הנאות מול שרירות לב וניצול. זאת במיוחד

כאשר קיימים עדיין מעסיקים המונעים מעובדיהם אף את שכר המינימום, ובימים בהם נקבע שיא חדש במספר דורשי העבודה. עלינו מוטלת החובה להעמיד הסתדרות חדשה ומודרנית לקראת שנות ה-2000, הסתדרות שמשווקת את עצמה בצורה נכונה, הסתדרות של רעיונות ויוזמות חדשות, השותפה בפיתוח וצמיחה של המשק ושתיתן מענה לעולם העבודה המשתנה".

★

היום מונה ההסתדרות 28 מרחבים במקום 76 מועצות פועלים. "מילת המפתח - היא שיפור השירות הניתן לחברי ההסתדרות תוך איחוד הפעילויות של כל מועצות הפועלים", אומר אורטמן.

אורטמן יליד גבעתיים, גדל בת"א ושב לעיר הולדתו לפני 12 שנים, הוא בוגר המודיעין הקרבי, בעל תואר שני במדעי החברה ולימודי א"י באוניברסיטת חיפה. כיהן כחבר וכיו"ר ועד עובדי הפועל ומוסדותיו. בשנת 94 נבחר לתפקיד יו"ר ההסתדרות בגבעתיים. הוא גם חבר בקרן הגמלאות המרכזית, נשוי ואב לשניים.

נתקבל במערכת

רבי מאיר אומר

אוצרות רבי מאיר שפירא מלובלין, אוצרות חכמה יהודית, פתגמי חסידים ומשלים בלשון הזהב של הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל.
מופיע ויוצא לאור בעזהשי"ת לרגל חגיגת סיום הש"ס העולמי במחזור העשירי, אלול תשנ"ז

מיט פרייד גיב איך צו וויסן מיינע פריינד אין לאנד און אין אויסלאנד, אז איך בין געוואָרן אַן עלטער-באָבע. ליידער, מיין מאן, יעקב פעלדמאן, האָט דאָס נישט דערלעבט. דאָס ניי-געבוירענע מיידעלע סיפן איז א טעכטערל פון מיין ערשט אייניקל פון דער עלטערער טאָכטער שושנה און מאן בני.

ביי דער געלעגנהייט ווינטש איך אלע לובלינער א גוט יאָר מיט געזונט און פיל נחת. זאָלן אלע דערלעבן צו אור-אייניקלעך. מיינע בעסטע ווונטשן פאר יעדער לובלינער יידישע היים.

איטקע פעלדמאן-ליינער
תל-אביב

NEW LUBLINER AND VICINITY BR. 360, WORKMEN'S CIRCLE

To All Lubliner Landsleit In New York

MEMORIAL GATHERING

Dear Landsman:

The New Lubliner and Vicinity Br. 360, W.C. requests you to participate in the ANNUAL MEMORIAL GATHERING to pay your respect to the thousands of Landsleit Men, Women and Children who were annihilated by the Nazi regime,

on Sunday, November 9th, 1997 - 1:00 P.M.

THE WORKMEN'S CIRCLE
45 East 33rd Street, New York

We cannot permit the bloodshed and holocaust of those terrible days and years to be forgotten.

MR. MICHAEL BARON
will officiate in a special **MEMORIAL PROGRAM**

Mr. Baron is a well known radio personality who lectures and teaches in Queens College.

Please make every effort to attend.

Children of the **SECOND GENERATION** will participate.

The Committee

פאַרבעטונג צו דער אזכּרה אין ניו-יאָרק
הזמנה לאזכרה בניו-יורק

אויף דער יערלעכער אזכרה אין מעלבורן (אויסטראַליע)
באזכרה השנתית במלבורן (אוסטרליה)

בריוו פון לובלינער

א גאנץ יאָר גייט אָן א לעבהאפטע קאָרעספּאָנדענץ צווישן מיר און לובלינער אין דער וועלט. איז פשוט א מצווה איבערצוגעבן כאָטש עטלעכע געציילטע שורות פון דעם בריוו-אויסטויש, אין וועלכע מען ברענגט ארויס אלגעמיינע, פערזענלעכע און משפחהדיקע פּראָבלעמען פון היימישע יידן, וואָס וועלן אוודאי פאראינטערעסירן יעדן איינעם פון לובלין, אווו ער זאָל זיך נישט געפונען.

מיר האָבן די היי-יאָריקע קאָרעספּאָנדענץ איינגעטיילט לויט די לענדער (לויט דעם א"ב) און איר, חשובע לייענער, וועט אוודאי האָבן אינטערעס און נייגיר צו טרעפן צווישן די אונטערשריפטן א באקאנטן נאָמען, וועלכער דערמאָנט אפשר דעם חדר אָדער שול ווו מ'האָט צוזאמען געלערנט, דעם ווארשטאט, פאראיין, צי אָרגאניזאציע; צי אפשר גאָר א שכן, מיט וועלכן מ'האָט געוווינט אין זעלבן הויז, נאָר איצט זענען זיי צעוואָרפן אין די שטעט, פונוואנען די בריוו זענען געוואָרן געשיקט.

אלנפאלס, לייענט און האָט הנאה.

ד.ש.

★

אויסטראליע

איך קאָן אייך שרייבן, אז אונדזער אייניקל פון מיין ייִנגערע טאָכטער, וועט אין א מזלדיקער שעה גיין אונטער דער חופה דעם 25סטן יאנואר 1998. דאָס איז די ערשטע שמחה פון מיינע אייניקלעך. אויב דאָס געזונט וועט צודינען, וועלן מיר ווידער זיין אין ישראל, פסח 1998.

מיר האָבן אדורכגעפירט די יערלעכע אזכרה א דאנק אונדזער פריינד שטערנפיין, וועלכער געפינט זיך איצט אויף 2 יאָר אין ניו-זעלאנד. ער האָט באזאָרגט מיט א צוואה אויף יעדן יאָר דעם זאל מיט א כּיבוד, אין האָטעל אין מעלבורן, וועלכער געהערט צו דעם ייד יוסף גוטניק. ער טוט דאָס פאר דער לובלינער סאָסייטע וועלכע האָט געשמט מיט איר ישיבת חכמי לובלין. שוין 4 יאָר ווו מיר נוצן אויס דעם זאל. איך שיק עטלעכע בילדער פון דער אזכרה. אונדזער פריינט נאָוויטארגער האָט אדורכגעפירט דעם חזנישן טייל און די פרויען שרוני, טרייסטמאן, האקמאן, עקהאוז שיינטשע און עקהאוז תמר האָבן אָנגעצונדן די 6 ליכט. מיטן געזאנג פון פארטיזאנער הימן און התקווה איז געשלאסן געוואָרן דער יזכור.

מ. טרייסטמאָן, מעלבורן

★

ארגענטינע

אין בין צופרידן, אז מיר האָבן זיך אָפּגערופן בכבודיק אויף דעם הילפס-רוף פון לובלינער קאָמיטעט אין ישראל. די ליסטע איז פאָלגענדע: ישראל טעמפעלדינער און קאָפּל מיזשעריצקי צו 100 דאָלאר, לייבל זילבערג, שמואל קאָסמאן און נחמיה ניסענבוים צו 50 דאָלאר. צוזאמען - 350 דאָלאר.

איך האָב געשיקט א בריוו צו לאָזער גאָלדבוים, ער זאָל זיך דערמאָנען אין זיינע יוגנט-יאָרן און אָנשרייבן זכרונות פארן "קול לובלין". צו דיר שיק איך 2 אָריגינעלע פאָטאָגראַפיעס צו מיין ארטיקל וועגן "יונגבאר". מיר דאָ, אין בוענאָס-איירעס, זענען בסך-הכל פינף לובלינער. איך האָב באזונדערס געשריבן צום פאראיין פון די לובלינער, אז איך האָב דערהאלטן זייער ווענדונג וועגן דער הילפס-אקציע און ווינטש אייך דערפאָלג אין אייער טעטיקייט. צום נייעם יאָר ווינטש איך אלעמען א סך געזונט.

דער "קול לובלין" איז שוין ארויסגעגעבן, נאָר די קאָרעקטור איז אפשר נישט הונדערט פּראָצענט. איך וויל דיך באגריסן צו דיין באקומען דעם וויכטיקן ליטערארישן פרייז א.נ. מענדעלע מוכר ספרים פון דער שטאָט-פארוואלטונג תל-אביב-יפו און ווינטש דיר דערפאָלג אין דיין ווייטערדיקער, זשורנאליסטישער טעטיקייט.

איך גלויב, אז מיר וועלן נאָך דערלעבן צו זען דעם נומ' 33 "קול לובלין". ביי מיר איז אויך נישט ווי ס'באדארף צו זיין מיטן געזונט. זיצט מען לרוב אין שטוב און נוץ די אייגענע ביבליאָטעק, כּדי איבערצולייענען אינטערעסאנטע ביכער און צייטשריפטן. דעם טאָג ווען ס'איז א זיצונג פון פארבאנד פון פוילישע יידן, גיי איך פאמעלעך צו און העלף מיט וואָס איך קאָן.

איך בין זייער צופרידן, וואָס דו ביסט שוין צוויי מאָל ארויס פון א לעבנס-געפאר: איינמאָל אין לאָנדאָן און איצט דער קאָפּ, אָבער דו גייסט ווייטער אָן מיט דיין געבענטשטער טעטיקייט. אויך איך הייב אָן פילן, אז "די יאָרן דערגייען די יאָרן" די פיס זאָגן אָפּ "פּאָסלושענסטוואָ". נעכטן דערהאלטן דיין בריוו אין וועלכן דו שרייבסט, אז "קול לובלין" וועט יאָ דערשיינען, וואָס האָט מיך שטארק דערפרייט. זייט אלע געזונט.

קאָפּל מיזשעריצקי, ב. איירעס

★

בראזיל

... איך האלט זיך גוט, ארבעט זייער א סך, מיר לעבן באשיידן און צופרידן. מיינדל קרעכצט צוביסלעך, אָבער זי שפּאנט פּאָרויס. וואָס שייך די קינדער און אייניקלעך: אייניקע שוין פּאָרמירטע אויף ארבעט, די אנדערע שטודירן, פון צייט צו צייט וויזיטירן זיי אונדז. מיר האָבן נחת פון זיי. די עקאָנאָמישע לאגע אין לאנד איז ניט קיין שלעכטע. די אינפלאציע איז אָפּגעשטעלט. געזעלשאפטלעך איז אלץ נאָרמאל. אָבער מיר זענען שטארק באזאָרגט וועגן דעם

צושטאנד ביי אייך אין ישראל, צוליב אייערע שווערע פראָבלעמען צו לייזן.
די הארציקסטע ברכות פאר אייך און אלע אונדזערע לאנדסלייט אין ישראל.

לאָזער און מינדל גאָלדבוים, סאן-פאולאָ

★

דענעמארק

טייערע לובלינער אין ישראל,
איך דאנק פאר אייער בריוו וועגן הילף פאר דער לאנדסמאנשאפט אין ישראל און איך פריי זיך וואָס איר ווילט ווייטער ארויסגעבן דעם ווונדערבארן זשורנאל "קול לובלין" און פאָרזעצן די ארבעט וואָס איז פארבונדן מיט דער יידישער לובלין. אויך אייערע אנדערע פלענער געפעלן זייער. איר זאָלט נאָר האָבן גענוג צייט און געזונט זיי צו רעאליזירן.
אלס קינד פון לובלין ווינטש איך אייך דאָס בעסטע און באשטייער זיך, לויט מיינע באשיידענע מעגלעכקייטן. גיט איבער מיינע בעסטע גרוסן און ווּנטשן אלע לובלינער אין ישראל.

מענדל ווייסמאן, קאָפּענהאגן

★

פראנקרייך

איך שיק א באשיידענע באשטייערונג פארן "קול לובלין" פון 500 פראנק, מיט די ווארעמסטע ווונטשן פון נאָך לאנגע יאָרן עקזיסטענץ צו זיין דער גייסטיקער פארבינדלער צווישן די לובלינער לאנדסמאנשאפטן און אומגעגנט, ווי אויך פון די וואָס זענען ניצול געוואָרן פון די היטלעריסטישע הענקער בעת דעם קריג - פארן "קול לובלין" וואָס דערשיינט אין אונדזער מדינת ישראל.
ס'איז שווער צו גלויבן, אז מ'קאָן נאָך היינטיקע צייטן ארויסגעבן אזא זשורנאל. קומט דיר א גרויסער ישר-כוח. געזונט און לאנגע יאָרן פאר אלע לובלינער.

טעשקע קאָרמאַן-פאָרשטעטער, פאריז

★

צום קאָמיטעט פון דער לובלינער געזעלשאפט אין ישראל,
דורך אייך שיקן מיר איבער אונדזערע ניי-יאָר ווּנטשן צו אלע לובלינער אין לאנד. זאָל דאָס יאָר תשנ"ח זיין פאר אייך אלעמען א יאָר פון א גוט געזונט, מיט א סך נחת פון די קינדער און אייניקלעך. און דער עיקר - ס'זאָל זיין שלום אויף דער וועלט און מדינת ישראל.

דער קאָמיטעט פון דער לובלינער
געזעלשאפט אין פאריז

★

... מיר האָבן נעכטן געהאט א זיצונג פון לובלינער קאמיטעט אין פאריז און באשלאָסן שיקן פון דער קאסע 2 טויזנט פראנק, אויף דעם אדרעס דיזנגוף 158 תל-אביב. טעשקע איז אין שפּיטאָל, גיטעלע האָט מיר טעלעפאָנירט, אז זי האָט פּראָבלעמען מיטן הארץ און מיטן אָטעמען. אָט אין דער סביבה וויל מען מיט כוח פאָרזעצן די טעטיקייט.
אין די וואקאנס-חדשים זענען אוועק אין דער אייביקייט די לאנדסלייט: יידל ראָזענצווייג, האַס און קלאנג. זאָל זיי די ערד גרינג זיין.
כאָטש מיר רעכענען זיך אין פאריז צווישן די צאָלרייכע, פון די 70 מיטגלידער וואָס באוועגן זיך נאָך, זאָלן ווינציקסטנס 50% זיך באטייליקן אין די דריי טראדיציאָנעלע אונטערנעמונגען: די יערלעכע אזכּרה, חנוכּה און פורים. אין דער אקציע פארן "פארייניקטן פאָנד", ווו 60% גייט פאר ישראל און 40% פארן היגן ישוב, נעמען מיר אויך אַנטייל, כאָטש ביי יעדן איינעם זענען דאָ בארעכטיקטע סיבות: עלטער און קראנקהייט. מיר האָבן באקומען צוויי שותּפים - די פארטשעווער און לעווערטאָווער, מיט וועלכע מ'האָט צוזאמען אדורכגעפירט דעם יערלעכן באנקעט, צונויפגעפאָרט מיטן פורים-יומטוב. איך וויל אונטערשטרייכן די געבענטשטע אקטיוויטעט פון צוויי מער ייִנגערע קאָמיטעט-מיטגלידער: יוסף טאָבער און אנאטאָלי בינשטאָק, וועלכער איז איצט וויצע-פאָרזיצער פון דער לובלינער געזעלשאפט, צוזאמען מיט דער דינאמישער קאסירערין דינהלע ראָטשטיין.
נאָר אויך מיר אין פאריז, געציילטע מענטשן פון עלטערן דור, ראנגלען זיך ממשיך צו זיין די טעטיקייט. וואָס שייך העלפן אויסהאלטן און אונטערשטיצן דעם "קול לובלין", איז דאָס איינס פון אונדזערע יערלעכע אויפגאבן. דאָס שווערסטע פראָבלעם - די סאָציאלע הילף פאר אונטערהאלטן די נויטבאדערפטיקע לובלינער יידן.

משה זאלצמאן, פאריז

★

ליבע פריינד און לאנדסלייט,
ענדלעך האָב איך געפונען צייט אייך צו שרייבן עטלעכע ווערטער. איך האָב מיטגעמאכט זייער שווערע מאָמענטן צוליב דער קראנקהייט, אָבער איצט גייט שוין צום בעסערן. א הארציקן דאנק פארן צושיקן מיר דעם "קול לובלין". איך שיק א טשעק פארן זשורנאל. ווען ס'וועט פאָרקומען נאָך א וועלט-צוזאמענפאָר פון לובלינער, וועל איך אלץ טאָן, כּדי צו קומען.

אברהם קארפענשיף, ליאָן

★

פאראייניקטע שטאטן

... מיין לעבן איז צעטיילט אויף דריי פּאַזן: שפּיטאָל, היים, טעאטער. יעדן טאָג אנדערע סיופּרייזן. מ'דארף האָבן כּח און זיך נישט איינברעכן. מיר האָבן געשטעלט אין דער "פאָלקסבינע" א גוטע פּיעסע: "די מויד פון לודמיר". איצט גרייטן מיר די קלאסישע פּיעסע פון פינסקי "יאנקל דער שמיד".
איך ווינטש דיר גוטע, געזונטע יאָרן, כּדי דער "קול לובלין" זאָל נאָך אָנגיין. איך שיק אייך א ווידעאָ "דאָס גרויסע געווינס" פון שלום עליכם. איך האָף, אז אויף א צוזאמענטרעף פון די לובלינער, וועט איר דאָס קענען אויסנוצן. איך שיק מיין באשיידענע באשטייערונג, וועלכע איז פאר אונדז א חוב. איך נעם אייך אלע הארציק ארום, אפשר וועלן מיר זיך נאָך זען. יענע גוטע יאָרן זענען אוועק, ווען מ'איז יעדעס

יאָר געקומען קיין ישראל. לאָמיר הערן פון אייך נאָך פריילעכע זאכן. זייט געזונט.

צפורה און יוסף שפייזמאַן, ניו-יאָרק

★

טייערע לאנדסלייט אין ישראל,
איך שיק מיין קליינע באשטייערונג פאר דעם אירגון. זייט אלע געזונט און הארציקע גרוסן פאר יעדן באזונדער.

יעקב ווייצפעלד, מיאמי

★

איך דאנק אייך הארצק פארן אָפּדרוקן אין "קול לובלין" מיינע צוויי דערציילונגען, וועלכע איר האָט איבערזעצט פון רוסיש. ס'איז עפּעס א נס, אז מיר האָבן זיך אָפּגעראַטעוועט. אז ס'איז נאָך דאָ אויף דער וועלט מענטשן, וואָס האָבן געוווינט אין דער הערלעכער שטאָט לובלין, האָבן זיך אָפּגעפונען און קאָנען זיך קאָמוניקירן א דאנק אונדזער יערלעכע אויסגאבע "קול לובלין".
דעם 27סטן אפּריל ה.י. האָב איך דאָ, אין סאַן-פראַנציסקאָ געפירט דעם סדר פאר 400 עמיגראַנטן פון רוסלאנד. און אלץ איז געווען געגוי ווי ביי אונדז אין לובלין, אמאָל. די פיר קשיות, דער אפיקומן, אליהו הנביאס כוס, און געזאנג. אלץ איז געווען, נאָר ס'האָט געפעלט די היים, ווו דער טאטע איז געזעסן אויף קישנס, אָנגעלענטערהייט און מיט א טאָג פריער בודק חמץ געווען די גאנצע שטוב.
דעם 5טן מאי, האָבן מיר אין אָוונט אדורכגעפירט דעם יום השואה. א פולער זאל, א 300 מענטשן. מ'האָט געזינגען געטאָ-לידער, רעציטירט לידער וועגן יאנוש קאָרטשאַק, און געלייענט פראַגמענטן פון יצחק קאַצענעלסאָנס "דאָס ליד פון אויסגעהרגעטן יידישן פאָלק".

דעם 4טן מאי האָב איך געענדיקט 75 יאָר און באקומען אויך די אמעריקאנער בירגערשאפט. כ'וואָלט זייער געוואָלט נאָכאמאָל באזוכן ישראל.
איך מיין, אז איר האָט שוין דערהאלטן מיין בוך, ווו עס ווערט אפשר טויזנט מאָל דערמאָנט די וונדערבארע שטאָט אויפן ברעג פון דער ביסטשיצע, פונוואנען מיר זענען ארויסגעפאָרן (אָדער ארויסגעגאנגען) מיט פיל יאָרן צוריק, אָבער מיר קאָנען זי נישט פארגעסן. איך האָב 43 יאָר געוווינט אין קישינעוו און ס'איז מיר דאָרט נישט שלעכט געווען. אָבער איך דערמאָן נאָר לובלין. איך האָב שוין באזוכט די שטאָט 2 מאָל, נאָר איך וואָלט נאָכאמאָל אהין געפאָרן, הגם ס'איז דאָרט קיינער נישטאָ פון די נאָענטסטע, כאָטש דאָס הארץ טוט וויי, אז דו גייסט אויף דער לובארטאָווסקע גאס, ווו ס'האָט אמאָל געארבעט מיין פאָטער, ווו ס'האָט זיך געפונען דאָס שטיבל, ווו כ'בין געגאנגען מיטן טאטן דאווענען.
איר ווילט מאטעריאל פארן "קול לובלין". איך מיין, אז עפּעס בעסערס וואָס כ'האָב אָנגעשריבן אין מיין בוך - וועל איך נישט אָנשרייבן. ליידער, שרייבן אויף יידיש קומט מיר נישט אָן אזוי גרינג. דאָס האָב איך נישט געלערנט אין דער הומאניסטישער גימנאזיע.
גרוסן פאר אלע באקאנטע.

אדאם גאָלדמאַן, סאַן-פראַנציסקאָ

★

מיינע טייערע,
אין א פּאָר טעג ארום קומען די אייניקלעך, וואָס לערנען אין פארשידענע אוניווערסיטעטן אין לאנד. עס בענקט זיך זייער נאָך זיי, טייערע יידישע קינדער. שטעל דיר פאָר אז דניאל, וואָס לערנט אין הארווארד, אין באָסטאָן, האָט געבעטן מ'זאָל אים שיקן א קליין מנורהלע צו בענטשן חנוכה-ליכט צווישן די "גויים" אין אוניווערסיטעט... און אונדזער מיכאל, וואָס איז מיט א יאָר צוריק געוואָרן אדוואָקאט און איז זייער מצליח, קומט נישט אריין און גייט נישט אוועק פון שטוב, אויב ער קושט נישט די מזוזה... קאָנסטו פילן אזעלכע זיידע-באָבע אין אמעריקע? יחיאל, דער מיטלסטער, לערנט אין פילאדעלפיע, אין גרעסטן יורידישן אוניווערסיטעט אין אמעריקע. ער איז א תלמיד-חכם.
זייט געזונט.

ישראל אייזענבערג, לאָס-אנזשעלעס

★

פוילן

טייערע פריינד,
איך גיב אייך צו וויסן אז מאָנטיק, דעם 6 טן אָקטאָבער 1997, וועט פאָרקומען די אנטהילונג פון אן אָנדענק-טאָוול לזכר פון חוזה פון לובלין, צו זיין 250-סטער יאָרצייט. אויב איר ווייסט אדרעסן פון חסידים פונעם חוזה, שיקט זיי איבער און איך וועל זיי איינלאדן צו דעם אקט. דעם אָנדענק-טאָוול האָט געשאָנקען דער פרעזידענט פון דער שטאָט לובלין. איך האָב ארויסגעשיקט 100 איינלאדונגען אויפן אדרעס פון אגודת ישראל אין ירושלים.
כ'האָב געזען א נאָטיץ אין צייטונג, אז דו, דוד, האָסט באקומען צוגעטיילט די הויכע ליטעראַטור-פּרעמיע א.נ. פון מענדעלע מוכר ספרים פון תל-אביבער שטאָטראַט, צוזאמען מיט נאָך א יידישער דיכטערין און יידישן שרייבער. דיין פרייז איז געווען פאר זשורנאליסטיק. איך און קאראָלא באגריסן דיך הארציק און ווינטשן דיר ווייטערדיקע הצלחה און געזונט.
אז מיר רעדן שוין וועגן ליטעראַרישע אויסצייכענונגען, קאָן איך דיר איבערשיקן א נאָטיץ פון "זשיטשע ווארשאַווי", ווו דאָרט שרייבט מען, אז מיין אייניקל יאָאַננא ווייס איז געוואָרן פאררעכנט צום ערשטן פינפטל פון דריי טויזנט שילערינס, וואָס האָבן גענומען אנטייל אין דער אָלימפּיאַדע פאַר פּאָלאָניסטיק, וואָס האָבן היי-יאָר אדורכגעמאכט די מאַטורע. די לאורעאַנטקע וויל זיין א שרייבערין און ליטעראַטור-פאָרשערין.
איך קום צו פאָרן מיט קאראָלאַן קיין ישראל אין אָנהייב אָקטאָבער און וועלן זיך אויפהאלטן ביי דוד רוער אין תל-אביב.

בינם און קאראָלא ווייס, ווארשע

★

(איצט קומען בריוו פון פּאָלאַקן פון לובלין).

געערטע הערן פון "קול לובלין",
שוין מער ווי א חודש ווי איך האָב באַזוכט רעגולער דעם אָנדענק-צימער אין לובלין, אויף לובארטאָווסקע, מיט וועלכן עס פאַרנעמט זיך דער ה' רישארד מיעזשוואַ. ער האָט מיך געבעטן אָנשרייבן צו אייך און פרעגן, פאַרוואָס קומט נישט אָן דער "קול לובלין" אין צימער. אין דער גאַבלאָטקע ליגן אַלטע נומערן פון 1989. היינט האָט ה' רישארד מיך געבעטן אויפהענגען אַן אויפשריפט "דער אָנדענק-צימער איז געשלאָסן אין חודש סעפּטעמבער". איצט, אַז ס'וועט זיין פאַרמאַכט, וועט מיין פאַמיליע זיך פרייען. זיי האָבן פון מיר געלאַכט און זיך געפרעגט: "צו וואָס דאַרפסטו דאָס העברעיש"? דערנאָך האָב איך זיך דערוווּסט, אַז די יידן וואָס וווינען אין לובלין, קאָנען נישט קיין העברעיש און גלויבן נישט אין גאָט. טאָ צו וואָס האָב איך זיך געלערנט דעם א"ב?
גזשעגאָזש טאָדריק, לובלין

★

איך ווענדע זיך צו אייך מיט א בקשה מיר צו העלפן אין שרייבן אַן ארבעט "יידן אין לובלין אין די יאָרן 1944-1968". אַן ענלעכן בריוו האָב איך געשיקט צו משה זאַלצמאַן. די אָרעמע באַזע פון אינפאָרמאַציע און די באַשיידענע ארכיוואַלע מאַטעריאַלן, ווי אויך די גאָר קליינע צאָל יידן וואָס וווינען היינט אין לובלין, האָבן מיך געצוווּנגען צו בעטן אייער מיטהילף, אָנווייזונגען און עצות. מיך אינטערעסירן ענייִנים וואָס האָבן א שייכות מיטן אָרגאַניזירן אין דער תקופה דאָס געזעלשאַפטלעך-פּאָליטישע לעבן, אָרגאַניזאַציעס, פאַרטייען - אַלץ נאָך דער מלחמה, זייער זיכערקייט, און באַזונדערס דאָס דערמאָרדן לעאָן פעלדמאַן און הערש בלאַנק. אויך ווי אַזוי האָט אויסגעזען די סאָציאַלע שוץ און די זאָרג פאַר יתומים, קרבנות פון האָלאָקאָסט? ס'וואָלטן געווען זייער וויכטיק זכרונות פון די דערמאָנטע יאָרן. איך דאַנק פאָרויס. שרייבן אויפן אדרעס.

Adam Kopciowski
ul. Pulawska 19/13
20-051 Lublin
tel. /081 741-30-55/

אַדאַם קאָפּציאָווסקי, לובלין

★

איך בין א סטודענט אויפן אוניווערסיטעט א"נ מאַריאַ סקלאָדאָווסקאַ-קירי און פאַרנעם זיך אויך מיט שרייבן און אינטערנעט. איך שטאַם פון א משפחה מיט יידישע וואָרצלען. מיין עלטער-זיידע האָט אָנגענומען א דראַמאַטישע דעציזיע און איבערגעגאַנגען צום קריסטנטום. ליידער, דאָס האָט אים נישט אָפּגעהיטן פון טויט, אַזוי ווי זיינע קינדער. מיין זיידע, א דאַנק זיין פעיקייט צו קענען געבן זיך אַן עצה, האָט איבערגעלעבט דעם קאָשמאַר און האַלט אָן א קאָנטאַקט מיט מיינע קוזינען. ליידער, קיינער פון זיי שטאַמט נישט פון לובלין, נאָר פון מיעכיוו.

איך האָב אויך פעסטגעשטעלט מיט שטוינונג, אַז אין אינטערנעט איז נישטאָ קיין שפּור פון די לובלינער יידן. האָב איך באַשלאָסן שאַפן די געהעריקע פּרעזענטאַציע. כ'וועל געניסן פון דער געהעריקער ליטעראַטור. נאָר איך בעט אייך, ווי אַנדערע לובלינער, אָנשרייבן קורצע זכרונות וועגן יידן און יידיש לעבן אין לובלין. אַזעלכע זכרונות וועלן דערשיינען אויף די זייטן פון אינטערנעט, געווידמעט דעם לובלינער יידנטום. איך גלויב, אַז איר וועט זיך באַציִען מיט פאַרשטענדעניש צו דעם ענין, ווי אויך לובלינער אין ישראל.
פ.ס. איבער א יאָר דאַרף איך באַזוכן א קיבוץ. אויב איר וועט טרעפן וועמען פון מיעכיוו, זאָגט אים אַז א טייל פון די בערענגוטס האָבן זיך געראַטעוועט און זיך צעשפּרייט אויף דער גאַנצער וועלט.
פּאַוועל סקאָנעצקי, לובלין

מיין אדרעס:

Pawet Skonecki
ul. Kiepory 13/9
Lublin 20-838
tel. +48-081-7414866

★

...אייך באַגריסט א לערער פאַר געשיכטע אין איינער פון די לובלינער שולן. איך באַזוך אָפט מיידאַנעק מיט די שילערס און דאָרט געטראָפן א ייד פון ישראל, וועלכער האָט מיר געגעבן אייער אדרעס.
איך האָב געפּרוווט זיך דערנענטערן צו יידן וואָס באַזוכן לובלין, ווייל מיר פעלט דער דיאַלאָג צווישן יידן און פּאָליאַקן, נאָר תמיד זיך אָנגעשטויסן אויף אומצוטרוי. איך ווייס אַז ס'איז געווען אַנטיסעמיטיזם, נאָר קאָן מען דען ווייטער דערמיט לעבן? איך האָב פון די יינגסטע יאָרן זיך מיט דעם אינטערעסירט, הגם ס'איז א סך מאָל געווען מיר אומפאַרשטענדלעך. די יידן האָט מען אומגעבראַכט, נאָר צו מיר האָבן גערעדט די שטיינער. אין דעם שול-מוזעאום היט איך אָפּ געדענק-זאַכן פון דער יידישער קולטור. איך וואָלט געפירט א קאָרעספּאָנדענץ מיט יעדן לובלינער פון ישראל, אומאָפּהענגיק פון עלטער וועגן דער שטאָט, יידיש-פּוילישע באַציִאונגען און אַנדערע טעמעס.

יאַן וווּיטשיק, גאַרבאָוו

מיין אדרעס: Jan Wojcik, 24180 Garbow 151A

★

איך האָב באַקומען א בריוו פון זהבה ליכטענבערג אין וועלכן זי שרייבט מיר אַז דאָס ביכל ZYDZI LUBELSCY האָט ארויסגערופן אַן אינטערעס אין ישראל. אויך אין לובלין האָט דאָס ביכל א געוויסן דערפאָלג. עס ווערט איצט געגרייט א צווייטער באַנד פון א צווייטער, וויסנשאַפטלעכער און קאָלעקטיווער ארבעט וועגן לובלינער יידן, וווּ ס'וועט אויך זיין א בשותפותדיק ארטיקל פון מיר און מיין פרוי. וועגן קעגנזייטיקע יידיש-קאַטוילישע באַציִאונגען אין לובלין, אין 16טן, און 17טן יאָרהונדערט. איך וועל אַליין אָנשרייבן צוויי ארטיקלען: וועגן וויעניאַווע און וועגן דער אָרגאַניזאַציע אַלגעמיינע ציוניסטן.

היי־יאָר וועט לובלין פייערן 680 יאָר, זינט מ'האָט איר געגעבן שטאָטישע רעכט. ס'וועלן זיין א סך אימפּרעזן. אויפן צווייטן יאָר וויל איך אָרגאניזירן א פּויליש־ישראלדיקן־דייטשישן יוגנט־סעמינאר, כּדי אדורך־דיסקוטירן די קעגנזייטיקע באציאונגען אין דער פארגאנגענהייט און איצט. איך ארבעט איצט אויף א דאָקטאָראט איבער א מאָנאָגראפיע וועגן דער לובלינער יידישע גמינע אין 19טן יאָרהונדערט.

ראָבערט קובאלעק, לובלין

★

קאנאדע

ליבע לאנדסלייט,

נאָך א לאנגע צייט האָב איך ענדלעך דערהאלטן דעם "קול לובלין". ס'זענען אדורך גאנצע 5 יאָר פון ווארטן אויף דער צייטונג. איר שרייבט אז ארויסגעבן די צייטונג, איז פארבונדן מיט גרויסע הוצאות. איך בין געווען אין לאָס־אנזשעלעס, האָבן א טייל לאנדסלייט מיר געזאָגט, אז אויך זיי באקומען נישט די צייטונג. איר דארפט זאָרגן דערפאר, אז דער זשורנאל זאָל אָנקומען צו וואָס מער לובלינער. איך שרייב דאָס דערפאר, ווייל דער "קול לובלין" איז ליב און טייער יעדן לאנדסמאן. מיר דערוויסן זיך פון אים וועגן שמחות, טרויער, זכרונות. איך גלויב, אז יעדער לובלינערווארט אויף דער צייטונג.

איך און מיין פרוי ווינטשן אייך א סך געזונטע יאָרן. לאָזט גרוסן משה וואסאָנג מיט דער משפּחה, אלעקסאנדער שריפט און אלע בני עיר. איך לייג צו מיין באשיידענע באשטייערונג.

משפּחה יאָסקע בוים, טאָראָנטאָ

★

לובלינער קאָמיטעט אין ישראל, שלום!

אלס ענטפער אויף אייער בריוו וועגן הילף, שיקן מיר $150. דער גרעסטער טייל פון אונדזערע לובלינער, זענען קראנקע און אלטע מענטשן. מיר קענען ניט אפילו צונויפרופן א פארזאמלונג. ווען דער "קול לובלין" וועט דערשיינען, שיקט קיין מאָנטרעאל 10 עקזעמפּלארן. איך וועל קלינגען צו אונדזערע לובלינער זיי זאָלן קומען אָפּנעמען. איך האָף אז עס וועט מיר געלונגען. זייט געזונט און א גליקלעך ניי־יאָר.

תשובע פריינדין אירית גאָטליב,

מיר שיקן אייך א טשעק אויף 200 דאָלאר פאר דעם "קול לובלין" פארן יאָר 1996. איך בעט ניט שיקן מער אויף מיין אדרעס די צייטונג, ווייל איך פיל זיך שוואך אין געזונט און קען נישט פארטיילן.

מיר ווילן וויסן צי איר האָט נאָך א ספר יזכור "דאָס בוך פון לובלין" און וויפל עס דארף קאָסטן. לאָזט נישט לאנג ווארטן אויף ענטפער.

דעם בריוו וואָס איר וועט געפינען אין ענגליש, איז וועגן כאסקל פרייבערג ז"ל. זעצט אים איבער אויף יידיש, גוט אריין אין "קול לובלין", ווייל זיינע קינדער שרייבן נישט קיין יידיש.

יוסף קאפלאן, מאָנטרעאל

★

איך האָב דערהאלטן דעם "קול לובלין" און מיט פארגעניגן אויסגעלייענט אינגאנצן. עס דערמאָנט מיר א סך פון דער היים. היינט אינדערפרי האָב איך געעפנט דעם ראדיאָ און ס'האָט מיר א זעץ געטאָן אין הארץ: אין ירושלים האָבן אויפגעריסן 2 באָמבעס אויפן מארק און 18 טויטע און 42 פארוווּנדעטע. עס טוט מיר וויי. וואָס קאָנען מיר העלפן?

ביי די לובלינער דאָ וואָלט געמעגט זיין בעסער. פיל זענען קראנק, נישטאָ ווער ס'זאָל אָנגיין מיט דער ארבעט.

מיינע טייערע פון דער לובלינער לאנדסמאנשאפט אין ישראל. אייער בריוו, אז איר נויטיקט זיך אין הילף, האָב איך דערהאלטן. איך לייג צו א טשעק און ווינטש אייך א סך סוקצעס אין דער ארבעט. איך און מיין מאן ווינטשן אייך דאָס סאמע בעסטע. א הארציקער גרוס פאר אלע.

אברהם און רוזשקע צווייקאפט,
(פון דער היים רחל שאַבּסאָן), מאָנטרעאל

★

ביי אונדז איז אלעס אָקעי. ביי אייך איז אוודאי נאָך הייס, נאָר ביי אונדז אין מאָנטרעאל הייבט מען אָן פילן די קעלט. פארן מיר טאקע איבער קיין פלאָרידא, ווייל ס'איז שווער צו פארטראָגן דעם ווינטער. וואָס הערט זיך ביי פישלען און פאנין? זייט אלע געזונט.

פאָלע און סוכער פאכטשאש, מאָנטרעאל

★

שוועדן

... מיר האָבן באקומען די ווענדונג פון דעם לובלינער קאָמיטעט, אָן דיין אונטערשריפט. פארוואָס? דאָס האָט אונדז שטארק באאומרואיקט. מיר ווילן וויסן וואָס עס הערט זיך ביי דיר און ביי דער לאנדסמאנשאפט. איך שיק נאָך 50 דאָלאר פארן "קול לובלין".

אין לובלין ווערן געמאכט באמיונגען ארויסצוגעבן אין פויליש מיין בוך "לובלינער דערינערונגען", וועלכן די האָסט איבערזעצט. א פּריוואטער פארלאג און די געזעלשאפט פון געוו. שילער פון דער סטאשיץ־גימנאזיע וועלן ווארשיינלעך דאָס פינאנסירן.

וואָס הערט זיך ביי אייך? שרייבט באלד ענטפער. ביי מיר און ביי עוואן איז נישט מיט אלעמען מיטן געזונט. צום נייעם יידישן יאָר, ווינטשן מיר אלדאָס גוטס.

ווי אן אבסאָלווענט פון דער לובלינער גימנאזיע א"נ פון סטאשיץ בין איך געוואָרן איינגעלאדן צו די פייערונגען פון 60 יאָר פון מיין באקומען די מאטורע און 410 יאָר טראדיציע פון דער שול (פון 1586). כ'בין 2 וואָכן געווען אין פוילן, דערפון 5 טעג אין לובלין, וואָס איז געווען פאר מיר אן איבערלעבונג. פון מיין קלאס פון 35 שילער, לעבן 12 און 7 זענען געקומען צום צוזאמענטרעף. פארשטייט זיך, אז אין ווארשע האָב איך זיך געטראָפן מיט קאראָלא און בינם ווייס. פארבלייבט געזונט און גליקלעך.

נאטעק אקערמאן, שטאָקהאָלם

תרומות ל"קול לובלין" • באשטייערונגען פאַר "קול לובלין"

אין אמעריקאנער דאָלארן

מאָטל גאַרטענקראוט, ניו-יאָרק	500
לובלינער סאָסייטי אין ניו-יאָרק	250
צפורה און יוסף שפּייזמאַן, ניו-יאָרק	150
י. טעמפּעלדינער, בוענאָס-איירעס	150
קאָפּל מיזריצקי, בוענאָס-איירעס	115
גדליהו פישמאַן, לאָס-אַנזשעלעס	100
לייבל זילבערג, בוענאָס-איירעס	80
נחמיה ניסענבוים, בוענאָס-איירעס	75
שמואל קאָסמאַן, בוענאָס-איירעס	70
עווא און נאַטעק אקערמאַן, שטאָקהאָלם	50
יעקב ווייצענפעלד, מיאַמי	50
אדאם גלעדמאַן, סאַן-פראַנציסקאָ	36
יצחק זהבי, פראַנקפורט	20
מאַניע לייבמאַן	20

אין קאַנאַדישע דאָלארן

לובלינער קאָמיטעט אין מאָנטרעאַל, דורך י. קאַפּלאַן	250
לובלינער קאָמיטעט אין טאָראָנטאָ, דורך ג. פּעלץ	200
אברהם און רוזשקע צווייקאַפּט, מאָנטרעאַל	80
פּעסע פּאָגעל, טאָראָנטאָ	30
יוסף בוים, טאָראָנטאָ	25

אין אויסטראַלישע דאָלארן

מאָטל און בלומאַ טרייסטמאַן, מעלבורן	100

אין דייטשישע מאַרק

מענדל ווייסמאַן, קאָפּענהאַגען	100

אין פראַנקן

פאַראייניקטע קינדער פון לובלין, פראַנקרייך	6000
טעשקע פאָרשטעטער, פּאַריז	500
אברהם קאַרפּענשיף, ליאָן	300
משה זאַלצמאַן, פּאַריז	200
שמואל וואַראָ, פּאַריז	200
גיטעלע עדעל-שילדקרויט, פּאַריז	200
דינהלע ראָטשטיין, פּאַריז	100
א. און פ. בינשטאָק, פּאַריז	100

אין ישראלדיקע שקלים

אילנה און מרדכי מענדעלסאָן, תל-אביב	6000
אפרים איינשטיין, תל-אביב	1000
שמואל מאַנדעלסבערג, תל-אביב	1000
רבקה גאָלדבערג, נתניה	1000
יצחק רוזנצווייג, גבעתיים	700
יעקב הולצמאן, ירושלים	500
נתן בן-טובים, רמת-גן	500
חיים שביט, רמת-גן	300
י. ד. רובינשטיין, תל-אביב	250
רעבעקא רידעל, שיקאַגאָ	250
אלעקס פּאַרהאַנג, בת-ים	250
ברוניה האלפערין, קרית-חיים	200
משפ' שפירשטיין, קיבוץ לוחמי הגיטאות	200
רעגינה בהיר, רמת-גן	200
מרדכי זילבערשטיין, חיפה	200
זיסברג שמואל, בית זית	200
בנימין לובעלסקי, ירושלים	200
פאני, פישל ראָזנבוש, גבעתיים	200
יצחק מאַנטאַל, תל-אביב	200
אליעזר לעדערמאַן, פתח-תקווה	200
דליה קירשענצווייג, תל-אביב	200
ברוניה פרידמאַן, רמת-גן	180
מנשה שטייגל, משגב דב	150
צביה שטייף, פתח-תקוה	150
צ. בן, רחובות	150
יוכבד פלומענקער, תל-אביב	150
שלמה מושקאַט, פראַנקרייך	170
בלה אלטער	150
דבורה הורן, תל-אביב	100
משפ' אובליגנהרץ, פתח-תקוה	100
יוסף פריינד, תל-אביב	100
איטה פלדמן, תל-אביב	100
משפ' ווילברשטט, כפר בילו	100
א. ארמן, חולון	100
זהבה ליכטנברג, קיבוץ עברון	100
משפ' ליפשיץ, בני-ברק	100
שלמה איגלקה, תל-אביב	100
משפ' גבירץ, חולון	100
משה מנדלמילך, ראשון-לציון	100
סימה מאַנדעלבוים, הרצליה	100
פרידה הוכבוים, פתח-תקוה	100
צילה פולווערמאכער, רמת-גן	100
משפחת ווייסלער	100
נתן זינגער, ירושלים	100
משפחה פענצטערמאכער, בת-ים	100
ח. לנגלבן, תל-אביב	75
יצחק אפעלבוים, תל-אביב	75
משפ' בלייך	50
חנה הורביץ, תל-אביב	50
צשה פישר-טרכטנברג, גבעתיים	50
משפ' מנדלמילך, ראשון-לציון	50
מסיל צירליך, קיבוץ אושה	50
חנה וואקסמאן, חולון	50
האלבעסבערג, תל-אביב	40
משפ' בר	25

לא קיבלנו עד כה מבנק הדואר רשימת התורמים, לכן לא מופיעים כאן. אתכם הסליחה

לזכרם • צום אָנדענק

אין טיפן צער און טרויער זענען מיר מודיע וועגן דער פטירה פון אונדזערע בני-עיר אין לעצטן יאָר. טיפער מיטגעפיל און טרייסט די פאַריתומטע משפחות. איר זאָלט מער נישט וויסן פון קיין צער.

למתי היקר מכל!
קשה להאמין וקשה להשלים עם האבידה הגדולה, וחסר אתה במיוחד לי ולכל המשפחה.
אין בשביל מה להשקים קום, אין ממי לקבל תמיכה, לשמוע עצה.
אובדן היקר לי מכל, קשה להשלים ולהתמודד עם הדומם והבדידות הנוראה. החיים השתנו והמציאות נוראה ומרה.
מה נשאר לי? רק להזיל דמעות, ולבקש כח להמשיך, ישועה ונחמה.
תנוח בשלום על משכבך.
שלך באהבה,
דבורה

אבא היקר מכל
נפלא היית בחייך, אבני הדרך שנתת לנו, שומרים עלינו במרומים וגורמים לך נחת. "אדם לעמל יולד" - עמלת כל חייך בעבודה ופעלת רבות למען הציבור. מפעליך ופועליך ילוו אותנו תמיד. חדוות החיים, היצירתיות, הסבלנות והסובלנות הם נר לרגלינו. חכמתך ובינתך, דרכך השקולה והשקטה ילוו אותנו תמיד. כל משפחתך כואבת את הנגמר, אך רוחך איתנו תמיד. במיוחד אני רוצה להדגיש: שירלי נכדתך הנמצאת בסין - רחוקה וקרובה כאחד - צלצלה והביעה משאלה: "אמא תבטיחי לי, הקריאי לסבא את השיר שאהב "ואולי" של המשוררת רחל. קול שירתו עדיין מהדהד באוזננו.

נכתב ע"י ביתו מירה אדוב (הורן)

שלום למורה וידיד!
הלך מאיתנו אחד מאחרוני דור החלוצים... אידיאליסט אמיתי, הלך חבר שהוא היה סמל הציונות, סמל החלוציות ואבא של כולנו. הורן מתתיהו היה מיוחד, מאותם אלו שנולדו לבנות את הארץ, דור

מתתיהו הורן ז"ל

העשיה והבניה, הוא היה בדור המיסדים בזמן הנכון ובדור הנכון.
לי אישית היית מורה וחבר, ממך למדתי בפעם הראשונה מה זאת גולה, והעיקר יהדות לשמה.
דרכך הבנתי את אותה יהדות נפלאה שנכחדה. אתה הסברת פנים למורשת ישראל ע"י הוריך וחבריך מהעיר לובלין שבפולין.
היית יהודי גאה, גדול בידע, בעל שורשים עמוקים, היית גדול מיהודי דתי מאמין.

אתה הסברת פנים לכולם, דאגת לעבודה ולעזרה לכל, יהודי טוב, ובנית ארץ ישראל היתה בשבילך חברת החשמל, חברת העובדים. בפרויקט זה ראית את בנית הארץ ובה עבדת עשרות שנים. אתה שמרת עלינו מכל פגע רע, אם זה בבטיחות מעל הפיגומים, גם בויכוחים עם כל מיני גורמים, קבלת תמיכה מרוב העובדים. ואיך אפשר אחרת עם כל כך הרבה ידידים כמפקח בטיחות, תפקיד הדורש מהימנות, עירנות, קשיחות והדרכה מתמדת ויד מלטפת, בכל מקרה טפלת למופת.
באמונה שלמה, חברת חשמל הגשימה את חלום הציונות שלך וכך בנית תחנות כוח בכל רחבי הארץ לתפארת.

אהבתך הגדולה הייתה המשפחה: אשה, בנות, בנים, נכדים ונכדות. תמיד סיפרת על מעשיהם ושמחת בשמחתם ובהצלחתם.
לאחר פרישתך לגימלאות מחברת חשמל היית פעיל בקהילה שלך, בני העיר לובלין ומסרת את זמנך בנאמנות לבני התפוצות.
בחברת חשמל היית חבר ועד ממיסדי חוקת העבודה. תמיד עזרת לעובדים. תפקידך בחברה היה קשור באמונתך. היית ממונה על בטיחות העובדים וכך בעבודה שמרת כמו אבא גדול.

בשם כל העובדים והחברה ובשם כל הגימלאים,
בשם ארגון העובדים שכה אהבת - תודה על הכל!
תנוח בשלום.
בשם הועד המרכזי של
העובדים בחברת החשמל
איציק קרצבסקי - חבר וידיד

מלגה ע"ש הורן מתתיהו
1915-1997
נולד בפולין בעיר לובלין. היה ציוני בנשמתו, ראש הקן של הנוער הציוני לובלין. אירגן את הקיבוצים בהכשרה. עלה לארץ בשנת 1934 לקבוץ נטפים ברמת השרון והיה מזכיר הקבוץ.

בנה את הארץ ועבד בפרדסים בראשון-לציון. עבד אצל האנגלים,

בעודו חבר ב"הגנה".
החל לעבוד בחברת חשמל ברידינג בשנת 1944. נשלח ללימודים, עבר אותם בהצלחה ומונה כמפקח בטיחות ראשי בחברת החשמל לישראל בע"מ. במשך 20 שנה בנה את תחנת הכוח באשדוד ולאחר מכן בנה את תחנת הכוח בחדרה. במקביל לעבודתו המיומנת תיפקד בועד העובדים של חברת חשמל ודאג לרווחת העובדים. היה פעיל במפא"י ההסטורית. יצא לגמלאות בגיל 68 מאחר והיה חיוני לחברת החשמל בתפקידו. חייו דאג לבנות את הארץ ולעתיד עם ישראל בארצו.

בצאתו לגימלאות פנה לעבודת מצוה בבית התפוצות ו"בארגון יוצאי לובלין". היה בין מייסדיה של קרן מלגות לנוער לזכרון השואה למורשת הגבורה. קשר את נבכי העבר עם ההווה ועם הנשכח וטען "אל לנו לשכוח את השורשים, אל לנו לשכוח את היהדות הנפלאה שנכחדה".

כיהודי שאיבד את כל משפחתו ע"י הנאצים, ביקש להעמיד נר תמיד לזכרם. בהגיעו לגיל גבורות ביקש מחבריו כי ימשיכו בדרכו: "תקוה, אמונה ואהבה" - שהיו לנגד עיניו - לא דעכו בשקיעה וגם לא כשיורד גשם". הנר שלך כבה אך הלפיד - מורשת היהדות - נמשך...

מתי אורן

לזכרו של ישראל דוד רובינשטיין ז"ל

ישראל דוד רובינשטיין - איש רב פעלים, איש אמת ואמונה, אוהב הבריות ומרבה צדקה.
נולד בשנת 1911 בעיר לובלין שבפולין למשפחה חסידית, בן שביעי להוריו חיים וחוה רובינשטיין.

גדל בסמיכות לישיבת חכמי לובלין.
דוד עזב בשנת 1933 את פולין כיוון שחש באנטישמיות של הפולנים ועלה ארצה כציוני נלהב עם סרטיפיקט של הסוכנות היהודית כדי לחיות בארץ ולהקים מפעל לנרות בישראל.

דוד ישראל רובינשטיין ז"ל

עם עלייתו הקים יחד עם אחיו את מפעל חייו - "מנורה" אחים רובינשטיין - מפעל לייצור נרות שהאיר את בתי ישראל בימי שבת, חג ומועד כמו גם בימי זיכרון ואבל, והיה מהתעשיינים הראשונים בישראל.
את המפעל ניהל במשך עשרות בשנים, עד הגיעו לגבורות.
דוד רובינשטיין קבע את מושבו בתל-אביב וחי בה כל חייו. בשנת 1942 התחתן עם ברכה תבדל"א ונולדו לו שתי בנות, 6 נכדים ו-3 נינים. האחרון נולד בשבעה למותו וקרוי על שמו.
דוד חי ופעל כציוני דתי, אוהב בריות שהיה פעיל בבית-הכנסת "היכל-מאיר", יסד וניהל עם אחרים את קופת הגמ"ח של בית-הכנסת, הרבה לתת צדקה ליחידים ומוסדות, היה פעיל בארגון יוצאי לובלין, בארגון בני-ברית והשתתף בשיעורי גמרא והרצאות רבות.

ישראל דוד נפטר לאחר מחלה קצרה באסרו-חג של שבועות 12.6.97 ומותו מהווה אבדה כבדה למשפחתו ולמוקיריו.
יהי זכרו ברוך.

הבת מירה גנדל

למותו של דוד רובינשטיין

בשם ארגון יוצאי לובלין ובשם חברי הועד, הנני נפרד ממך. היית לנו חבר נאמן, נעים הליכות, איש תמים וישר. ידועה לנו פעילותך בעזרה לעולים חדשים והיית בעל צדקה. בישיבות הועד, כשהתעוררו חילוקי דעות בין החברים, השתדלת תמיד לישר את הקו, לפשר בין הצדדים כפי יכולתך ובלבד שלא נגיע חס וחלילה למריבות. זה היה האופי שלך, שליווה אותך לאורך כל החיים.

עקב היותך איש דתי ומאמין, רצית תמיד לתת צביון דתי לכל ארוע חברתי, כמו אזכרה לקדושי לובלין או נשף יום העצמאות. לשם כך הצעת מרצים, אשר ירצו על נושאים דתיים. כמו כן ביקשת להזמין חזן, אשר ינעים לקהל המאזינים בפרקי חזנות, אשר היו אהובים עליך.
על כל אלה הערכנו אותך מאוד.
תחסר לנו ואנו אבלים על אובדנך.
יהי זכרך ברוך.

ירמיהו גוטליב

קאַסקל פרייבערג ז"ל

געבוירן *1912*, געשטאָרבן אין דעצעמבער *1996*.
אויפגעוואַקסן און זיך דערצויגן אין לובלין, ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה. געווען אן אקטיווער מיטגליד אין פּראָפעסיאָנעלן פאראיין פון האָלץ-אַרבעטער. ליב געהאַט ספּאָרט, ספּעציעל פוטבאָל. געווען אנערקענטער שפּילער אין ספּאָרט-קלוב "גוויאזדא-שטערן" א סך יאָרן. אויך אן אטלעט.
די מלחמה-יאָרן איבערגעלעבט אין ראטן-פאַרבאַנד. דאָרט חתונה געהאַט מיט עווא. זיי איז געבוירן געוואָרן צוויי קינדער: אלעקס און לעין. ער האָט זוכה געווען צו אן אייניקל אהרון. נאָך דער מלחמה האָט קאַסקל אויסגעוואַנדערט קיין מאָנטרעאָל, קאַנאַדע, ווו ער איז געווען אנגאזשירט אינעם יידישן לעבן אין שטאָט, און גאַנץ באַזונדערס אין דער לובלינער אָרגאַניזאַציע. ער האָט פאַרמאָגט א טיף געפיל פאַרן אמאָליקן יידישן קולטור-לעבן אין פאַרמלחמהדיקן לובלין.
כּבוד זיין אָנדענק.

teatrnn.pl

רבקה אדיב (זלצמן) ז״ל

רבקה - או רבקה׳לה, בפי כל - אדיב לבית זלצמן, נולדה ב-15.1.1913 בלובלין שבפולין.

עד לפני מלחמת העולם השניה, היתה לובלין עיר מחוז בת 122 אלף תושבים, מהם 40% יהודים, ובה מפעלי תעשיה רבים: טכסטיל, ציוד חקלאי, מחסני תבואה ענקיים - ואף מפעל לבניית מטוסים. לובלין הייתה מפורסמת בחכמי היהדות ובמוסדות דת מפותחים - ומאידך גיסא הייתה ידועה בקשת רחבה של מפלגות ברחוב היהודי. היו בה שתי גימנסיות יהודיות ובית-ספר יהודי אחד. היהודים עסקו בסחר תבואות - וגם אביה של רבקלה היה סוחר תבואות אמיד. למשפחה היה גם משק חקלאי.

בין שתי מלחמות עולם היה אפשר לחוש בפולין, ובעיקר בלובלין, בגלי אנטישמיות - כנראה הייתה הוראה מלמעלה. השלטונות התכוונו להעשיר את קופת המדינה ע״י הטלת מיסים כבדים על בעלי המלאכה והסוחרים היהודים. רבים מהם עשו הכל על מנת להסתלק מפולין ואפילו להגיע לארץ-ישראל.

האבא במשפחת זלצמן היה יהודי מסורתי, ואילו אמא הייתה חופשיה בדעותיה. כאשר רבקה׳לה הצטרפה בגיל 14 לקן השומר-הצעיר, האם לא התנגדה לצעד זה, אך הוא לא היה לטעמו של האב. רבקה׳לה הייתה הבת הבכירה במשפחה והשתייכותה לשומר-הצעיר השפיעה על יותר 6 בני המשפחה להצטרף לתנועה. קשה היה לגייס שכר דירה לקיום הקן. בעל הבית היה מאיים לסגור את דלתות הקן - ולעיתים אף מימש את איומיו. כשהקן היה סגור, פעולות התנועה היו מתקיימות בחיק הטבע או על מגרש רחב ידיים ליד בית משפחת זלצמן. פעולות אלה ריתקו את רבקה׳לה והיא הייתה פעילה בתחומים שונים.

רבקה׳לה נהנתה מכל הפינוקים בבית, אך בשלב מסוים החליטה ללמוד תפירה כהכנה לעליה. ב-1933 יצאה להכשרה, במחשבה כי תוך זמן קצר חבריה והיא יעלו ארצה. כל הגדוד הוזמן לביתה של רבקה׳לה למסיבת פרידה. ואולם במהרה נודע על הפסקת העליה - ורבקה׳לה חזרה מאוכזבת מההכשרה הביתה.

כעבור כמה שנים הצטרפה לחברי התנועה לקראת עליה בלתי-לגאלית. יום אחד קיבלה הודעה סודית כי עליה להגיע לוורשה - ועל כך אסור להודיע אפילו להורים ולקרובים ביותר. רבקה׳לה לא אמרה שלום להוריה ולאחיה - ולא זכתה לראותם עוד. העובדה שלא נפרדה מהוריה, העיקה עליה כל השנים לאחר מכן.

ב-1938 עלתה לספינה, בה הצטופפו 120 איש. הציוד האישי שמותר היה להביא הייתה מזוודה קטנה אחת. בשבעה ימי ההפלגה לא היה מקום לשינה בשכיבה ובקושי היה מקום לישיבה. כשהספינה התקרבה לחופי הארץ, היא כוסתה בברזנט כדי שהאוניות הבריטיות לא יבחינו בנוסעיה. החום והמחנק היו קשים מנשוא ורבים התעלפו. לבסוף הגיעה ספינת המעפילים בליל חושך לנתניה.

הגרעין התנועתי, עמו הגיעה לשער-הגולן, התפרק ורבקה׳לה הגיעה לקיבוצנו כפר מסריק - ביום העליה ל״חומה ומגדל״ בנעמן. מאז הייתה לתופרת הודות ללימודיה החלקיים בתחום ולאהבת המקצוע, בו המשיכה כל שנות חייה בקיבוץ.

כאן בקיבוץ פגשה את טוביה, זכרו לברכה, וקשר אהבתם הביא להקמת משפחה נפלאה ולהולדתם של שרה, חגי ואמנון.

רבקה׳לה מעורה בחיי הקיבוץ בדרכה - דרך ״הצנע לכת״. לא קלה הייתה דרך זו לאחר שהילדים הקימו את בתיהם במקומות אחרים, וביתר-שאת לאחר פטירתו של טוביה בשנת 1988.

רבקה׳לה הייתה גאה בהשגי הקיבוץ, אך יותר מכל התגאתה בילדיה, במשפחותיהם ובנכדיה, שהיו לשמחת חייה.

יהא זכרה ברוך!

אברי

שלום האקמאן ז״ל

געבוירן אין זאקליקאָוו אין 1913, נפטר געוואָרן אין מעלבורן דעם 28סטן אויגוסט 1996. בעת דער מלחמה אנטלאָפן קיין רוסלאַנד און דאָרט אדורכגעמאכט די טייגעס, געארבעט אויף פארשיקונג אין די סיבירער וועלדער.

אין מעלבורן האָט ער געארבעט ביי שוסטעריי. דאָס פאַך האָט ער זיך אויסגעלערנט ביי זיין פעטער שמחה, אויף פּאַקסאַלנע (ערשטער מאי) 20. שלום האָט געדינט אין פּוילישן מיליטער און אין די יום-טובים האָט ער זיך באַוויזן אין דער זאַמדער שיל.

דאָ, אין מעלבורן, איז ער געווען אַן אַקטיווער מיטגליד אין דער לובלינער אָרגאַניזאַציע. שטענדיק געהאַט דעם שמייכל אויף די ליפּן.

כבוד זיין אָנדענק.

מאָטל טרייסטמאַן

יחיאל הרשנהורן ז"ל

דברים לדמותו ולזכרו של אבינו ז"ל

אבינו יחיאל הרשנהורן, נולד בלובלין שבפולין ב-16.11.1914 להוריו דבורה ויעקב ז"ל, אח ל-5 בנות ו-2 בנים. בביתו ספג אבא את אהבת האדם, המסירות ואהבת ישראל, שכל כך אפיינו אותו כל חייו.

בשנת 1933 עזב אבא את ביתו החרדי והצטרף לגרעין חלוצי שקיבל את הכשרתו בעיר פלונסק בפולין. בתום שנת הכשרה עבר לגרעין ללומז'ה, שם הכיר אבא לראשונה את אמנו אלה ז"ל, אשר הייתה אחות בבית-חולים יהודי בעיר.

יחד המשיכו במסלול ההכשרה והגיעו לצ'נסטוכובה, בה הייתה חווה חקלאית להכשרת גרעינים חקלאיים. השיתוף והעזרה ההדדית היוו את הבסיס לחייהם בהכשרה זו ובה הם המתינו לפתיחת שערי ארץ-ישראל לעליה.

ב-1935 התגבשה קבוצה לעליה לארץ. בשלב זה לא מומשה העלייה, מאחר שלא הצליחו לקבל אישורי עליה מטעם המנדט הבריטי בארץ ישראל. כעבור שנתיים היה ניסיון לחדש את העלייה הבלתי חוקית לארץ ישראל. לגרעינו של אבא הוקצה מקום אחד למשימה זו ואבא נבחר למלאה.

מבצע ההעפלה הבלתי חוקי היה ארוך ומייגע. במסווה של פקיד ממשלת פולין נסע אבא לטיול בקבוצה שאמורה הייתה לבקר בצ'כוסלובקיה, יוגוסלביה, הונגריה ויוון. מיוון אמורים היו המשתתפים לחזור לפולין באנייה דרך איטליה. אלא שכאן, שונה נתיב השייט של האנייה "פוסיידון" לכיוון ארץ-ישראל.

האנייה טולטלה במימי הים התיכון במשך ארבעה ימים והגיעה בלילה לקרבת חופי הארץ. אבא יחד עם 64 מעפילים נוספים, הצליח להגיע לחוף ומשם נאספה הקבוצה למושב אביחיל ומשם לקיבוץ מעברות בעמק חפר.

לאחר שהות של שלושה ימים הצטרף אבא לקיבוץ שער הגולן בעמק הירדן במסגרת גרעין "במעלה". לאחר חצי שנה הצטרפה אמא לקיבוץ עם עלייתה ארצה.

את שאיפתו לעסוק בחקלאות מימש כבר אז כאשר עבד בענף הפלחה. במסגרת הקיבוץ עבד גם במפעל החשמל ע"ש רוטנברג שבעבר הירדן.

ב-1939 עבר גרעין "במעלה" לקיבוץ משמר זבולון ליד חיפה (לימים שונה שמו לכפר מסריק). התקופה שכונתה חומה ומגדל הייתה קשה ומסוכנת. הישוב היה חשוף לירי מכוחות ערביים ששהו בסביבה.

למרות הרצון העז של חברי הקיבוץ לקלוט את אבא ואמא כחברים, החליטו הורינו לעזבו משום שהקיבוץ לא הסכים לקלוט את הגרעין בשלמותו.

החקלאות הייתה אצל אבא דרך חיים, וגם כשחיינו בעיר תקופה מסויימת נפשו הייתה מעוגנת בחקלאות והקים משק עזר בו עסק בגידול בעלי חיים ועצי פרי וטיפח את ענף המכוורת.
את שאיפתו לעסוק בחקלאות לשמה מימש, כאשר משפחתנו התקבלה כחברים במושב כפר ויתקין בשנת 1960. בתקופה זו שנמשכה כ-23 שנים, הקים משק חקלאי לתפארת וטיפחו במו ידיו במשך השנים.

עם פרישתו מהעבודה החקלאית, עסק בהתנדבות בחיי הקהילה בעמק חפר למרות מגבלות הגוף. הוא תרם מזמנו במרץ בלתי נלאה לסייע ברוח ובחומר לאנשי האזור הקשישים.

אבא הקים את החוג לתרבות במרכזי היום לחבר הוותיק בהדר-עם וביכון ותרם להם ציוד אלקטרוני ומשחקים להעשרת הפעילות במרכזים. הוא ניהל והפעיל חוג זה פעמיים בשבוע במסירות ובדבקות אין קץ.

במסגרת התנדבותו פעל גם בארגון "יעל" בבית חולים הילל יפה בחדרה בסיעוד חולים. יום נוסף בשבוע התנדב אבא בקופת חולים בנתניה, וכדרכו, שיקם והפעיל את תיקיית החולים במרפאה זו והיה לעזר רב לאחיות שבסניף.

למרות בריאותו הלקויה ואשפוזו עקב התקפי לב, חזר תמיד לפעילות ההתנדבותית היומיומית מתוך רצון להמשיך ולתרום.

כהוקרה לפעילותו ההתנדבותית הנרחבת והמסורה הוענקו לו אותות המתנדב המצטיין מטעם היחידה להתנדבות במשרד העבודה והרווחה ומטעם קופת חולים של ההסתדרות.

ביום התנדבותו בקופת החולים בנתניה נחלש כוחו והוא אושפז בבית חולים. ממיטת חוליו זו לא התאושש. נפטר ב 21.5.1997 והוא בן 83.

משה אליגור מהאגודה למען החבר הוותיק בעמק חפר, בה פעל אבא בהתנדבות, כתב לזכרו:

"כה נעמת לי יחיאל כשהיית
וכה חסר אתה לי כשאינך.
בשל אישיותך המופלאה,
בשל רגישותך לזולת והתנהגותך האצילית
אני מצדיע לך יחיאל"

תרומתו של אבא לזולת לא ידעה גבול. תמיד נתן ככל שידו הייתה משגת וביתו היה פתוח לכל מי שנזקק לעצתו.

דמותך ואישיותך הנאצלת לא ימושו מעינינו לעד.

בנך: רמי ואורנה קרן
בתך: דבורה וראובן קרול
נכדיך: מיכל, טל, אורן, חיים, אייל וגיא

פרניה פרידמן (לבית ציגלמן)

פרניה נולדה בלובלין, בשנת 1912. היא למדה בבי"ס יסודי ואח"כ המשיכה את לימודיה התיכוניים ב"גימנסיה שפרובה", ובכיתה י"ב עברה ל"גימנסיה הומניסטיקה". פרניה היתה תלמידה מצטיינת לאורך כל שנות לימודיה.
בנעוריה היא הצטרפה לתנועת הנוער "השומר הצעיר" והשנת 1935 עלתה ארצה, לאחר תלאות רבות בדרך.
עם עלייתה הצטרפה פרניה לגבעת גנים, ומשם הגיעה לקיבוץ נגבה. היא נישאה לנחמיה פרידמן, וילדה בן, גדעון. בזמן שהיתה בהריון, בשנת 1943, טבע בעלה בכנרת, והבן שנולד אחרי מותו נקרא נחמיה, על שם אביו.
בשנת 1956 קשרה פרניה את חייה עם אברהם הרמן, ואתו חייתה עד מותו בתאונה ב-1986.
פרניה נפטרה בשנת 1995. היא הותירה במותה בנים, נכדים ונינים.
יהי זכרה ברוך!

אחותה בתיה הלפרן
(בשיה ציגלמן)

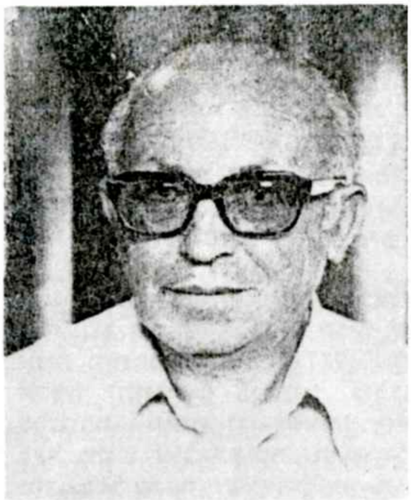

מרק צוקערפיין ז"ל

אבינו וסבנו היקר לנו מכל, מרק צוקרפיין, איננו.
אבא הלך לעולמו ב-19.2.97, לאחר שסגר מעגל של 90 שנה. לכבוד יום הולדתו הכין לנו ספר, בו תעד את כל מסכת חייו מימי ה"חדר" שבלובלין ועד ימיו האחרונים בביתו שבצהלה.

למרות שבשנים האחרונות גופו בגד בו, נפשו נשארה צעירה. הוא אהב לשמוע מוסיקה קלאסית, לקרוא את ספרי בשביס זינגר, להטביע את טעמו בשירי הבישול.
הוא ניחן בתכונות של שורד, המתגבר ונלחם.
למרות גילו המופלג לא ראה עצמו כאדם זקן. מרק נולד בלובלין בשנת 1907, לאסתר ושלמה צוקרפיין.
בשנת 31 סיים את לימודי המשפטים בלובלין. בשנת 47, ניסה לעלות ארצה עם רעייתו, דוסיה ז"ל, באוניית "אקסודוס". לאחר מאבק עם הבריטים חלומם התנפץ, והם נשלחו בחזרה לגרמניה, שם נולדה בתם אסתר. בספטמבר 48, עלה לארץ, והחל לעבוד במשרד מסחר ותעשיה, שם עבד עד יציאתו לפנסיה, בגיל 73.
בשנת 56, עבר לגור בצהלה - ת"א, שם נולדה בתו השניה, שלומית.
במשך כל השנים, בהן עבדה אמנו, דוסיה, ברופאת ילדים, שימש לנו אבא גם כאב וגם כאם.
אבינו וסבנו, היחיד והמיוחד, חסר לנו מאוד, אך טוב לבו, מסירותו, יושרו, חוכמתו והכנת מטעמיו יהיו חקוקים בלבנו לעד. יהי זכרו ברוך.

בנותיו: אסתי ושולמית
נכדיו: אורי, אילת,
אורלי, מורן והילה

לזכר סבי שלמה קליינמאן

סבא, נורא קשה לדבר עליך בלשון עבר. כי לא יכול להיות שאתה לא כאן איתנו.

כולם אומרים שהיה לך לב חלש, שלא היה לו כוח לחזור ולפעום, ואני יודעת שהיה לך לב זהב, שאולי רצה ללכת לנוח אחרי שבמשך כל השנים הוא דאג ופינק וידע להעניק רק חיים ואהבה לכולם.

אנחנו בכלל לא מבינים איך אפשר להיות בבית של סבא וסבתא, וסבא לא יושב איתנו בסלון ומספר איזה סיפור או מתעניין בחיים שלנו ובמה שקורה איתנו, ואנחנו רק מחכים שתצא מאיזה חדר אחרי מנוחת הצהריים או אחרי החדשות ברדיו ותבוא אלינו.

סבא, אהבת אותנו כל כך, דאגת לנו, עקבת וליווית כל דבר שעשינו ותמיד תמיד היית גאה בנכדים, בכולם. פינקת אותנו ונתת לנו כל

כך הרבה מעצמך, עשית בשבילנו כל מה שיכולת, אם בקשנו ואם לא, ואנחנו רק מקווים שהצלחנו לתת לך בחזרה את אותו חום ואהבה. רצינו לפנק אותך עוד יותר וחשבנו שיש לנו את כל הזמן שבעולם להיות איתך, אבל אף אחד לא חשב שבעצם אין מספיק זמן.

היית יושב איתנו ומספר לנו סיפורים ועוד סיפורים, כל ארוע קטן הזכיר והוליד סיפור חדש או בדיחות בלי סוף על המלחמה ועל רוסיה. בעצם אם רוצים לתאר אותך אז זה אתה, איש הסיפורים שתמיד שמח ומחייך, וגם לפני שעזבת אותנו ביום שני, דיברת וצחקת עם כולנו, ועזבת אותנו כשאתה מחייך וכך נזכור אותך תמיד.

סבא, עזבת אותנו פתאום לבד, כשכולם וגם אתה היו אופטימיים וחשבו שמעכשיו יהיה רק טוב יותר, וכל התוכניות שעשית עם סבתא ואיתנו הכל נשאר עומד באויר, דברים שרצית לעשות וכבר לא תעשה.

אנשים אומרים שכשמישהו אחד נפטר, מישהו אחר נולד, ואני יודעת שאותו אחד שנולד וקיבל את הנשמה שלך, יהיה אחד האנשים הטובים בעולם, כי עם נשמה טהורה כמו שלך אי אפשר אחרת.

אז סבא, תנוח לך בשקט ובשלווה שם למעלה, ותדע שאנחנו פה נמשיך לנסות לעשות את הכי טוב שאנחנו יכולים, רק בשבילך. רק בשביל לגרום לך לנחת וחיוך כשאתה שומר עלינו שם למעלה, ואנחנו נשמור בשבילך על סבתא שכל כך אהבת ושאוהבת אותך, כי הרי תמיד תמיד דאגתם אחד לשני, ונשתדל להיות תמיד עם חיוך על השפתיים כמו שאתה אוהב. ואם שכחת סבא, אז נזכיר לך.

שכולנו, כל הנכדים וסבתא וסימה ואהרון ורענן וכריס וכל האנשים שבאו היום להיפרד ממך, כולנו אהבנו, אנחנו אוהבים ונאהב אותך תמיד.

הנכדה ארבל

שלמה יקר!

בשם ארגון יוצאי לובלין, בשם ועד ארגוננו, בשם רעייתי, בשמי ובשם חברים וידידים, אנו נפרדים ממך.

שלמה נולד בלובלין וגר ברחוב בוניפרטרסקה 6. למד בבית-ספר עממי ידישאי, קיבל חינוך ציוני, היה חבר בתנועת הנוער הציוני.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה, אחרי כיבוש פולין על-ידי גרמנים, ברח לברית-המועצות, בעודו נער צעיר. עבד בעבודות שונות בכל מיני מקומות, כמו כל פליט.

אחרי המלחמה, חזר לפולין והתיישב בלודז'. ב-1948 הכיר את אניה והתחתן איתה. ב-1957 עלה ארצה והתיישב בנתניה. נולדה להם בת - סימה, ובן - אהרון. היה בעל מסור ואב למופת. היה חבר טוב, בעל שיחה, נעים הליכות. היה מרתק בסיפוריו ובבדיחותיו. מקובל בחברה.

השארת אבלים - אשה אניה, בת - סימה, בן - אהרון, 5 נכדים: ארבל, תימור, טלילה, צור ותמרה, חברים וידידים.
יהי זכרך ברוך.

מרק אורטמן
(דברים על קברו)

אליעזר קירשנצוויג ז"ל

נולד בלובלין ב-15.5.1920, נפטר ב-21.1.1996. אדם ישר, חרוץ, בן למעמד הפועלים.

בזמן מלחמת העולם השניה נמלט לרוסיה ולאחר המלחמה עלה ארצה.
יהי זכרו ברוך.

משה רידעל ז"ל

כבר עברו חודשיים מאז שאבא נפטר ולפעמים עוד נדמה שהוא פה איתנו, כמו תמיד.

אבא נפטר בכ' בסיון תשנ"ז בגיל 88, לאחר מחלת לב קשה ממנה הוא סבל בשנים האחרונות.

אבא נולד בלובלין בשנת 1908 לרבקה וליפא לייזר ז"ל. למזלו הרב עוד הספיק לעזוב את פולין בשנת 1937 אל דרום אמריקה.
בארגנטינה הוא עבד כפרוון - מקצוע אשר רכש אותו עוד כנער משכנו בלובלין.

שמונה שנים לאחר שאשתו הראשונה - פולה - נפטרה, אבא נישא לבת שבע לבית בוים.
בשנת 1978 עלינו כולנו לארץ ומאז ועד עתה המשפחה מתגוררת באזור.
אבא הלך לעולמו, אך בליבנו שלנו הוא יהיה איתנו תמיד, עם נועם הליכותיו, צניעותו, טוב ליבו, חכמת החיים שלו ועם החיוך הרחב אשר תמיד נשא על פניו.

אבא היה איש אוהב בריות ואיש רודף שלום.
יהי זכרו ברוך.

ילדיו: אליעזר ורבקה
אשתו: בת שבע

לזכרה של צילה אורטמן ז"ל

אחותי צילה נולדה בלובלין. התחילה ללמוד בבית-ספר של סובולבסקה, ברחוב ה-1 במאי, ששם גרנו במספר 9.

רוב חברותיה באותה תקופה היו פולניות. אחרי זה עברה לגימנסיה הומניסטיקה, ושם קיבלה בגרות. בהומניסטיקה, כפי שזכור לי, שמות החברות היו: פרנייה שפירא, שהיא גרה בשוודיה, גרדלובנה, מוקוטובסקה ורמנובנה. צילה הייתה פעילה בחוגי נוער דמוקרטי, יחד עם חברים: סלק אחטמן, דוד רואר, רוזשקה פישמן, הייניאק רוט (שגר באוסטרליה), שרה ארליכמן, פרופ׳ ליאון שיפמן (בעל-צדק), דר׳ שמחה בינם וייס (מוורשה), ירחמיאל פרידמן, אמק פרייזינגר ועוד. היו נפגשים לשיחות אצלנו בבית, שהיה בית חופשי ופתוח.

ב-1933 עברנו לגור בוורשה, אבל הקשר עם החברים לא הוזנח. כל לובלינאי שביקר בוורשה, ידע שבית אורטמן פתוח.

צילה סיימה בית-ספר ממשלתי גבוה ליולדות והתקבלה לבית-חולים יהודי ברחוב צ׳יסטה בוורשה.

בעבודה התקדמה מהר והתמנתה לממונה על מחלקת יולדות של בית החולים.

עם פרוץ המלחמה, הייתה אחראית על מרפאה אזורית שבמזרח וורשה. באוקטובר 1939, צילה ברחה עם בעלה, אדם שופ, לברית-המועצות. בהתחלה עבדה בבז׳שץ-ליטבסקי בבית-חולים צבאי. אחר כך, אחרי הכשרה במשרד הבריאות, התמנתה למנהלת בריאות של מחוז קובל. גם בעלה עבד במשרד הבריאות.

שם נולד לה בן סבק (סברין). עם התקפת הנאצים על ברית-המועצות, נותק הקשר איתה. כפי שסיפרו אנשים שהספיקו לברוח משם, שהאוקראינים, טרם שהגרמנים כבשו את קובל, רצחו את היהודים במו ידיהם.

איבדנו אדם משכיל, בעל תרבות ורמה אינטלקטואלית גבוהה.
יהי זכרה ברוך!

האח מרק אורטמן

גוטה ספוד׳ניק (מבית ציגלמן) ז"ל

גוטה נולדה בלובלין, בשנת 1913. היא למדה בבית ספר "פולקשולה" של פועלי-ציון, ששפת הלימוד בו הייתה יידיש.

בנעוריה היא הצטרפה לתנועת "החלוץ" ועלתה ארצה באוגוסט 1939, ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה.

בארץ היא הצטרפה לקיבוץ גבעת ברנר. שם היא התחתנה עם יחזקאל ספוז׳ניק, וילדה שני בנים: אריה ואברהם. עם הפילוג שחל בתנועה הקיבוצית, עברה גוטה יחד עם בני משפחתה לקיבוץ נצר סרני, ושם חייתה עם משפחתה.
גוטה נפטרה באוגוסט 1975.
יהי זכרה ברוך!

אחותה בתיה הלפרן
(בשיה ציגלמן)

פאראייביקט די פאמיליע זייפשטיין

די פאמיליע זייפשטיין מיט אירע צאָלרייכע צווייגן, האָבן זינט דורות געלעבט אין לובלין. אברהם אריה (לייב) זייפשטיין, זיין ווייב רבקה (געב. גארפינקעל) און זייערע זיבן קינדער האבן געוווינט אויף די נאדסטאַווונא גאס 20. נאָך דעם ווי די צווייטע וועלט-מלחמה האָט זיך אָנגעהויבן, 1 סעפטעמבער 1939, איז דאס לעבן פון די 40,000 יידן אין לובלין געווען אומדערטרעגלעך. א סך זיינען געוואָרן "איבערזידלט" און מען האָט פון זיי מער נישט געהערט. אין דער זעלבער צייט זיינען טויזנטער יידן פון אנדערע טיילן אייראָפּע, טראנספּאָרטירט געוואָרן קיין לובלין. די באפעלקערונג האָט זיך פארגרעסערט און אין דער זעלבער צייט איז דער שטח, ווו יידן איז דערלויבט געוואָרן צו וווינען, געוואָרן איינגשרומפּט.

אָנהויב 1942, זענען אברהם אריה, זיין פרוי רבקה, טאָכטער צירל, זון משה און זיין פרוי חנה געמוזט זיך איבערציִען אין דער אלט-שטאָט (סטאַרע מיאַסטאָ), אין איין שטוב, רינעק נר. 1. די אנדערע מיטגלידער פון זייער משפחה זיינען שוין געווען אומגעקומען, אָדער געוווינט אנדערשווו. אין אפריל 1942 זיינען א גאר קליינקע צאָל יידן געבליבן אין דעם אפענעם געטא.

דאָבע-נעכא, די עלטסטע טאָכטער האָט אויסגעפונען פון א לעבן-געבליבענעם, ווי אזוי איר פאמיליע איז אומגעקומען. "אין דער פרי פון 19 טן אפריל 1942, איז מיין שוועסטער צירל געגאנגען קויפן עסנוואַרג. צוריק קומענדיק, האָט זי געזען אונדזערע עלטערן, ברודער משה, זיין פרוי חנה און אנדערע-שטייען אין מיטן גאס. זיי האָבן געזען ווייסע פנימער, האָפנונגסלאָזיקייט אין די אויגן.

צירל איז צוגעלאָפן צו מיין מוטער

און אָנגעכאפּט איר האנט. דער דייטשער אָפיציר פּרוּווט זי אַוועקצושטויסן. זי איז נישט געווען אויף דער ליסטע און ער האָט נישט געוואָלט נאָך אַ פּערזאָן. אונדזער פריינד האט געהאט א געפיל אַז דער דייטש וועט הרגענען אלע 27 יידן און נישט פארשיקן, ווי צוגעזאָגט. זי האָט זיך געבעטן ביי צירל זי זאל זיך ראטעווען. מיין שוועסטערס ענטפער איז געווען: "מיין פּלאַץ איז מיט מיין פאמיליע און מיין פאָלק". די אכט און צוואנציק יידן האָט מען אויפגעלאָדנט אויף א לאסטוואָגען און אוועקטראנספּאָרטירט קיין גלוסק, צען קילאָמעטער פון לובלין. אנגעקומען אויפן סקווער אין גלוסק, האָט מיין פאָטער געוואָלט זיך איינקווארטירן ביי א פריינד, אבער ער איז שרעקלעך גשלאגן געוואָרן אויפן וועג צוריק צום לאסטוואָגן. די גרופּע איז אוועקגעפירט געוואָרן צום יידישען בית-עולם. באפוילן זיך אויסצוטאן און דערשאסן.

די דייטשן האבן באפוילן די יידישע געמיינדע צוזאמענצוקלויבן די מלבושים און זיי אויפלאָדענען אויפן לאסטוואָגן און באגראָבן די טויטע. די נאצים האבן פארלאָזט גלוסק אין א פרייליכע שטימונג.

*

דעם דענקמאָל האָט אויפגעשטעלט דאבע-נעכא, די עלטסטע טאָכטער פון אברהם אריה ז"ל, אלס אָנדענק פון דער פאמיליע זייפשטיין, פאר די וואָס זיינען דערמאָרדעט געוואָרן אויף דעם אָרט, ווי אויך פאר די וואָס זיינען דערמאָרדערט געווארן אויף דעם פלאץ, וואס זייערע נעמען זיינען ליידער נישט באקאנט.

דאבע-נעכא, און איר מאן ישעיהו האָבן איבערגעלעבט אין באהעלטענישן אין דערפער און וועלדער אין דער לובלינער געגנט. די פאמיליע האט דאן עולה געווען קיין ישראל און שפּעטער עמיגרירט קיין אויסטראליע.

אין קעגנזאץ צו א סך יידן פון איר דור, וואָס ווייסן נישט ווו זייערע פאמיליעס זיינען באערדיקט געוואָרן, איז דאָבע נעכא געווען אין שטאנד צו פארווירקלעכן איר לעבנסלאנגן חלום אויפצושטעלן א אָנדענק פון איר פאמיליע. איר טיפע דאנקשאפט צו אדוואקאט זביגניעוו נאָוויצקי פון גדאנסק און צו אנדערע וואָס האבן מיטגעהאָלפן צו פארווירקלעכן דעם חלום אין א רעאליטעט.

(צוגעשיקט פון דער טאָכטער).

Dzielnice, które nie istnieją

Podzamcze

Większość z nas uważa, że mieszkając tyle lat w Lublinie, zna doskonale miasto, a już nikt nie zaprzeczy, gdy mówimy o centrum, Starym Mieście, ulicach, które przemierzamy każdego dnia. Są jednak w samym sercu Lublina miejsca, które zostały jakby skazane na zapomnienie. Dzielnice, które zniknęły wraz z obiektami i ludźmi, mimo że przez całe wieki należały do części lubelskiej historii.

Jedną z najstarszych dzielnic lubelskich, po której do dzisiaj zachowały się jedynie fragmenty ulic, zresztą nawet nie tych najcenniejszych. było Podzamcze - dla obecnych mieszkańców Lublina utożsamiane jedynie z placem pod Zamkiem, dworcem PKS, czy targiem. W rzeczywistości jeszcze 60 lat temu nie były to tylko puste place. Do 1942 r. Podzamcze, zwane również Dzielnicą Żydowską, było ludnym, pełnym życia miejscem, do którego chrześcijańscy mieszkańcy miasta zachodzili z rzadka, więc i nie mieli zbyt wiele okazji, by rzeczywiście zżyć się z jego zaułkami.

Podzamcze, zwane jeszcze w XIX w. Miastem Żydowskim, zaczęło powstawać pod koniec XV w., na terenie wydzielonym Żydom dla osadnictwa. Centrum tej dzielnicy stanowiła ulica Szeroka, dawniej nazywana także Żydowską. Równolegle do niej powstały ulice Zamkowa (dzisiaj funkcjonuje jako asfaltowy chodnik, biegnący po stoku wzgórza zamkowego) i później Nadstawna oraz Furmańska. Równocześnie z Szeroką pojawiła się także Jateczna, biegnąca poniżej ruin Baszty Żydowskiej, znajdujących się na północnym stoku wzgórza zamkowego. Jateczna szybko, bo już w I poł. XVI w., stała się religijno-duchowym centrum Miasta Żydowskiego. Tu ufundowano Wielką Synagogę Maharszala, zabudowania

Widok Podzamcza - autor nieznany, reprodukcja z książki p.t. „Żydzi lubelscy" wydawnictwa DABAR, Lublin 1996.

Tu znajdowały się ulice Podzamcze i Krawiecka. W tej to właśnie dzielnicy do 1862 r. mieszkała większość lubelskich Żydów, przed którymi chrześcijanie zazdrośnie strzegli dostępu do reszty miasta. Była to najbardziej zaniedbana część Lublina, a przy tym najgęściej zamieszkana. Posiadała wiele zabytkowych obiektów, które wiekami pozbawione konserwacji upodobniły się wyglądem do licznie znajdujących się tu ruder. Mające tak wielke duchowe znaczenie dla wielu pokoleń Żydów Podzamcze stanowiło jednocześnie najbiedniejsze miejsce w mieście.

Dzielnica Żydowska miała w okresie II wojny światowej także swój tragiczny wymiar. Stała się ostatnim etapem dla ponad 40 tysięcy lubelskich Żydów przed komorami gazowymi Bełżca. Tu w 1941 r. hitlerowcy wielowiekowym istnieniu bogatej kultury. Jedyną pamiątką po Mieście Żydowskim jest dzisiaj skromna tablica pamiątkowa z coraz bardziej niewyraźnym planikiem zapomnianego Podzamcza.

■ Robert Kuwałek

קווארטאלן, וועלכע עקזיסטירן נישט-הייסט די סעריע ארטיקלען אין דער לובלינער פרעסע, געשריבן פון ראָבערט קובאלעק. מיר ברענגען די שילדערונג וועגן פאָדזאמטשע ("הינטערן שלאָס").

leather workers had a membership of above 500.

In Lublin, as in the whole of Poland, the Jews suffered from the hatred of the Poles and the anti-Jewish policies adopted by independent Poland between the two world wars. In the 1930's attacks on Lublin Jews were led by students of the Lublin Catholic University whose rector was the author of anti-Semitic pamphlets. Anti-Semitic propaganda was the main topic of the leading Polish newspaper in the city.

In spite of this Lublin Jews led an active social and cultural life between the wars. In the middle-class sector, the Orthodox *Agudat Israel* and the *Folkspartei,* both anti-Zionist were influential. Branches of all the Zionist parties were active. The focus of local political interest until 1936, was the community organization. In education the traditional heder system was joined by Beth Jacob girl's schools and by an Orthodox Zionist *Yavneh* school. The secular Zionist *Tarbut* Hebrew school had its first graduates in 1933. Cultural activities had dramatic societies, libraries, orchestras and a sports organization. A Jewish daily, *Lubliner Togblat* was published. The most famous yeshivas of that period in Lublin was the *Yeshivah Hakhmei Lublin,* founded by Meir Shapiro, rabbi from 1925 to 1933. After the death of Shapiro, a court of three *dayyanim* functioned instead of a rabbi .

At the beginning of 1941 the Jewish population of Lublin was about 45,000, including some refugees. The city was captured by the Germans on September 18, 1939. In the very first days of the occupation, Jews were forcibly evicted from their apartments, physically assaulted, and put on forced labor. Some Jews were taken as hostages, and all the men were ordered to report to Lipowa Square, where they were beaten. Lublin became one of the centers for the mass extermination of Jews.

The existing Jewish community council remained in office until Jan. 25, 1940, when the Judenrat was appointed. The composition of the Judenrat did not differ greatly from the former community council and it consisted of 24 members, most of them prewar political figures, and was headed by Henryk Bekker, an engineer. The outstanding leader in the Judenrat however, was its deputy chairman, Mark Alten who later became its chairman.

During the first period of its existence the Judenrat did not confine itself to the execution of Nazi orders (such as the provision of forced labor) but initiated a number of projects designed to alleviate the harsh conditions. Public kitchens were established and provided meals for the local poor and the refugees. The ghetto was divided into a number of units for the purpose of sanitary supervision, each unit run by a doctor and several medical assistants. There were also two hospitals with a total of over 500 beds and a quarantine area in the Maharshal Shul with 300 beds. Hostels were established to house abandoned children, but the Judenrat did not succeed in reestablishing the Jewish school system. and the schooling that was available to the children was carried on as a clandestine operation.

In March 1941 the Nazis ordered a partial evacuation of the Jews in preparation for the official establishment of the ghetto. About 10,000 Jews were driven out to villages and towns in the area in the period March 10-April 30, 1941. At the end of March the ghetto was created, with a population of about 34,000. On April 24, 1941, exit from ghetto was restricted.

At the beginning of 1942, when the extermination campaign entered its decisive stage, the Jews of Lublin were among its first victims. Their deportation began on March 16, and in its course 30,000 Jews were dispatched to the death camp at Belzec or were murdered on the way. The rate of deportation was fixed at 1,500 per day, and attempts by the Jews to hide were of no avail. The remaining 4,000 Jews were taken to Majdan Tatarski, where they lived for a few more months under unbearable conditions. On Sept. 2, 1942, 2,000 Jews were murdered, as were another 1,800 at the end of October. Some 200 survivors were sent to the Majdanek death camp. Some Jews, who were skilled craftsmen, were still employed in Lublin, but in May 1943 the workshops were liquidated and the Jewish workers sent to Majdanek. Another 300 were kept in the Lublin Fortress, where they were employed in a few remaining workshops until July 1944, when they too were put to death a few days before the Nazis evacuated the city.

Lublin was also the site of a prisoner of war camp for Jews who had served in the Polish army. The first prisoners arrived in February 1940. The Judenrat tried to extend help to the prisoners, and there was also a public committee which provided the inmates with forged documents in order to enable them to leave the camp. When the Germans stepped up the extermination campaign, there were some attempts to escape from the camp, to which the Germans responded by imposing collective punishment upon the prisoners. Nevertheless, there were continued efforts to obtain arms, and some prisoners succeeded in escaping to the nearby forests, where they joined the partisans with some of the escaped prisoners assumed senior command posts in the partisan units. On Nov. 3, 1943, the last group of prisoners was deported to Majdanek.

On July 24, 1944 the Red Army liberated Lublin. The next day Polish regular army and guerrilla units entered the city. A few thousand Jewish soldiers served in those units, and among the guerrillas was a Jewish partisan company under Captain Jechiel Grynszpan. Until the liberation of Warsaw in January 1945, Lublin served as the temporary Polish capital. During that time some Jewish cultural and social institutions were established there, among others the Central Committee of Polish Jews. Several thousand Jews, most of whom survived the holocaust in the Soviet Union, settled in Lublin, but the majority of them left during the years 1946-50 due to the anti-Semitic attitude of a great part of the Polish population. A club of the Jewish Cultural Society was still functioning in the city until 1968, when all remaining Lublin Jews left Poland.

As with previous articles on Poland's Destroyed Jewish Communities, the numismatic illustrations are of emergency scrip used in place of official currency. In Lublin, there was a Jewish owned food cooperative called Merkaz which issued a series of paper tokens in several denominations that were printed in Yiddish and Polish. Two of these serve as the numismatic illustrations for this article.

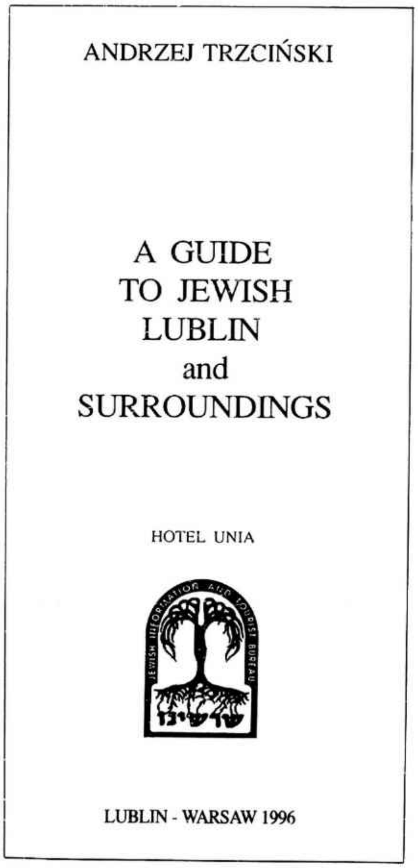

KOL
VOICE OF LUBLIN
ANNUAL OF LUBLINERS IN ISRAEL AND DIASPORA

"LUBLINER SHTIME" • TEL-AVIV • NOVEMBER 1997 • No. 33

Poland's Destroyed Jewish Communities, Numismatically Remembered

LUBLIN

by Stefan Krakowski

Lublin is the name of a city in East Poland, center of the district of the same name. In the 16th and 17th centuries Lublin was famous for its fairs. The city was annexed by Austria in 1795 and was incorporated in Russian Poland in 1815. From 1918 to 1939 it was in Poland; from 1939 to 1945 under German occupation; after World War II, it was again in Poland.

Jews were first mentioned as transients in Lublin in 1316. The city denied Jews the right to settle there on the basis of its privilege *de non tolerandis Judaeis*. In 1336 King Casimir III permitted them to settle on land adjacent to the city, later known as *Piaski Sydowskie* ("Jewish sands"). Josko (Joseph) Sheinowicz, a rich tax-farmer for southeast Poland, built a house in Lublin in 1500. Later King Sigismund I permitted Jews to organize a settlement in the vicinity of the castle, afterward known as *Podzamcze*.

In the second half of the 16th century the community was given land for its institutions and for a cemetery. The Jews were allowed to set up movable stalls for shops but not to erect buildings. In 1602 there were 2,000 Jews in Lublin. The population figures did not change greatly until the second half of the 18th century when in 1787 there were 4,321 Jews in the city.

Tension with the citizenry continued, largely centered around the right of the Jews to live within the city walls. Jews settled mainly in houses belonging to clergymen and feudal lords, who were outside the jurisdiction of the city council, paying them substantial sums for the privilege. Jews were very active at the Lublin fairs, engaged in local trade, and some were tailors, furriers, manufacturers of brushes, brewers, and bakers, despite the bitter opposition of the Christian merchants and artisans. The rivalry between the Christian and Jewish tailors ended in 1805 when a united guild was founded.

In 1780, King Stanislaus II (Poniatowski) ordered the expulsion of the Jews from Lublin. As a result of the intervention of Jewish leaders the expulsion did not take place until 1795, when Lublin was annexed by Austria.

Tensions in the 16th to 18th centuries were aggravated whenever the Polish High Court convened in Lublin, especially when trying a blood libel case. The court hearings were then followed by attacks on the Jews and some were murdered and their property stolen. If the High Court sentenced the accused Jew to death, the execution usually took place on a Saturday in front of the Maharshal Shul synagogue and elders of the *Kehillah* and other Jews had to attend. An execution was often followed by an attack on the Jewish quarter.

Lublin Jews suffered greatly during the Chmielnicki uprisings in 1648-49. Another period of hardship followed in the second half of the 18th century with the disintegration of the Polish state.

In spite of hardships, the fairs and yeshivas of Lublin became central in Jewish communal and cultural life in Poland. The first known rabbi of Lublin was Jacob ben Joseph Pollak; Shalom Shakhna ben Joseph was nominated by the king of Poland in 1541 as rabbi for Lublin and district. Lublin communal institutions included a well-organized *hevra kaddisha* (burial society) and a "preacher's house" which provided visiting preachers with food and lodging. The fortified Maharshal Shul, the most famous synagogue in Lublin, was built in 1567. It burned down in the great fire of 1655 but was later rebuilt.

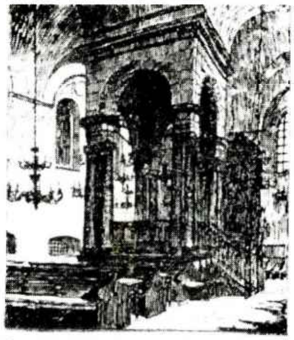
Drawing of the *bimah* of the Maharshal Shul

In the 16th century Lublin had several well-known doctors. At the beginning of the century the king of Poland exempted one, Ezekiel, from various taxes in recognition of his services. Another famous physician of that century was Solomon Luria, author of a medical treatise. Jewish physicians often served as physicians to the Polish kings.

During the 19th century Lublin became an important commercial center through the exploitation of the economic opportunities created by the vast Russian markets. The Jews expanded their wholesale commerce and their industrial establishments. One of the largest cigarette factories was founded by a Jew in 1860 and employed about 100 workers; 95% of the tanning industry was owned by Jews. The increased number of Jewish workers became an important factor in Jewish social life. Workers' unions were established in various trades this time. In 1806 there were 2,973 Jews in Lublin, increasing to 8,747 (56% of the total population) in 1857. In 1862, just before the annulment of the prohibition on Jewish residence within the city, they numbered 10,413 and by 1897 they had increased to 23,586.

Hasidism played a prominent role in Lublin, mainly through the influence of the local *zaddikim* such as Jaco Isaac ha-Hozeh ("the seer") of Lublin, and the Eiger dynasty from the middle of the 19th century. At the same time some of the community rabbis strongly opposed the *Hasidim*, particularly Azriel Horovitz (late 18th century) and Joshua Heshel Ashkenazi who was nominated in 1852. As the latter was rich and economically independent he led the struggle against *Hasidism* without any regard for the opinions of the *kehillah* members.

In the 19th century traditional education in the heder and yeshivas continued, although Lublin lost its communal and cultural prominence with the abolition of the Councils of the Lands and the predominance of *Hasidism*. From the second half of the 19th century, the first Jewish schools with instruction in Russian or Polish were founded. In 1897 the first Hebrew school was opened.

In independent Poland there were not any substantial changes in the occupational structure of the Jewish community but the percentage of Jews in the population decreased. In 1921 there were 37,337 Jews in the city (34.7% of the population as opposed to 50.9% in 1897). The numbers remained steady; 38,937 in 1931 and 37,830 in 1939.

Many Jewish workers were engaged in the leather industry and in 1939 the biggest leather factory in the city belonged to a Jew and half the employees were Jews. Consequently the trade union of Jewish

teatrnn.pl